

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΜΣ "Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία"

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας

"Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913 : πολιτισμικές αναπαραστάσεις της Οθωμανικής Τουρκίας και των Βαλκανικών λαών στις εφημερίδες "Ακρόπολις" και "Σκριπ"

Βαΐα Μπόντη - Α.Μ. 15320115013

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπων: Χαρίλαος Εξερτζόγλου

Μέλη: Σπύρος Καράβας - Μαρία Σταματογιαννοπούλου

Μυτιλήνη - Απρίλιος 2018

Πρόλογος

Όταν εισήχθην τον Οκτώβριο του 2015 στο ΠΜΣ "Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία" του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου είχα μια αυτονόητη, για μένα, αμφιθυμία. Έχοντας αφήσει τα φοιτητικά έδρανα εδώ και δεκαετίες κι έχοντας παρασυρθεί, ας το ομολογήσω, από τις απαιτήσεις της δουλειάς μου, κάπου στο μεσοδιάστημα η σχέση μου με τη γνώση είχε εξασθενήσει. Κι ενώ διακαώς επιθυμούσα να την αποκαταστήσω, δεν ήμουν σίγουρη αν θα τα κατάφερα. Για να περιγράψω το πώς αισθανόμουν θα επικαλεστώ τον αγαπημένο από παλιά Ν. Καζαντζάκη κι ένα απόσπασμα από την "Αναφορά στο Γκρέκο" του - που διδάσκουμε πάντα στα πρωτάκια του Γυμνασίου - το οποίο αναφέρεται στην πρώτη του μέρα στο δημοτικό σχολείο : *"Με τα μαγικά πάντα μάτια, με το πολύβουο, γεμάτο μέλι και μέλισσες μυαλό, μ' ένα κόκκινο μάλλινο σκούφο στο κεφάλι και τσαρουχάκια με κόκκινες φούντες στα πόδια, ένα πρωί κίνησα, μισό χαρούμενος, μισό αλαφιασμένος [...] Ήμουν σαν ένα μικρό καταστολισμένο σφαγάρι κι ένιωθα μέσα μου περφάνια και φόβο [...]"*. Αν και χωρίς κόκκινο σκουφάκι και τσαρουχάκια, ωστόσο ένιωθα όπως ο μικρός Καζαντζάκης.

Τώρα, στο τέλος σχεδόν της πορείας, το μόνο σίγουρο είναι πως ευχαρίστως θα ξαναέκανα το ίδιο "καβαφικό" ταξίδι από την αρχή, έστω και χωρίς προοπτική αγκυροβολίου... Θα ήθελα, λοιπόν, να ευχαριστήσω ειλικρινά και από καρδιάς όλους ανεξαιρέτως τους καθηγητές και τις καθηγήτριες μου, που, αν μη τι άλλο, μου άνοιξαν προς εξερεύνηση ένα ολόκληρο μαγικό κόσμο, ανανέωσαν την οπτική μου και το εύρος της, συνέδραμαν στο να επανατοποθετηθώ απέναντι σε πράγματα και ανθρώπους, αρχές κι αξίες. Πάνω από όλους βέβαια να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντά μου καθηγητή κ. Εξερτζόγλου που είχε την ευγένεια να με δεχθεί, να με κατευθύνει υποδειγματικά στην αποκρυστάλλωση του θέματος της εργασίας και να επιβλέψει την εκπόνησή της. Ελπίζω να έχω ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή

Πλαίσιο.....5

Μεθοδολογία.....12

Οι εφημερίδες Ακρόπολις και Σκριπ.....19

Κεφάλαιο 1ο : Ιστορική αναδρομή

1.1. Τα αίτια των Βαλκανικών πολέμων.....21

1.2. Α' και Β' Βαλκανικός πόλεμος.....26

Κεφάλαιο 2ο : Κυρίως μέρος

2.1. "Ο Τούρκος βρωμά, γιατί είναι αβάπτιστος.."¹ ή "Οπαχυλώτατος και γιαλαντζιντολμαδικώτατος Γιουβαρλάκ Μπαμπάν Ζαδέ εφέντης..."²31

2.2. "Τον Βουλγαρισμού η ψώρα..."³54

2.3. "No 2 "Δεν έχουν θέση στην Ευρώπην!"⁴67

Κεφάλαιο 3ο : Το οπτικό υλικό των εφημερίδων

3.1. Εισαγωγή.....85

3.2. Ο πόλεμος.....88

3.3. Οι Τούρκοι.....98

3.4. Οι Βούλγαροι.....100

Επίλογος.....105

¹ Ακρόπολις, 3 Δεκεμβρίου 1912, "Από το πολεμικόν μου καρνέ", Σοφ. Φαρμακίδης

² Ακρόπολις, 23 Ιανουαρίου 1913, "Ιδέ ο Άνθρωπος!", υπογρφ. ΑΡΙΣΤΟ

³ Ακρόπολις, 18 Δεκεμβρίου 1912, στίχος γνωστού, πατριωτικού τραγουδιού. Στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο οι Έλληνες στρατιώτες φθάνοντας στο στίχο "του Βουλγαρισμού η ψώρα" τον αντικαθιστούσαν με "του Οσμανισμού η ψώρα" για να αποφύγουν την προσβολή των τότε συμμάχων τους.

⁴ Ακρόπολις, 20 Μαΐου 1913, τίτλος πρωτοσέλιδου άρθρου.

<i>Βιβλιογραφία - Δικτυογραφία - Πηγές.....</i>	<i>108</i>
<i>Παράρτημα (Οπτικό υλικό εφημερίδων).....</i>	<i>110</i>

Εισαγωγή

Ο ιστορικός Donald Quataert στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του "Η Οθωμανική Αυτοκρατορία - Οι τελευταίοι αιώνες, 1700 - 1922" στο οποίο παρουσιάζει τη θέση που κατείχε η Οθωμανική Αυτοκρατορία "στην ιστορία, τη φαντασία και τον πολιτισμό της δυτικής Ευρώπης", αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι δυτικοευρωπαίοι, προσπαθώντας να διαμορφώσουν μια ταυτότητα για το τι ήταν οι ίδιοι, χρησιμοποίησαν τους Οθωμανούς - εξαιτίας και τη γειτνίασης στο χώρο που είχαν εδραιώσει οι οθωμανικές κτήσεις - ως το αντίπαλον δέος, ως "άλλους", μετατρέποντας τους, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, "σε δεξαμενή του κακού" και αποδίδοντάς τους όσα χαρακτηριστικά δεν ήθελαν να διαθέτει η εικόνα για τον εαυτό τους. Έτσι, οι Οθωμανοί περιγράφονταν ως "εναλλακτικά φοβεροί, άγριοι και "ανείπωτοι", συνάμα δε και λάγνοι, δούλοι του χαρεμιού και έκλυτοι", ενώ κατά το 19ο αιώνα "το ευρωπαϊκό φαντασιακό έβλεπε την οθωμανική Ανατολή ως την έκφυλη εστία ηδονών που υποτίθεται πως απουσίαζαν ή απαγορεύονταν στην πολιτισμένη και υγιή Δύση, όπου οι Ευρωπαίοι αντίθετα θεωρούνταν συγκρατημένοι, νηφάλιοι, δίκαιοι, σεξουαλικά εγκρατείς, μετριοπαθείς και ορθολογικοί."⁵ Ανυπόστατος λόγος ή υποστασιοποιημένη αλήθεια όλες οι παραπάνω σημασίες και τα νοήματα που παρήχθησαν κι επικράτησαν στην Ευρώπη, όταν αυτή οικοδομούσε την δική της ταυτότητα, για την ελλειμματική ετερότητα της οθωμανικής Ανατολής διαμορφώνοντας και θεσμίζοντας ταυτόχρονα ένα συγκεκριμένο πλαίσιο σκέψης και δράσης απέναντί της;

Στην αυγή του 18ου αιώνα - εποχής "τεκτονικών" ανακατατάξεων και μετατοπίσεων για το χώρο που συλλήβδην περιγράφεται στα κείμενα ως "Ευρώπη", καθώς αυτός θεμελίωσε μια καινούργια, νεωτερική και εκκοσμηκευμένη αναθεώρηση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι αυτού του γεωγραφικού χώρου κατανοούσαν και αντιλαμβάνοντουσαν τον κόσμο μέσα κι έξω από αυτόν - αναδύθηκε η "Ευρώπη" ως έννοια συνώνυμη του πολιτισμού (που αντιπροσώπευε την έξοδο των κοινωνιών από την άγρια κατάσταση και τη βαρβαρότητα), της προόδου και της χριστιανοσύνης. Η έννοια της "Ευρώπης" σφυρηλάτησε και οικοδόμησε σταδιακά μια νέα συνείδηση και πολιτισμική ταυτότητα πλούσια σε αξιολογικές συνδηλώσεις, ταυτίσεις και

⁵DonaldQuataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία - Οι τελευταίοι αιώνες, 1700 - 1922*", Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 11-13.

διαφορές και κατέστησε τον μέχρι τότε γεωγραφικό προσδιορισμό της συμβολικό χώρο της νέας οντότητας και συστατικό στοιχείο της νέας ταυτότητας.⁶ Ο νέος "συλλογικός αυτοπροσδιορισμός", όπως ορίζει η Γιακωβάκη την νεοαναδυθείσα "Ευρώπη", αφενός υποστασιοποιούσε, αντιπροσωπεύοντάς το κιάλας, ένα ανώτερο στάδιο εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού και αφετέρου εξέφραζε και μια νέα αντίληψη υπεροχής έναντι άλλων γεωγραφικών χώρων, η οποία πήγαζε από την παραπάνω ενσάρκωση. Επιπλέον, αυτοί πια δεν προσεγγίζονταν με όρους φυσικής γεωγραφίας, αλλά γίνονταν αντιληπτοί επίσης ως συμβολικοί χώροι, ως πολιτισμικές οντότητες διακριτές, ως "άλλοι" πολιτισμοί⁷. Η "Ευρώπη" ανήχθη σε "βασική κατηγορία κατανόησης του κόσμου"⁸, του δικού της και των άλλων, μια αυτο-συνείδηση θα έλεγε κανείς που οράται από απόσταση και ορίζει, νοηματοδοτεί συγχρόνως τον εαυτό της και τους άλλους μέσα από όρους πόλωσης, αντίθεσης και ανισότητας. Μέσα από αυτή την ανανεωμένη κατηγορία που συνιστούσε η νεοπαγής δυτικοευρωπαϊκή οπτική, οι Ευρωπαίοι, υποκείμενα της γνώσης του κόσμου, ανασυγκροτούν το γνωστικό τους αντικείμενο, το "είναι", οργανώνουν και παράγουν νοήματα σε σχέση με αυτό, συμβάλλουν στην εκ νέου δημιουργία του και "αλλάζουν τον παγκόσμιο χάρτη"⁹. Συναντώνται ξανά με το χώρο της οθωμανικής Ανατολής μέσα από τις ταξιδιωτικές περιηγήσεις στην γεωγραφική της επικράτεια και επανατοποθετούνται απέναντί του προσλαμβάνοντάς τον μέσα από τη νέα οπτική. Τον υπάγουν στα νέα ερμηνευτικά σχήματα, δημιουργούν γενικευτικές εικόνες για να τον απεικονίσουν, παράγοντας και διαχέοντας μια ουσιοκρατική και ενοποιημένη γνώση γι' αυτόν με αξιώσεις αντικειμενικότητας και καθολικότητας, αναπαριστώντας τον συχνά ως τη "δεξαμενή του κακού" του Quataert που είδαμε στην αρχή, ως οντότητα αντιθετική προς τη Δύση - διεκδικώντας και παγιώνοντας συγχρόνως για τον εαυτό τους την οντολογική και ηθική, αξιολογική υπεροχή έναντι των "άλλων" ως νέα ταυτότητα.

Πού ανάγεται όμως αυτή η πρόσληψη της Ανατολής ως οντότητας στον αντίποδα της Ευρώπης; Τα στοιχεία εκείνα που συνδιαμόρφωσαν αυτό που τις καθιστούσε διακριτές αλλά και αντιτιθέμενες μεταξύ τους ήταν η κυριαρχία της θρησκείας του Ισλάμ στην επικράτεια της Ανατολής - που επικαλύφθηκε από την

⁶ Νάσια Γιακωβάκη, *Ευρώπη μέσω Ελλάδας*, Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2015, σ. 41-52.

⁷ Στο ίδιο, σ. 228, 310.

⁸ Στο ίδιο, σ. 58.

⁹ Στο ίδιο, σ. 332.

ισχυρή Οθωμανική αυτοκρατορία - η οποία αντιπαραβλήθηκε με τη χριστιανοσύνη της Ευρώπης, όπως επίσης και το δεσποτικό καθεστώς της πρώτης, που ως συγκεκριμένη μορφή διακυβέρνησης, συνδέθηκε αναπόσπαστα μαζί της. Ωστόσο, ο δεσποτισμός, υπό το πρίσμα κιάλας της βαθμιαίας φιλελευθεροποίησης της Ευρώπης που εγκαινίασαν οι εξελίξεις στην πολιτική σκέψη κατά το 18ο αιώνα, υπερέβη την προγενέστερη θρησκευτική αντιπαλότητα σε σημείο που ανήχθη σε "δεσπόζουσα αναλυτική κατηγορία με την οποία κατανοείται και ερμηνεύεται η οθωμανική αυτοκρατορία κατά τον 18ο", σύμφωνα με τη Γιακωβάκη, και μετέβαλλε ριζικά με αρνητικό τρόπο την εικόνα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στη Δύση.¹⁰

Ο ουσιοκρατικός λόγος για την Ανατολή που αρθρώθηκε από τη Δύση στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία την αναπαριστούσε ως "μια ασάλευτη συνεκτική οντότητα" με σταθερά, αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο χαρακτηριστικά και συνώνυμη της βαρβαρότητας και της καθυστέρησης - αναπαράσταση που επικάλυψε μέχρι και τον 20ο αιώνα οποιονδήποτε άλλο λόγο έτεινε να διατυπωθεί που την αφορούσε. Συνδέθηκε, επίσης, και με την επέκταση της Δύσης ως αποικιοκρατικής δύναμης¹¹ και υπηρέτησε ιδεολογικά πολιτικές και πρακτικές επέμβασης στο εσωτερικό της επικράτειάς της. Η εικόνα της ανωτερότητας και της υπεροχής που εξασφάλισε η Δύση για τον εαυτό της με βάση την υλική, τεχνολογική και πνευματική ανάπτυξη που συντελέστηκε σε αυτήν από το 18ο αιώνα και μετά, και η αναγωγή της σε πολιτισμικό πρότυπο, το οποίο οι άλλοι, περιφερειακοί πολιτισμοί που υστερούσαν στα παραπάνω όφειλαν να μιμηθούν και να συγκλίνουν με αυτό για την έξοδό τους από την στασιμότητα και την παρακμή, οδήγησε στην "άρθρωση πολιτικών εκσυγχρονισμού - εκπολιτισμού", μέσα από τις οποίες καλούνταν να ακολουθήσουν το πολιτισμικό παράδειγμα που συνιστούσε η Δύση.¹²

Οι αντιθετικές έννοιες της Ανατολής και της Δύσης, όπως με στερεότυπο τρόπο τις αντιλαμβανόμαστε ακόμη και σήμερα, αποτέλεσαν, λοιπόν, παράγωγα ενός ηγεμονικού λόγου, της δυτικής οπτικής κατανόησης, νοηματοδότησης και ταξινόμησης του κόσμου, μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Επομένως, πρόκειται για έννοιες που δεν αναφέρονται σε κάτι το υπαρκτό, σε αντικειμενικές πραγματικότητες που υφίστανται ανεξάρτητα από το λόγο που προσπαθεί να τις

¹⁰ Γιακωβάκη, ό.π., σ. 125, 310-314.

¹¹ Χάρης Εξερτζόγλου, *Εκ Δυσμών το Φως*, Αθήνα : Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2015, σ. 23.

¹² Στο ίδιο, σ. 24-25

ορίσει και να τις απεικονίσει, αλλά για αναπαραστημένα νοήματα επινοημένα και κατασκευασμένα μέσα σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο, για ιστορικά και πολιτισμικά καθορισμένες έννοιες. Ως τέτοια, ανάγονται σε "λογοθετικές πρακτικές που τα ορίζουν ως διακριτά, τα ταξινομούν και τα αξιολογούν στην αντίθεσή τους", όπως επισημαίνει ο Χ. Εξερτζόγλου, ο οποίος κάνει λόγο για λογοθετική συγκρότηση της Ανατολής μέσα από λογοθετικά σχήματα της Δύσης, διαδικασία κατά την οποία η αναπαράσταση με το συμβολικό της περιεχόμενο είναι αυτή που στην ουσία επινοεί και κατασκευάζει, οικοδομεί αυτό που τα υποκείμενα κατανοούν ως πραγματικό για τον "άλλο" αλλά και για τον "εαυτό" τους¹³.

Το 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου οι δυνάμεις του εθνικισμού και οι μεταβαλλόμενοι συσχετισμοί ισχύος στην Ευρώπη και στην Ασία διαμόρφωσαν νέα δεδομένα για την παρηκμασμένη Οθωμανική αυτοκρατορία. Τα ορθόδοξα βαλκανικά κράτη, περιορισμένες εδαφικά πολιτικές οντότητες, που αναδύθηκαν στην επικράτεια της μέσα από απελευθερωτικά κινήματα ή παρεμβάσεις των Δυνάμεων, σταδιακά αποδύθηκαν σε ένα αγώνα για την οικοδόμηση έθνους - την απόκτηση εθνικής και θρησκευτικής ομοιογένειας - και την εδαφική τους επέκταση μέσω της απόκτησης πληθυσμών ή περιοχών που πίστευαν ότι τους ανήκαν ιστορικά και θα τους οδηγούσαν στην εθνική τους ολοκλήρωση. Μια διαδικασία που συνδέθηκε στενά με το αίτημα για αστικό εκσυγχρονισμό σύμφωνα με τα πρότυπα της Δύσης¹⁴. Για τα νεοσύστατα βαλκανικά κράτη ο εκσυγχρονισμός των δομών τους σήμαινε τον εκδυτικισμό τους, τη σύγκλιση με το πολιτισμικό μοντέλο που εκπροσωπούσε η Δύση, κι ένα τέτοιο ζητούμενο περνούσε μέσα από την αφομοίωση του δυτικού λόγου για την "Ανατολή", τη συνακόλουθη απόρριψη του οθωμανικού παρελθόντος,¹⁵ που είχε επιβαρυνθεί ανεπανόρθωτα με τη νοηματοδότησή του από αυτόν, και την υιοθέτηση του δυτικού λειτουργικού προτύπου,¹⁶ που θα τους εξομοίωνε με τα "πολιτισμένα" έθνη της Δύσης. Σ' αυτή τη διαδικασία οικοδόμησης έθνους ο δυτικός λόγος για την καθυστερημένη Ανατολή αλλά και η ρητορική του εθνικισμού που υποστασιοποιούσε τα έθνη παρείχαν το απαραίτητο λογοθετικό

¹³ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 28.

¹⁴ Αναστασία Καρακασιδίου, *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη*, Αθήνα : Οδυσσεάς, 2000, σ. 13.

¹⁵ Η MariaTodorova κάνει λόγο για "αποοθωμανοποίηση" των βαλκανικών κοινωνιών μετά τη δημιουργία των ανεξάρτητων κρατών τους, διαδικασία που σήμαινε την αποκήρυξη του οθωμανικού πολιτικού παρελθόντος τους και απέβλεπε στην ανασυγκρότησή τους σε επίπεδο κρατικών θεσμών και αξιακών συστημάτων με στόχο τον εκσυγχρονισμό ή εκδυτικισμό τους. MariaTodorova, *Βαλκάνια, η Δυτική φαντασίωση*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο Α.Ε., 2005, σ. 382-3, 405.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 383

πλαίσιο για τη διαμόρφωση της νέας, ομογενοποιημένης εθνικής πραγματικότητας και τη δόμηση νέων ταυτοτήτων και κατηγοριών, εθνικών, πάνω στη βάση καινούργιων κριτηρίων, όπως η γλώσσα και η θρησκευτική ένταξη. Οι βαλκανικοί εθνικοί λόγοι που παρήχθησαν προσάρμοσαν στις ανάγκες και τα δεδομένα των κοινωνιών τους τους παραπάνω όρους μετασχηματισμού τους κι "εθνικοποίησαν την εκπολιτιστική διαδικασία" εξισώνοντας τον πολιτισμό με την εθνοποίηση, ταύτιση που υπαγορεύτηκε και από τις αλληλοεπικαλυπτόμενες εδαφικές τους βλέψεις στην οθωμανική επικράτεια¹⁷.

Η ίδρυση ενός συρρικνωμένου εδαφικά ελλαδικού βασιλείου το 1830 άφηνε εκτός ορίων περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς, η ένωση των οποίων με το επίσημο κράτος είχε αναδειχθεί σε "μείζον πρόβλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής" από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά¹⁸. Το εθνικιστικό δόγμα της Μ. Ιδέας που πρωτοδιατύπωσε ο Ι. Κωλέττης στην Εθνοσυνέλευση το 1844 στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης περί αυτόχθονων και ετερόχθονων πολιτών του ελληνικού βασιλείου, είχε ως βασικές συνιστώσες του την εδαφική επέκταση, την απελευθέρωση των αλύτρωτων αδελφών που διαβιούσαν στα κατακτημένα ακόμη από τους Οθωμανούς εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης - που αποτέλεσαν και τα ιδεολογικά και ρητορικά θεμέλια της απήχησης του δόγματος, όπως επισημαίνει ο Κιτρομηλίδης,¹⁹ - αλλά και την αποστολή για την επέκταση των "φώτων" στην καθυστερημένη Ανατολή. Στο πλαίσιο της υλοποίησης της Μ. Ιδέας εντασσόταν και η εμπλοκή του ελληνικού βασιλείου στη διαμάχη για τα μακεδονικά εδάφη, μετά το 1878, καθώς η αλυτρωτική ιδεολογία θεωρούσε τη Μακεδονία (μαζί με την Κρήτη, τη Μ. Ασία, τη Θράκη και την Ανατολική Ρωμυλία) ως "μη απελευθερωμένα εδάφη των Ελλήνων"²⁰.

Στην περίπτωση του ελληνικού εθνικού λόγου ο εκπολιτισμός βρήκε την έκφρασή του στον εξελληνισμό. Η σχέση αυτή αφενός θεμελιωνόταν στην διάχυτη πεποίθηση για την αναμφισβήτητη ανωτερότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού - συστατικό στοιχείο της αναδύομενης ελληνικής εθνικής ταυτότητας και ιδέας, τροφοδοτημένο και από το ειδύλλιο της Ευρώπης με την κλασσική αρχαιότητα ως

¹⁷ Εξερτζόγλου, ό. π., σ. 91-95

¹⁸ Έλλη Σκοπετέα, *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα : Πολύτυπο, 1988, σ. 21-22.

¹⁹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, "'Νοερές κοινότητες" και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια", στο Θάνος Βερέμης (επιμ), *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός*, Αθήνα : ΜΙΕΤ, 2012, σ. 82

²⁰ Καρακασίδου, ό.π., σ. 173.

καταγωγική ρίζα και θεμελιώδες στοιχείο του πολιτισμού της. Αφετέρου στηριζόταν στη διαχρονική παρουσία της λόγιας ελληνικής γλώσσας, της *lingua franca* της εποχής της, στους εγγράμματους χριστιανικούς πληθυσμούς της αυτοκρατορίας²¹. Έτσι, με αυτά τα θεμέλια, ο ελληνικός εθνικισμός - ο εκπολιτισμός της Ανατολής διά του εξελληνισμού της - διεκδίκησε κι εξασφάλισε την ιδιότητα του εκπολιτιστικού φορέα στην περιοχή, "την ιδιότητα του εκπολιτιστή αποκλειστικά για τους Έλληνες", αποκλείοντας τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες των Βαλκανίων από τον αντίστοιχο ρόλο, ως πολιτισμικά υπανάπτυκτες που χρειαζόνταν να εκπολιτισθούν οι ίδιες πρώτα, ενώ η μουσουλμανική Ανατολή, με τη μεσολάβηση του ηγεμονικού δυτικού λόγου και του εθνικισμού, αναπαραστάθηκε ως μια οντότητα που δεν διατηρούσε καμιά σχέση με τον πολιτισμό, στατική, αναλλοίωτη μέσα στο χρόνο, βάρβαρη και δεσποτική, χωρίς καμία προοπτική δυτικού εκσυγχρονισμού.²² Όπως επισημαίνει και η Σκοπετέα "Στην πάλη του πολιτισμού με τη βαρβαρότητα οι Έλληνες εκπροσωπούσαν τον πολιτισμό"²³.

Μέσα σε αυτά τα πολιτισμικά συμφραζόμενα, λοιπόν, έτσι όπως είχαν διαμορφωθεί στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, θα τοποθετήσουμε τη σύγκρουση των δύο Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913 επιχειρώντας να την προσεγγίσουμε μέσα από το συμβολικό λόγο που αρθρώνουν γι' αυτή δύο αθηναϊκές εφημερίδες, η *Ακρόπολη* και το *Σκριπ*. Βασικός μας στόχος είναι να αναδείξουμε πώς επιχειρήθηκε να αναπαρασταθεί πολιτισμικά η σύγκρουση στον τύπο της εποχής, ποιες ήταν οι λογοθετικές αφητηρίες αυτής της αναπαράστασης και ποια τα λογοθετικά σχήματα που επιστρατεύτηκαν για να την υπηρετήσουν και σε ποιο γενικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο εντάχθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιάσουμε τους πολλαπλούς τρόπους και εκδοχές σε γλωσσικό και εικονιστικό επίπεδο με τα οποία στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία οι εφημερίδες συγκρότησαν αναπαριστώντας αξιολογικά την εικόνα - ταυτότητα του εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά "άλλου", σύμμαχου ή αντίπαλου, αντικατοπτρίζοντας συγχρόνως μέσα από αυτή την αναπαράσταση τις παραδοχές της κοινωνίας γι' αυτόν. Πώς επηρέασαν οι λογοθετικοί σχηματισμοί, οι συμβολικές κατηγορίες της Ανατολής και της Δύσης, που παρήγαγε ο νεωτερικός δυτικός λόγος του 19ου αιώνα, αλλά και η ευρέως

²¹ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 91-5

²² Στο ίδιο, σ. 102-105, 175-177.

²³ Σκοπετέα, ό.π., σ. 30

εδραιωμένη πεποίθηση για την ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και συνακόλουθα της Ελλάδας ως εκπροσώπου του στα Βαλκάνια, τον γηγενή εθνικό λόγο, προκειμένου αυτός να αναπαραστήσει την εθνική εξόρμηση του ελλαδικού βασιλείου πρώτα στο πλευρό των βαλκάνιων συμμάχων του εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας και διαδοχικά εναντίον των Βούλγαρων, των πρώην συμμάχων; Θα διαπιστώσουμε πως, παρά τη διαφορετική πολιτική τοποθέτηση των δύο εφημερίδων, αυτές συγκλίνουν στον εθνικό λόγο που εκφέρουν, "μοιράζονται συγκεκριμένα λογοθετικά στοιχεία και μπορούν να ενταχθούν στον ίδιο λογοθετικό σχηματισμό".²⁴ Ποια ήταν τα συμφραζόμενα που ενοποίησαν το λόγο τους; Θα ανακαλύψουμε, επίσης, τη ρευστότητα στην οποία υπόκειται η πολιτισμική αναπαράσταση, η ταυτότητα, η εικόνα του "άλλου" (Βούλγαρου), η οποία αναπροσαρμόζεται, αναδιαμορφώνεται ανάλογα με την ιστορική συγκυρία, αλλά και τη γερά εδραιωμένη αυτοσυνείδηση - αυτοεικόνα των υποκειμένων του εθνικού λόγου για τον εκπολιτιστικό ρόλο της Ελλάδας, που βρίσκονται σε συνεχή διάλογο με τις πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες της περιόδου, σχέση που τις καθιστά μεταβαλλόμενες όσο και διακυμαινόμενες. Και όλα αυτά βέβαια χωρίς να μας διαφεύγει το γεγονός πως όλες αυτές οι αναπαραστάσεις και τα νοήματα, οι μορφές γνώσης που εδραίωσαν ο εθνικισμός και η Δύση στην ουσία μάς ανοίγουν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον παράθυρο ώστε να κατανοήσουμε το πώς συμμετείχαν στον τρόπο με τον οποίο άτομα και συλλογικότητες της εποχής οργάνωναν την πραγματικότητα και την προσλάμβαναν, συγκροτούσαν την ταυτότητά τους και παρήγαγαν την αυτοεικόνα τους και την εικόνα των άλλων, μετασχημάτιζαν εν τέλει την κοινωνία μέσα στην οποία ζούσαν²⁵.

Η παρούσα εργασία, λοιπόν, οργανώνεται ως εξής : Αρχικά, στην εισαγωγή της εκθέσαμε το πλαίσιο, τους άξονες που θα αποτελέσουν τη βάση για την προσέγγισή μας. Επίσης, σ' αυτό το τμήμα της εργασίας παρουσιάζεται και η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε, η οποία βασίστηκε στην αποδελτίωση του κειμενικού και οπτικού υλικού - λόγου δύο αθηναϊκών εφημερίδων, της "Ακροπόλεως" και του "Σκριπ". Μετά την εισαγωγή θα ακολουθήσει μια σύντομη παρουσίαση του προφίλ των δύο εφημερίδων. Στο πρώτο κεφάλαιο, την ιστορική αναδρομή, θα αναφερθούμε σύντομα στις ιδεολογικοπολιτικές συνθήκες και

²⁴ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 11-12

²⁵ Στο ίδιο, σ. 28-29.

εξελίξεις του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα μέχρι και τις παραμονές της έναρξης του Α' Βαλκανικού πολέμου κι επίσης θα εκθέσουμε συνοπτικά τα σημαντικότερα γεγονότα από τον Οκτώβριο του 1912, οπότε και έχουμε την κήρυξη του πολέμου και την είσοδο του ελληνικού κράτους σε αυτόν, μέχρι και την Συνθήκη ειρήνης του Βουκουρεστίου που συνομολογήθηκε στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου του 1913 και σήμαινε τη λήξη των εχθροπραξιών του Β' Βαλκανικού πολέμου. Το επόμενο κεφάλαιο αποτελεί και το κύριο μέρος της εργασίας, δηλαδή την παρουσίαση των πολιτισμικών αναπαραστάσεων της Οθωμανικής Ανατολής και των Βαλκανικών λαών στα φύλλα των εφημερίδων με βάση το πλαίσιο που θέσαμε στην Εισαγωγή της παρούσης. Είναι χωρισμένο σε τρία υποκεφάλαια τα οποία συντονίζονται με την εξέλιξη της πολεμικής αντιπαράθεσης και την εξωτερική πολιτική της περιόδου, αλλά παράλληλα έγινε προσπάθεια να ακολουθηθεί και μια θεματική παρουσίαση. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο, επίσης, στη συνέχεια, θα σχολιαστεί, ύστερα από μια μικρή εισαγωγή, μέρος του οπτικού υλικού που συγκεντρώσαμε και από τις δύο εφημερίδες, ενώ όλο το αποδελτιωμένο οπτικό υλικό θα συμπεριληφθεί στο Παράρτημα στο τέλος της εργασίας. Τέλος, θα ολοκληρώσουμε με συμπεράσματα και με την παράθεση των βιβλιογραφικών και άλλων πηγών.

Μεθοδολογία

Βασικό ερευνητικό υλικό για την εργασία αποτέλεσαν τα φύλλα των ημερήσιων εκδόσεων δύο σημαντικών αθηναϊκών εφημερίδων της εποχής με διαφορετική πολιτική τοποθέτηση, της *Ακροπόλεως* και του *Σκριπ*, που υπάρχουν σε ψηφιοποιημένη μορφή (αρχεία pdf) στο Αρχείο της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, το οποίο διαθέτει μια εντυπωσιακή σε όγκο συλλογή ελληνικών εφημερίδων. Η χρονική περίοδος που αποδελτιώσαμε είναι αυτή της Βαλκανικής σύρραξης του 1912-13 και πιο συγκεκριμένα από τις αρχές Οκτωβρίου του 1912, οπότε και τοποθετείται η κήρυξη του Α' Βαλκανικού πολέμου έως και τις πρώτες ημέρες του Αυγούστου του 1913, λίγο μετά δηλαδή από την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου), με την οποία καθορίζονται τα εδαφικά σύνορα της νοτιοανατολικής Ευρώπης και τερματίζεται επίσημα η ενδοσυμμαχική σύρραξη του Β' Βαλκανικού πολέμου.

Πιο αναλυτικά, στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο τα ομόδοξα θρησκευτικά βαλκανικά κράτη συνασπίστηκαν στρατιωτικά προκειμένου να αντιπαρατεθούν στη

μουσουλμανική Οθωμανική αυτοκρατορία προσβλέποντας στην εθνική τους απελευθέρωση και ολοκλήρωση. Σε αυτή τη σύγκρουση των βαλκανικών εθνικισμών με το Οθωμανικό κράτος, που στο λόγο ανήχθη σε μια συμβολική αντιπαράθεση προηγμένης χριστιανικής Δύσης - η οποία εκπροσωπούνταν από τα βαλκανικά κράτη - και καθυστερημένης μουσουλμανικής Ανατολής, στο ρόλο του προαιώνιου εχθρικού "άλλου" αναδείχθηκε εύκολα ο "βάρβαρος" και "πρωτόγονος" μουσουλμάνος, υποδεέστερος εκ φύσεως και θρησκείας Οθωμανός, ενώ από την άλλη εξαιρείται ο "απελευθερωτικός" και συνάμα "εκπολιτιστικός" αγώνας όλων των αδελφών χριστιανικών κρατών ανεξαιρέτως και προβάλλεται σε υπερθετικό βαθμό από τις εφημερίδες η ανωτερότητα του ήθους και της φυλής τους - ιδίως των Ελλήνων. Έτσι, τα πολεμικά έργα των Ελλήνων στρατιωτών, που εγκωμιάζονται διεξοδικά, δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να επιβεβαιώνουν την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια της ελληνικής φυλής, συνιστούν αποδεικτικά της στοιχεία και καθιστούν τους τωρινούς εκπροσώπους της άξιους απογόνους, φορείς και συνεχιστές της δόξας και του μεγαλείου του απώτερου και του πρόσφατου παρελθόντος. Τα δημοσιεύματα αλλά και οι εικόνες βρίθουν ανακλήσεων και επικλήσεων προτύπων ηρωισμού ιστορικών καμπών του αδιάσπαστου παρελθόντος, από την αρχαιότητα με τους Μαραθονομάχους και τους Σαλαμινομάχους, την άλωση της Πόλης και προσφάτως από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. Όλοι είναι εδώ και παρίστανται στον γιγάντιο αγώνα του ελληνικού έθνους για αυτοπραγμάτωση.

Από την άλλη, για τους Οθωμανούς μουσουλμάνους, στην άλλη άκρη του διπόλου της βαρβαρότητας και του πολιτισμού, δεν επιφυλάσσεται σχεδόν τίποτε θετικό. Η πεποίθηση για την εγγενή τους κατωτερότητα συλλήβδην ως κρατικής οργάνωσης, ως φυλής, ως πολιτισμού, ως θρησκείας εν τέλει, που απορρέει από την αφομοίωση του δυτικού λόγου γι' αυτούς, δεν αφήνει και πολλά περιθώρια ευγενικής μεταχείρισής τους σε επίπεδο αναπαράστασης μέσα από τα πάσης φύσεως κείμενα και εικόνες, τα οποία μέσω της ρητορικής που υιοθετούν εκμηδενίζουν τον αντίπαλο, αφού τον κατατάσσουν "εκτός πολιτισμού". Ο αναπαριστάμενος Μουσουλμάνος, απολίτιστος εκ θρησκείας και εκ φύσεως, δεν ανήκει στους κόλπους της "πεπολιτισμένης" Ευρώπης, όπως τα χριστιανικά και φιλελεύθερα, ή σε τροχιά φιλελευθερισμού και εκσυγχρονισμού βαλκανικά κράτη, και ως τέτοιος οφείλει να εκδιωχθεί από τα ευρωπαϊκά εδάφη που καταλαμβάνει σχεδόν "παρά φύσιν". Καθυστερημένοι, πρωτόγονοι, ορδές και στίφη, αμαθείς, μοιρολάτρες, απλοϊκοί,

βρώμικοι και τεμπέληδες που έλκουν την καταγωγή τους από ταταρικά και μογγολικά φύλα, χωρίς τίποτε να τους συνδέει με τις αξίες του νεότερου ευρωπαϊκού πολιτισμού, οι "Τούρκοι" φαίνεται να συμπυκνώνουν, αλλά και να αντανakλούν, ακόμη και φυσιολογικά, την αναπαράσταση μιας Ανατολής εντυπωμένης στις συνειδήσεις των ευρωπαϊκών και βαλκανικών ελίτ ως συνώνυμης της οπισθοδρόμησης, της υπανάπτυξης και της στατικότητας. Ο λόγος που τους αναπαριστά είναι εν γένει επιθετικός, υποτιμητικός και απαξιωτικός για οτιδήποτε τους αφορά, από την φυσιολογία τους μέχρι και την διοίκηση του κράτους τους, ενώ η γλώσσα και το ύφος που υιοθετούνται από τους γράφοντες για να τους απεικονίσουν είναι έντονα σαρκαστικό και περιφρονητικό ή ενίοτε περιπαικτικό και συγκαταβατικό. (Όσον αφορά το τελευταίο, για παράδειγμα, είναι συχνά τα δημοσιεύματα που με αφορμή την νικηφόρα παρουσία και δράση του ελληνικού στόλου στο Αιγαίο κοροϊδεύουν την αντίστοιχη.....απουσία του "περιλάλητου" οθωμανικού στόλου, ο οποίος περιδεής μένει καθηλωμένος στα Στενά ή τρέπεται σε ταπεινωτική φυγή και περιπλανιέται στη Μεσόγειο προσπαθώντας εναγωνίως να βρει αγκυροβόλιο για να κρυφτεί από τις ευθύβολες ρίψεις των ελληνικών θωρηκτών και των αξιόμαχων πληρωμάτων τους). Η φράση "Τούρκοι, αιωνίως Τούρκοι"²⁶ επανέρχεται αρκετά συχνά στο λόγο συμβολοποιώντας το εθνικό τους όνομα και καθιστώντας το συνώνυμο του απολίτιστου, της αχαριστίας και της κτηνώδους βαρβαρότητας.

Η κινητοποίηση του μικρού, ελλαδικού βασιλείου είναι καθολική σε αυτή την μεγαλειώδη εθνική εξόρμηση - την πρώτη μετά το ταπεινωτικό 1897 - ενώ ο πόλεμος φαίνεται να διεξάγεται συγχρόνως σε δύο μέτωπα : από τη μια πλευρά, ο ελληνικός στρατός μαζί με τους σύμμαχους βαλκανικούς μάχεται σε στεριά και θάλασσα για την εκδίωξη του "Οθωμανού" τυράννου από τα πατρογονικά εδάφη και από την άλλη, δημιουργείται μια πανστρατιά, σχεδόν, της πνευματικής και πολιτικής ελίτ, η οποία, είτε με το ντουφέκι στα πεδία της σύγκρουσης είτε με την πένα της μέσα από τα φύλλα του αθηναϊκού Τύπου στρατεύεται στις ιδεολογικές ανάγκες και στους σκοπούς του πολέμου. Πολλοί γνωστοί λογοτέχνες θέτουν εαυτόν στην υπηρεσία του έθνους ως στρατιώτες. Χαρακτηριστική η περίπτωση του ποιητή Λορέντζου Μαβίλη, ο οποίος μάλιστα χάνει τη ζωή του στο πεδίο της μάχης το Δεκέμβριο του 1912. Ο βουλευτής και κοινωνιολόγος Θαλής Κουτούπης, συμπορεύεται με τον ελληνικό

²⁶ Σκριπ, 6 Ιανουαρίου 1913

στρατό παρακολουθώντας από κοντά τις εξελίξεις στο μέτωπο της Ηπείρου, όχι ως μάχιμος - κυριολεκτικά τουλάχιστον - αλλά χαρίζοντας με την πένα του γλαφυρότατες, συνεχείς ανταποκρίσεις για λογαριασμό των αναγνωστών της *Ακροπόλεως* από τον αγώνα των Ελλήνων στρατιωτών υπό αντίξοες συνθήκες προβάλλοντας το "*Ηρωικό μεγαλείο της ψυχής της αθάνατης ελληνικής φυλής*", όπως τιτλοφορούνται και οι ανταποκρίσεις του από το μέτωπο. Ή ο Κώστας Ουράνης, που με την μόνιμη χρονογραφηματική του στήλη στην *Ακρόπολη* καταγάγει μεγάλη νίκη επί του αντιπάλου Οθωμανού "πολυβολώντας" με το εύθυμο, σατυρικό ύφος του τις "εγγενείς" αδυναμίες του. Ο Κωστής Παλαμάς, μέσω της *Ακροπόλεως*, η οποία συσπειρώνει ως φαίνεται την προοδευτική και φιλελεύθερη ελίτ της εποχής, εξυμνεί και δικαιώνει με τις ποιητικές του συνθέσεις την ηρωική εξόρμηση της πατρίδος. Επίσης, και στις δύο εφημερίδες, συναντούμε αρθρογραφίες, μελέτες ή συνεντεύξεις επιφανών πνευματικών προσωπικοτήτων, Ελλήνων και Ευρωπαίων, που με τις αναλύσεις τους συνεισφέρουν πολιτικά και ιδεολογικά στον αγώνα του έθνους και ενισχύουν το φρόνημα του λαού. Σταχυολογούμε ενδεικτικά στο φύλλο της 31ης Ιανουαρίου του *Σκριπ* την αναδημοσίευση της συνέντευξης του καθηγητή Πανεπιστημίου Σπ. Λάμπρου στην εφημερίδα *Μόρνινγκ Ποστ* με τίτλο "*Τα ιστορικά και εθνολογικά δικαιώματα της Ελλάδος επί της Ηπείρου*", για τα όρια της Ηπείρου και της Αλβανίας²⁷, όταν ανέκυψε το μείζον ζήτημα της ίδρυσης αυτόνομης Αλβανίας, ή "*Η Θεσσαλονίκη*", του Τρύφωνα Αναστασόπουλου, μελέτη που παρουσιάζει το παρόν και παρελθόν της Θεσσαλονίκης τεκμηριώνοντας την διαχρονική ελληνικότητα της πόλης²⁸, σε μια περίοδο μάλιστα που αυτή γίνεται το μήλον της έριδος μεταξύ των Ελλήνων και των Βουλγάρων. Ο κατάλογος είναι αρκετά μεγάλος.

Προϊούσης της αποδελτίωσης επισημάνθηκε μια σαφής καμπή, μια σημαντική μεταβολή ως προς το αξιολογικό φορτίο, το πρόσημο της αναπαράστασης των Βουλγάρων : σύμμαχοι, αρχικά, στον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στη συνέχεια, πριν εκπνεύσει το 1912 και μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1913, η εικόνα τους καθίσταται ιδιαιτέρως εχθρική κι επιθετική. Καταφανώς, αυτή διακυμαινόταν σε συνάρτηση με το εθνικό ή πολιτικό διακύβευμα της εκάστοτε ιστορικής συγκυρίας, που είχε ως αποτέλεσμα οι "εχθροί" και "φίλοι" του ελληνικού

²⁷ Σκριπ, 31 Ιανουαρίου 1913

²⁸ Σκριπ, 5 Φεβρουαρίου 1913

έθνους να συγκροτούνται στο δημόσιο λόγο και να εναλλάσσονται ανάλογα με τις συγκλίσεις ή τις αποκλίσεις των εθνικών προγραμμάτων των βαλκανικών κρατών.

Αναδιφώντας, λοιπόν, τα αρχεία των εφημερίδων μας διαπιστώσαμε κατά το πρώτο εξάμηνο του 1913 - και πολύ πριν επισημοποιηθεί η νικηφόρα για τους Βαλκάνιους συμμάχους λήξη του απελευθερωτικού πολέμου τον Μάιο του ίδιου χρόνου - την σταδιακή παγίωση της έντασης στις συμμαχικές σχέσεις η οποία αντανακλάται στο λόγο με μια επίσης σταδιακή υποχώρηση της φιλοβαλκανικής και φιλοβουλγαρικής ρητορικής, επικρατούσα στη διάρκεια των πρώτων μηνών του πολέμου. Είναι το χρονικό διάστημα στο οποίο, με τη σύγκρουση να βαίνει προς το τέλος της μετά την κατίσχυση του Βαλκανικού χριστιανικού συνασπισμού και τη συντριπτική ήττα του Οθωμανικού κράτους, επανακάμπτουν δυναμικά οι από δεκαετιών αλληλοσυγκρουόμενες διεκδικήσεις των βαλκανικών λαών στη Μακεδονία και στη Θράκη, λόγω του φλέγοντος αλλά εκκρεμούς ακόμη ζητήματος της διανομής τους και του εδαφικού καθεστώτος που θα ίσχυε σε αυτές τις περιοχές μετά την απόσπασή τους από την ηττημένη Οθωμανική αυτοκρατορία. Σε αυτή τη φάση το κριτήριο προσδιορισμού αντιπάλων και φίλων, εχθρών και συμμάχων μετατοπίζεται σημαντικά και σίγουρα δεν είναι πλέον η θρησκευτική ομοδοξία ή ετεροδοξία, που είχε λάβει συμβολικές διαστάσεις στη διάρκεια του πολέμου με την Οθωμανική αυτοκρατορία : νέος - αν και παλιός και οικείος από τις περασμένες δεκαετίες - και πιο επικίνδυνος εχθρός του έθνους των Ελλήνων ακόμη και από τους Τούρκους αναδεικνύονται σταδιακά οι Βούλγαροι, οι οποίοι κλιμακώνουν την ένταση στις συμμαχικές σχέσεις με τις εδαφικές αξιώσεις τους στις παραπάνω διαφιλονικούμενες περιοχές υπονομεύοντας έτσι την εύθραυστη σύμπνοια και αλληλεγγύη της βαλκανικής ένωσης και τορπιλίζοντας τα σχέδια των Ελλήνων για εθνική ολοκλήρωση και αυτοπραγμάτωση. Έτσι, από τον Ιανουάριο ακόμη του νέου έτους, η ρητορική στήριξης της συμμαχίας παραχωρεί τη θέση της σε μια αιχμηρότατη αρνητική αποτίμηση των πεπραγμένων της Βαλκανικής ένωσης για την Ελλάδα, ιδωμένων μέσα από το πρίσμα των επαπειλούμενων εδαφικών απωλειών παρ' όλες τις θυσίες σε αίμα και χρήμα που υπέστη το έθνος. Επίσης, επανέρχεται δριμύτερος ένας οικείος παλαιόθεν αντιβουλγαρισμός, που διατελούσε πολιτικά σκοπίμως εν υπνώσει, ή που μάλλον ανασκευάσθηκε σε φιλοβουλγαρισμό²⁹ χάριν

²⁹ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων, Από το Διαφωτισμό έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο Α.Ε., 2007, σ. 220

των αναγκών της συμμαχίας στον Α' Βαλκανικό πόλεμο, και που τώρα ξαναζωντανεύει στο δημόσιο λόγο τα αρνητικά στερεότυπα για τον βαλκάνιο γείτονα, απότοκα του φάσματος του πανσλαβισμού, του Σχίσματος του 1872, της Ανατολικής κρίσης του 1875-1878 και της ένοπλης Μακεδονικής διαμάχης του 1904-1908. Η ρητορική που υιοθετείται στο πλαίσιο της νέας ιστορικής συγκυρίας από τον δημόσιο λόγο εναντίον του καινούργιου εχθρού αρθρώνεται μεν γύρω από τον άξονα πολιτισμού και βαρβαρότητας είναι όμως ένας εθνικοποιημένος εκπολιτιστικός λόγος : το πολιτισμικά υπανάπτυκτο έθνος των Βουλγάρων αντιπαραβάλλεται τώρα με την ανωτερότητα του ελληνικού εθνικού πολιτισμού, αποκλειστικού εκπροσώπου του δυτικού πολιτισμού στην περιοχή και ως εκ τούτου τού μόνου νόμιμου δικαιούχου να παίζει το ρόλο του εκπολιτιστή της³⁰. Πράγμα που σημαίνει πως κι εδώ η σύγκρουση συμβολοποιείται και επιχειρείται να αναπαρασταθεί πολιτισμικά : η Ελλάδα, μήτρα του ευρωπαϊκού πολιτισμού και επίσημος φορέας του εκπολιτισμού της Ανατολής, έρχεται αντιμέτωπη αυτή τη φορά με τους διά της ιστορίας τους ανεπίδεκτους του πολιτισμού εν γένει, τους Βούλγαρους, οι οποίοι είχαν αποδείξει με τη μέχρι τότε δράση τους πως τα προσωνύμιά τους, "*Πρώσσοι της Ανατολής*", ή "*σκηπτρόχοι του πολιτισμού στη Βαλκανική χερσόνησο*",³¹ τελικά δεν ήταν παρά μια επιμελής αμφίεση, μια επίφαση που έκρυβε το "*απεχθές*", "*αρκουδίσιο*", "*απολίτιστο τομάρι τους*", δεν ήταν παρά ένα προσωπίο που, όταν έπεσε, αποκάλυψε όλη την "*ηθική γυμνότητα του βάρβαρου κράτους των Οτεντότων και Κάφρων εις τον κοινόν περίγελων*"³².

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω δεδομένα κρίθηκε σκόπιμο να υιοθετηθεί μια χρονολογικά και συγχρόνως θεματικά οργανωμένη παρουσίαση και κριτική - ερμηνευτική προσέγγιση του αποδελτιωθέντος υλικού. Αυτή μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε το συμβολικό λόγο που εκφέρεται από τις εφημερίδες, τη χρήση στερεοτύπων στην αναπαράσταση των εμπολέμων, αντιπάλων και συμμάχων, σε συνάρτηση όμως με την πορεία της αντιπαράθεσης, όπως την αναλύσαμε παραπάνω, καθώς διαφέρει η ρητορική μεταχείρισή τους - λεκτική και εικονική - ανάλογα με τον Α' Βαλκανικό πόλεμο, που ήταν πόλεμος των τεσσάρων χριστιανικών λαών εναντίον του Οθωμανικού κράτους ή σε σχέση με τον Β' Βαλκανικό πόλεμο, που ήταν ενδοσυμμαχική σύγκρουση. Δεν δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στις ευρωπαϊκές

³⁰ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 102

³¹ Ακρόπολις, 27 Ιουνίου 1913.

³² Σκρυπ, 17 Ιουνίου 1913

δυνάμεις, οι οποίες περιορίζονται στον παραδοσιακό ρόλο των επικυρίαρχων διαιτητών των διεθνών υποθέσεων δρώντας κυρίως σε διπλωματικό επίπεδο. Επίσης, να συμπληρώσουμε εδώ πως τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία αποδελτιώσαμε το μεγάλο, ομολογουμένως, υλικό ορίστηκαν με βάση τη στόχευση της εργασίας, δηλαδή τις πολιτισμικές αναπαραστάσεις, κειμενικές ή εικονικές, των "άλλων". Έτσι, αποκλείσαμε το υλικό που δεν ανταποκρινόταν κατά τη γνώμη μας σε αυτές, άμεσα ή έμμεσα. Αμέσως παρακάτω παραθέτουμε τις κατηγορίες υλικού οι οποίες αποδελτιώθηκαν :

1. άρθρα
2. ανταποκρίσεις (συνεχείς ή αυτοτελείς)
3. αναδημοσιεύσεις από ξένες εφημερίδες
4. χρονογραφήματα
5. επιστολές (ατομικές ή συλλογικές)
6. μόνιμες στήλες σχολιασμού επικαιρότητας
7. αφηγήματα
8. τηλεγραφήματα (με σχολιαστικό ύφος και γλώσσα)
9. λόγοι αξιωματούχων

Να σημειώσουμε πως ξεχωριστή θέση στο σώμα της εργασίας καταλαμβάνει ο σχολιασμός του οπτικού υλικού των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13, που συλλέξαμε από τις δύο εφημερίδες, και το οποίο αφορά σατυρικά σκίτσα κυρίως και φωτογραφικές εικόνες. Βέβαια, στο πεδίο αυτό πολύ πιο πρόσφορο αποδείχθηκε το *Σκριπ*, το οποίο στις σελίδες του φιλοξενεί αρκετά συχνά φωτογραφίες, αλλά και σατυρικά σκίτσα με τις λεζάντες τους, που αναπαριστούν διακωμωδώντας κυρίως γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις της εμπόλεμης περιόδου από τα οποία και εμπνέονται οι δημιουργοί τους. Δυστυχώς, στα περισσότερα από αυτά δεν είναι ευανάγνωστα τα ονόματά τους. Το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίστηκε η εργασία συγκροτήθηκε από 25 εικόνες συνολικά, εκ των οποίων 6 φωτογραφίες και 19 σκίτσα - γελοιογραφικά σχεδιάσματα, από ένα σύνολο περίπου 66 σχεδιασμάτων και φωτογραφικών απεικονίσεων που αποδελτιώσαμε. Κι εδώ το κριτήριο που ίσχυσε ήταν οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις των "άλλων", οι λογοθετικές πρακτικές που αυτές συνιστούν και τα λογοθετικά στοιχεία που τις συγκροτούν. Επιλέχθηκε η θεματική παρουσίαση και όχι ανά είδος εικόνας, ενώ το βάρος δόθηκε όχι τόσο στη σημειωτική ανάλυση των εικόνων, όσο στην ερμηνευτική τους προσέγγιση και στην

ανάδειξη της συμβολικής τους γλώσσας, πάντα σε σχέση με τα συμφραζόμενα, κειμενικά και πολιτισμικά.

Οι εφημερίδες *Ακρόπολις* και *Σκριπ*

Η εφημερίδα *Σκριπ*, πρωτοκυκλοφόρησε ως εβδομαδιαίο σατυρικό έντυπο στις 2 Αυγούστου 1893. Ιδρυτής της ήταν ο δημοσιογράφος και σατυρικός ποιητής Ευάγγελος Κουσουλάκος. Πήρε τον τίτλο της, *Το Σκριπ*, από την ονομασία³³ των ομολογιών του δανείου που σύναψε το 1893 η κυβέρνηση Σωτηρόπουλου. Πάντως στα πρώτα της φύλλα ως υπότιτλος υπήρχε το γνωστό λατινικό απόφθεγμα "Scrip....tamanent"³⁴. Από τον Σεπτέμβριο του 1895 μετεξελίχθηκε σε καθημερινή πολιτική εφημερίδα μέχρι και την διακοπή της έκδοσής της το 1930. Η ύλη της περιελάμβανε σατυρικούς στίχους, ευθυμογραφήματα, ειδήσεις και γελοιογραφίες επικαιρότητας - "σπονδυλωτές" γελοιογραφίες με ένα θέμα σε σειρά εικόνων - ενώ στους συνεργάτες της συγκαταλέγονταν ονόματα όπως οι Γ. Ξενόπουλος, Δ. Χατζόπουλος, Α. Προβελέγγιος, Ι. Κονδυλάκης κ.ά. Βασικός γελοιογράφος της αναδείχθηκε ο Μ. Αθανασιάδης³⁵. Σύμφωνα με τον Δ. Σαπρανίδη, το *Σκριπ* "ήταν ο μεγάλος ταραξίας του εκδοτικού κατεστημένου των αρχών του 20ου αιώνα [...] στην πρακτική του ανταγωνισμού του με τις άλλες εφημερίδες υιοθέτησε τη μέθοδο της σκανδαλολογίας, καθιστώντας την εφημερίδα του μόνιμο στόχο των λοιπών [...]"³⁶. Το πολιτικό της εφημερίδας προφίλ ήταν συντηρητικό και μεγαλοϊδεατικό³⁷, ενώ την περίοδο του Εθνικού διχασμού ήταν φανατική "κωνσταντινική".

Η *Ακρόπολις* ήταν αθηναϊκή ημερήσια εφημερίδα. Ιδρύθηκε το 1883 από τον Βλάση Γαβριηλίδη κι αποτελούσε μια από τις αξιολογότερες εφημερίδες της εποχής, σταθμό για την ελληνική δημοσιογραφία. Αποτελούσε συνέχεια της δισεβδομαδιαίας έκδοσης *Μη Χάνεσαι* που εξέδιδε ο Γαβριηλίδης από το 1880. Ήταν φιλελεύθερη και αντιπροσώπευε προοδευτικές ιδέες, ενώ συνεργάζονταν μαζί της πολλοί εκπρόσωποι της πνευματικής κίνησης του τόπου. Το Νοέμβριο του 1901 στα γεγονότα

³³ Ο τίτλος της αποτελούσε συντομογραφία της αγγλικής λέξης *Subscription* που σήμαινε την "εγγραφή κάθε δανείου εκτεθειμένου σε δημόσια εγγραφή και κάθε τίτλου που δεν έχει εντελώς αποπληρωθεί. Τα σχετικά χαρτιά οι Άγγλοι τα ονόμαζαν «Scrip» και ήσαν μεταβιβάσιμα, σαν χρεόγραφα", ΤΑ ΝΕΑ.gr, 6-11-1999.

³⁴ Το *Σκριπ*, 29 Αυγούστου 1893.

³⁵ Λίνα Λούβη, *Η ελληνική οικονομία του 19ου αιώνα με τη γραφίδα των γελοιογράφων*, Αθήνα : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2011, σ. 45, 47.

³⁶ Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας*, Αθήνα : Ποταμός, 2001, σ. 210.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 198

των Ευαγγελικών, που ξέσπασαν μετά την έκδοση του Ευαγγελίου στη δημοτική γλώσσα, η Ακρόπολις έγινε στόχος του όχλου και εκατοντάδες άτομα κατέστρεψαν τα τυπογραφεία της. Η έκδοση της διακόπηκε το 1921, οκτώ μήνες μετά το θάνατο του εκδότη της. Επανεκδόθηκε το 1929 συνεχίζοντας μέχρι το 1945. Μετά από μικρή διακοπή συνέχισε την έκδοσή της μέχρι το 1989, οπότε διέκοψε πάλι επί χρόνια για οικονομικούς λόγους. Άρχισε να εκδίδεται και πάλι το 1998.³⁸

³⁸[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%82_\(%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%82_(%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1))

Κεφάλαιο 1ο : Ιστορική αναδρομή

1.1. Τα αίτια των Βαλκανικών πολέμων του 1912 - 1913

Τα Βαλκανικά κράτη διαμορφώθηκαν βαθμιαία σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα έως και την οριστική κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το 1923. "Ο θρίαμβος του εθνικισμού" στη Βαλκανική ήταν ένας συνδυασμός των απελευθερωτικών κινημάτων των ίδιων των βαλκανικών λαών εναντίον της οθωμανικής εξουσίας, της ενεργούς, πολιτικής ή στρατιωτικής, παρέμβασης των Δυνάμεων της Ευρώπης υπαγορευμένης από τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους στην Ανατολή, αλλά και της βαθμιαίας εξασθένησης της Οθωμανικής δύναμης. Τα ανεξάρτητα κράτη που σχηματίστηκαν αντικατέστησαν τη μακρόβια αυτοκρατορία. Ωστόσο, "επρόκειτο για μικρές ανασφαλείς πολιτικές οντότητες, φαντάσματα των μεγαλεπήβολων οραμάτων περί ανασύστασης των αυτοκρατοριών του παρελθόντος, που είχαν εμψυχώσει τους βαλκάνιους επαναστάτες".³⁹ Έτσι, ο επεκτατισμός κατέστη βασική συνιστώσα των πολιτικών αγώνων για εθνική αυτοπραγμάτωση σε αυτά τα κράτη και, κατά συνέπεια, ο κύριος λόγος μιας παρατεταμένης αστάθειας στην περιοχή. Όλα τα βαλκανικά κράτη είχαν να επιδείξουν αλύτρωτους αδελφούς, ομογενείς, ή περιοχές που ιστορικά τούς ανήκαν και που δεν συμπεριλήφθηκαν στα νέα τους σύνορα.⁴⁰

Οι εξελίξεις στη νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος του λεγόμενου "Ανατολικού Ζητήματος", που προέκυψε στα τέλη του 18ου αιώνα. Αφορούσε τον ανταγωνισμό για την κατανομή ισχύος των Μ. Δυνάμεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και τη διανομή των εδαφών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας - που ήδη βρισκόταν σε κατάσταση αποσύνθεσης και διάλυσης - μετά την οριστική της διάλυση, ενδεχόμενο που αναβλήθηκε επ' αόριστον λόγω του φόβου της ρωσικής καθόδου στη Μεσόγειο, βασικού λόγου για τον οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία απέκτησε για τις ευρωπαϊκές δυνάμεις τη σημασία αναχώματος. Το Ανατολικό Ζήτημα, θεωρείται ότι λήγει με τον οριστικό διαμελισμό της

³⁹ Mark Mazower, *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα : Πατάκης, 2006, σ. 155-156, 166-167.

⁴⁰ Σύμφωνα με τον αλυτρωτικό "χάρτη" των Βαλκανικών κρατών, οι Ρουμάνοι είχαν βλέψεις στην ουγγρική Τρανσυλβανία, οι Σέρβοι στην Κροατία αλλά και σε οθωμανικές κτήσεις, η Βουλγαρία υπέβλεπε τα εδάφη που είχε χάσει με την αναθεωρημένη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 και οι Έλληνες, προσβλέποντας στην ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, διεκδικούσαν τον ελληνισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας, από την Κρήτη ως τη Μαύρη Θάλασσα, Στο ίδιο, σελ. 177.

αυτοκρατορίας με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ίδρυση του τουρκικού κράτους. Από τις σημαντικότερες καμπές του στο 19ο αιώνα ήταν ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828-1829, επίσης ο Κριμαϊκός πόλεμος του 1853-1856. Το Σχίσμα του 1872, η θρησκευτική δηλαδή αυτονόμηση της Βουλγαρίας από το Πατριαρχείο, άνοιξε το δρόμο για την εθνική απελευθέρωση της λίγα χρόνια αργότερα στο πλαίσιο της νέας μεγάλης Ανατολικής κρίσης του 1875-1878, η οποία, σύμφωνα με τη Σκοπετέα, όξυνε ακόμη περισσότερο τον ανταγωνισμό των λαών στην περιοχή των Βαλκανίων⁴¹, καθώς οδήγησε στην ίδρυση μια αυτόνομης κι εκτεταμένης εδαφικά Βουλγαρίας, η οποία ενσωμάτωνε τη Μακεδονία, σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου το Μάρτιο του 1878, μετά τη νίκη της Ρωσίας στο ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878. Όμως η αναθεώρηση των εδαφικών ρυθμίσεων της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου από αυτή του Βερολίνου τον Ιούλιο του ίδιου έτους οδήγησε στην ένταση της διαμάχης για τον έλεγχο της περιοχής της Μακεδονίας και των πληθυσμών της, διαμάχη που περιπλεκόταν και από τη μεγάλη οικονομική, κοινωνική και εθνική ανομοιογένεια του βαλκανικού χώρου⁴²

Για τον Mazower *"Αν το 1878 ήταν το αποκορύφωμα του ελέγχου των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια, τα επόμενα τριάντα χρόνια σήμαναν το τέλος του"*. Το 1912, 34 χρόνια μετά, όταν πλέον η νεοσύστατη Βαλκανική Συμμαχία εξαπέλυε επίθεση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένας Γάλλος διπλωμάτης σχολίαζε : *"Για πρώτη φορά στην ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος [...] τα μικρά κράτη έχουν γίνει τόσο ανεξάρτητα από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ώστε νιώθουν πως είναι σε θέση να δράσουν χωρίς να τις λογαριάζουν, ακόμα και να τις σύρουν πίσω από το άρμα τους"*⁴³.

Πριν ακόμη εκπνεύσει ο 19ος αιώνας επίκεντρο της σύγκρουσης των αντιμαχόμενων επεκτατισμών στα Βαλκάνια έγινε η στρατηγικής σημασίας περιοχή της Μακεδονίας *"η καρδιά των εδαφών που ακόμα διατηρούσαν οι Οθωμανοί στην Ευρώπη"*⁴⁴, μια εθνογραφική πρόκληση *"ακόμη και για τους πιο φλογερούς Βαλκάνιους εθνικιστές"*, όπως αναφέρει ο Mazower. *"Το Μακεδονικό ζήτημα αφορούσε στην ουσία τις συγκρούσεις που γέννησαν οι φρενήρεις απόπειρες των νέων*

⁴¹Σκοπετέα, ό.π., σ. 184

⁴²Καρακασίδου, ό.π., σ. 158-160.

⁴³Mazower, ό.π., σ. 179, 189

⁴⁴Στο ίδιο, σ. 180.

εθνικών κρατών να ενσωματώσουν τοπικές εθνοτικές ομάδες στις νοερές κοινότητες που εκπροσωπούσαν ώστε να προβάλλουν διεκδικήσεις στα εδάφη που κατοικούσαν οι ομάδες αυτές⁴⁵. Μετά τη διευθέτηση της Ανατολικής κρίσης του 1876-1878, η Μακεδονία, με τον ασαφή εθνολογικό χάρτη της, κατέστη το μήλον της έριδος μεταξύ Ελλήνων, Σέρβων και Βουλγάρων, επίδοξων μνηστήρων των ευρωπαϊκών επαρχιών του οθωμανικού κράτους, οι οποίοι προσπάθησαν να προσεταιριστούν άλλοτε με ειρηνικά μέσα και άλλοτε με την ένοπλη βία τους ορθόδοξους σλάβους της περιοχής της, οδηγώντας έτσι σε ένα μακροχρόνιο φαύλο κύκλο βίας, ο οποίος στην ουσία αναπαρήγαγε και συγχρόνως όξυνε ακόμη περισσότερο τους διαχωρισμούς από τους οποίους τροφοδοτούνταν, ενώ οι Τούρκοι διατηρούσαν ρόλο παρατηρητή που παρενέβαινε όταν η κατάσταση εκτρεπόταν επικίνδυνα.⁴⁶ Όπως αναφέρει ο Α. Gerolymatos, η αποδυνάμωση της ΕΜΕΟ⁴⁷ μετά τη βίαιη καταστολή της εξέγερσης του Ίλιντεν από τις Οθωμανικές δυνάμεις τον Οκτώβριο του 1903 κλιμάκωσε την αντιπαράθεση στην περιοχή : "*Το 1907 μέχρι και 110 βουλγαρικές, 80 ελληνικές, 30 σερβικές και 8 ρουμανικές συμμορίες δραστηριοποιούνταν στην περιοχή, πολεμώντας η μία την άλλη και όλες μαζί τους Οθωμανούς, σε μια προσπάθεια να υποστηρίξουν τις αξιώσεις τους στην περιοχή*"⁴⁸

Μέσα σε αυτές τις έκρυθμες συνθήκες, τον Ιούλιο του 1908 εκδηλώθηκε το μεταρρυθμιστικό κίνημα των *Νεότουρκων* ("*Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο*") - φιλελεύθερων αξιωματικών του Οθωμανικού στρατού, δυσσαρεστημένων από την παρατεταμένη κρίση του κράτους τους και τις διαρκείς παρεμβάσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων στα εσωτερικά του ζητήματα - εναντίον του αυταρχικού καθεστώτος του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ και με επαναστατικές διαδικασίες ανήλθε στην εξουσία με στόχο την αστική ανασυγκρότηση του σουλτανικού κράτους και τον εκδημοκρατισμό του κατά τα πρότυπα της Δύσης. Υπό την πίεση του κινήματος ο Αβδούλ Χαμίτ επανέφερε το φιλελεύθερο σύνταγμα του 1876 δημιουργώντας προσδοκίες πως εγκαινιαζόταν μια περίοδος πολιτικού φιλελευθερισμού και θρησκευτικής ισονομίας μεταξύ των υπόδουλων εθνοτήτων στο εσωτερικό της

⁴⁵Κιτρομηλίδης, ό.π., σ. 88-89

⁴⁶Mazower, ό.π., σ. 181-182.

⁴⁷ ΕΜΕΟ : Αρχικά της *Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης* που ιδρύθηκε το 1893 στη Θεσσαλονίκη από τους Βούλγαρους και διεκδικούσε την αυτονομία της Μακεδονίας εντός των ορίων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εφαρμόζοντας μεθόδους "*επαναστατικής τρομοκρατίας*", Α. Gerolymatos, *Συγκρούσεις στα Βαλκάνια*, Αθήνα : Σαββάλας, 2008, σ. 336-337.

⁴⁸Στο ίδιο, σ. 340.

αυτοκρατορίας.⁴⁹ Πολύ σύντομα όμως στην πράξη οι ελπίδες διαψεύστηκαν, καθώς ο Νεοτουρκικός εθνικισμός κατέστη εχθρικός για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της οθωμανικής επικράτειας, αφού, στην προσπάθειά του να συγκρατήσει ή και να εξουδετερώσει τις δυνάμεις που έτειναν στη διάλυσή της, υιοθέτησε μια πολιτική ομογενοποίησης και βίαιου εκτουρκισμού, επισπεύδοντας στην ουσία τον αναπόφευκτο κατακερματισμό των ευρωπαϊκών παρυφών της αυτοκρατορίας.

Η επανάσταση των Νεοτούρκων το 1908 απειλούσε τις εθνικιστικές βλέψεις των Βαλκανικών κυβερνήσεων. Την ίδια χρονιά η προσάρτηση της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης από την Αυστρο - Ουγγαρία, που την κατείχε από το 1878, ενέτεινε την ανησυχία μεταξύ των Βαλκάνιων που το εξέλαβαν ως απειλή και ώθησε τη Σερβία και το Μαυροβούνιο να αναλάβουν από κοινού δράση εναντίον της Δυναδικής Μοναρχίας, συνεργασία που επισφραγίστηκε με την υπογραφή της μεταξύ τους συμμαχίας τον Οκτώβριο του 1908, η οποία όμως δεν ευοδώθηκε και αδράνησε τελικά τον επόμενο χρόνο. Οι Βούλγαροι, από την πλευρά τους, εκμεταλλεύτηκαν τη συγκυρία για να κηρύξουν και επίσημα την ανεξαρτησία τους, την ίδια χρονιά, από την Οθωμανική αυτοκρατορία, ενώ οι Αλβανοί δυσαρεστημένοι από την Νεοτουρκική πολιτική και θορυβημένοι από την επαπειλούμενη απώλεια των προνομίων τους και την ενδεχόμενη αφομοίωσή τους εξεγέρθηκαν το Μάιο του 1911 ζητώντας την αναγνώριση μιας αυτόνομης Αλβανίας στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, που θα περιελάμβανε τις επαρχίες Σκούταρη, Γιάννενα, Κόσσοβο και Μοναστήρι⁵⁰.

Η ανάδυση του Αλβανικού εθνικισμού υπονόμεισε την ήδη εύθραυστη ισορροπία δυνάμεων στη Βαλκανική χερσόνησο και παρήγαγε νέα δεδομένα και νέους φόβους. Αφενός, απειλούσε τα εθνικιστικά οράματα της Σερβίας, της Ελλάδας και του Μαυροβουνίου. Οι Σέρβοι είχαν εδαφικές αξιώσεις στην περιοχή του Κοσσόβου, οι Έλληνες διεκδικούσαν την Ήπειρο, ενώ οι Μαυροβούνιοι

⁴⁹Το γενικότερο εορταστικό κλίμα που επικράτησε στη Μακεδονία, η οποία σπαρασσόταν από την ελληνοβουλγαρική διαμάχη, μετά τις επαναστατικές εξαγγελίες των Νεότουρκων γίνεται φανερό και από τις παρακάτω αναφορές : "Οι μουλάδες απηύθυναν προσευχές, ο Έλληνας επίσκοπος και οι εκπρόσωποι του Κομιτάτου "Ένωση και Πρόοδος" έβγαλαν λόγους", ανέφεραν οι ανταποκρίσεις από μια πόλη τον Ιούλιο. [...] Μιλούν υπέρ της ελευθερίας και της αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης και δηλώνουν ότι το σύνταγμα έχει ήδη τεθεί επίσημως σε ισχύ", Mazower, ό.π., σ. 184.

⁵⁰Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*, London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2002, p. 7-9

προσέβλεπαν στο Μοναστήρι⁵¹. Αφετέρου, ενθάρρυνε την περαιτέρω Αυστριακή και Ιταλική διείσδυση μελλοντικά στη νοτιοανατολική Ευρώπη, ενδεχόμενο που ανησύχησε ακόμη περισσότερο τις Βαλκανικές κυβερνήσεις.⁵² Όλα τα παραπάνω κοινά προβλήματα έδρασαν καταλυτικά για την ανάληψη κοινής και άμεσης δράσης από μέρους τους⁵³.

Η προσέγγιση Σόφιας και Βελιγραδίου είχε ξεκινήσει νωρίτερα υπό την αιγίδα της Ρωσίας, η οποία ενδιαφερόταν να σταθεροποιήσει τη θέση της στη νοτιοανατολική Ευρώπη, αλλά και να ανακόψει ενδεχόμενη αυστρουγγρική διείσδυση στην περιοχή. Ανάμεσα στα 1904 και 1905 Σερβία και Βουλγαρία υπέγραψαν μια σειρά από πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές συνθήκες. Όμως η διένεξη για τη Μακεδονία και το μέλλον της περιοχής επιβάρυνε τις σχέσεις των δύο κρατών. Ωστόσο, στον απόηχο της Βοσνιακής κρίσης του 1908 και της ανόδου στην εξουσία των Νεότουρκων, Σέρβοι και Βούλγαροι αποφάσισαν να εντείνουν τις προσπάθειές τους για την επίλυση των μεταξύ τους εθνικών ζητημάτων. Μείζον ζήτημα της επαναπροσέγγισης του 1909 αναδείχθηκε αυτό της Μακεδονίας. Το καλοκαίρι του 1911 η Βουλγαρία προσανατολίστηκε στην επίλυση του Μακεδονικού Ζητήματος με τη Σερβία, ενώ η έκρηξη του ιταλοτουρκικού πολέμου το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου επέδρασε καταλυτικά για τη σύναψη μιας βαλκανικής συμμαχίας. Τον Μάρτιο του 1912, λοιπόν, υπογράφηκε συνθήκη η οποία προέβλεπε τη στρατιωτική συνεργασία των συμβαλλομένων εναντίον των Αψβούργων και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κι επιπλέον διευθετούσε το φλέγον ζήτημα της Μακεδονίας. Το Μάιο, επίσης, υπογράφηκε στη Σόφια, ύστερα από διαπραγματεύσεις, συνθήκη μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας για παροχή πολιτικής και στρατιωτικής βοήθειας εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.⁵⁴ (Ο Βενιζέλος, που είχε αναλάβει πρωθυπουργός μετά τη συντριπτική νίκη του κόμματός του στις εκλογές το Νοέμβριο του 1910, είχε ήδη αντιληφθεί τα νέα δεδομένα που έτειναν να διαμορφωθούν στη Βαλκανική χερσόνησο). Η συνθήκη όμως δεν περιελάμβανε συμφωνία για τον τρόπο διανομής των εδαφών της αυτοκρατορίας

⁵¹ Στο ίδιο, π. 9.

⁵² Mazower, ό.π., σ. 189.

⁵³ Hall, ό.π., π. 9.

⁵⁴ Gerolymatos, ό.π., σ. 367-369.

μεταπολεμικά,⁵⁵ μια γκρίζα ζώνη με πολύ σοβαρές επιπτώσεις, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων. Το καλοκαίρι του 1912 η Ελλάδα κατέληξε επίσης σε συμφωνία με τη Σερβία και το Μαυροβούνιο, το οποίο με τη σειρά του προχώρησε σε συνθήκες με τη Βουλγαρία και τη Σερβία, τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1912 αντίστοιχα, ολοκληρώνοντας έτσι τη Βαλκανική Συμμαχία εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πόλεμος ξέσπασε αρχές Οκτωβρίου, ύστερα από την απόρριψη εκ μέρους της Οθωμανικής κυβέρνησης των διαβημάτων της Βουλγαρίας για εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στη Μακεδονία με στόχο την αυτονομία της, όπως όριζε το Άρθρο 23 της Συνθήκης του Βερολίνου του 1878⁵⁶.

1. 2. Α' και Β' Βαλκανικός Πόλεμος

Τα κρίσιμα μέτωπα συγκρούσεων στη διάρκεια του Α' Βαλκανικού Πολέμου που έμελλε να καθορίσουν και την έκβαση του ήταν αυτά της Θράκης και της Μακεδονίας. Οι συμμαχικές δυνάμεις που αναπτύχθηκαν σε αυτά υπερείχαν αριθμητικά των Οθωμανικών. Αν και οι τελευταίοι διέθεταν στις παραπάνω περιοχές πλούσιο δίκτυο υλικοτεχνικών και οχυρωματικών υποδομών, ωστόσο αυτό δεν μπόρεσε, όπως φάνηκε τελικά, να αξιοποιηθεί κατάλληλα και να αναπληρώσει τις "διαρθρωτικές αδυναμίες" του στρατού της Τουρκίας, έναν από τους λόγους που οδήγησαν και στη συντριβή της.⁵⁷

Το μέτωπο της Θράκης αναδείχθηκε ως το πιο κρίσιμο πεδίο μάχης του Α' Βαλκανικού Πολέμου, λαμβανομένων υπόψη του όγκου των στρατιωτικών δυνάμεων αμφοτέρων των αντιπάλων και της έντασης με την οποία αυτοί συγκρούστηκαν, λόγω και της γειννίας της Κωνσταντινούπολης - έδρα της Οθωμανικής εξουσίας αλλά και "γέρας" του πολέμου - με τη Βαλκανική χερσόνησο. Στις 18 Οκτωβρίου του 1912 οι τρεις στρατιές που είχαν αναπτύξει οι Βούλγαροι για τις ανάγκες του ανατολικού μετώπου διέσχισαν τα σύνορα με τη Θράκη. Στόχος τους τα δύο

⁵⁵ Ο Richard C. Hall εκτιμά πως η παράλειψη επίσημου και ακριβούς καθορισμού με την Ελλάδα του τρόπου διανομής των Οθωμανικών εδαφών αποτέλεσε σφάλμα των Βουλγάρων, που οφειλόταν όχι μόνο στο ότι η συμμαχία με τους Έλληνες απέβλεπε κυρίως στη χρήση του ναυτικού πλεονεκτήματος που αυτοί διέθεταν, αλλά κυρίως στο αίσθημα στρατιωτικής υπεροχής τους έναντι των Ελλήνων και κατ' επέκταση στη βεβαιότητά τους πως θα καταλάμβαναν πρώτοι τη Μακεδονία. Hall, ό.π., p. 9-12. Ωστόσο, για την ίδια παράλειψη ακριβώς, ο Βενιζέλος, πρωθυπουργός της Ελλάδας, δέχθηκε δριμύτατη κριτική από τον Τύπο της εποχής, όπως φανερώνουν δημοσιεύματα της *Ακροπόλεως* και του *Σκριπ*, που τον μέμφονται για τους χειρισμούς του στο ζήτημα της εδαφικής διανομής.

⁵⁶ Hall, ό.π., p. 12-15.

⁵⁷ Gerolymatos, ό.π., σ. 370-371.

στρατηγικά οχυρά στην πορεία για την Κωνσταντινούπολη, η Αδριανούπολη και οι Σαράντα Εκκλησιές. Αυτές καταλήφθηκαν στις 24 Οκτωβρίου, ενώ η Αδριανούπολη, που διέθετε την πιο εξελιγμένη αμυντική οχύρωση των Βαλκανικών πολέμων, καταλήφθηκε ύστερα από πολύμηνη σκληρή πολιορκία και με τη στρατιωτική βοήθεια των Σέρβων, το Μάρτιο του 1913 - ολοκληρώνοντας έτσι την νικηφόρα εκστρατεία της Βουλγαρίας στη Θράκη. Αφού κατέλαβαν και το Λουλέ - Μπουργκάς στην πιο αιματηρή μάχη του Α' Βαλκανικού Πολέμου, η προέλαση των Βουλγάρων ανακόπηκε στις οχυρώσεις της Τσατάλτζα, 20 μίλια δυτικά της πρωτεύουσας, όπου και επιτέθηκαν στις 17 Νοεμβρίου, απορρίπτοντας το αίτημα των Οθωμανών για ανακωχή. Ωστόσο, εδώ, οι Βούλγαροι γνώρισαν την πρώτη τους ήττα. Έχοντας να αντιμετωπίσουν έναν ανασυνταγμένο, μετά την ήττα του στο Λουλέ - Μπουργκάς, οθωμανικό στρατό, και ενισχυμένο με στρατεύματα από την Ανατολία, την ανωτερότητα του πυροβολικού του, αλλά και τις δικές τους απώλειες, την κούραση των στρατιωτών, την κατάπτωση του ηθικού τους και τη χολέρα που ενέσκηψε στο στράτευμα, οι Βούλγαροι, μετά τις πρώτες επιτυχίες τους, καθηλώθηκαν στην τελική αμυντική γραμμή των Τούρκων χωρίς να μπορέσουν τελικά να τη διασπάσουν. Η αδιέξοδη καθήλωσή τους, επίσης, στην Τσατάλτζα σήμαινε πως έχαναν το πλεονέκτημα κατοχής της Μακεδονίας και αντιμετώπισης των εδαφικών αξιώσεων Ελλήνων και Σέρβων, οι στρατοί των οποίων προήλαυναν ήδη στις περιοχές που διεκδικούσε η Βουλγαρία⁵⁸.

Στο μέτωπο της Δυτικής Θράκης και στη Ροδόπη η προέλαση των Βούλγαρων εξελίχθηκε ταχύτερα, καθώς μέχρι τέλη Νοεμβρίου, ενισχύοντας και τις θέσεις τους μετά την ήττα στην Τσατάλτζα με μεταφορά στρατευμάτων από τη Θεσσαλονίκη με ελληνικά ατμόπλοια, απομόνωσαν τη Θρακική από τη Μακεδονική Οθωμανική στρατιά, κατέλαβαν τη βόρεια ακτή της θάλασσας του Μαρμαρά και το βόρειο μέρος της Χερσονήσου της Καλλίπολης κατακτώντας έτσι όλη σχεδόν τη Θράκη⁵⁹.

Τέλη Νοεμβρίου οι συμμαχικοί στρατοί είχαν αναδειχθεί νικητές σε όλα σχεδόν τα μέτωπα. Στο Δυτικό, οι Σέρβοι είχαν καταλάβει το Κουμάνοβο - νίκη με την οποία ο σερβικός στρατός εξασφάλισε τον έλεγχο της Βόρειας Μακεδονίας - τα Σκόπια, το Πρίλεπι και το Μοναστήρι, ύστερα από αίτημα των Βουλγάρων οι οποίοι ήταν καχύποπτοι απέναντι στην ελληνική προέλαση στη Μακεδονία, και την Οχρίδα.

⁵⁸Gerolymatos, ό.π., σ. 370-376 καιHall, ό.π., p. 22-41.

⁵⁹Hall, ό.π., p. 42-43.

Ακόμη, τον Οκτώβριο συνέχισαν την προέλασή τους στο Κοσσυφοπέδιο και προς την Αδριατική, προκειμένου να εξασφαλίσουν έξοδο προς τη θάλασσα. Οι Έλληνες διέθεσαν δύο στρατιές, το Στρατό της Ηπείρου και τη Στρατιά Θεσσαλίας, οι οποίες αναπτύχθηκαν στα σύνορα με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Πρωταρχικός στόχος του Στρατού Θεσσαλίας ήταν η κατάληψη της Θεσσαλονίκης πριν τους Βούλγαρους. Ενεργώντας υπό τις διαταγές του διαδόχου Κωνσταντίνου, προήλασε προς τη Θεσσαλονίκη, στην οποία κατάφερε τελικά να εισέλθει στις 27 Οκτωβρίου, ύστερα από διαπραγματεύσεις με τον Χασάν Ταξίν πασά που οδήγησαν στην υπογραφή του πρωτοκόλλου παράδοσής της στους Έλληνες. Η βουλγαρική μεραρχία, της οποίας ο προορισμός ήταν αντίστοιχος με εκείνον της Στρατιάς της Θεσσαλίας, δηλαδή η κατάληψη της Θεσσαλονίκης, αν και προωθήθηκε νότια χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση από τους Τούρκους, έφθασε στην πόλη την επομένη της συνθηκολόγησής της χάνοντας έτσι τον αγώνα δρόμου. Στη συνέχεια, ο ελληνικός στρατός στράφηκε προς τη Δυτική Μακεδονία καταλαμβάνοντας μέχρι αρχές Δεκεμβρίου τη Φλώρινα, την Καστοριά και την Κορυτσά, επιτυχίες που επέτρεψαν στη διοίκησή του να συγκεντρώσει τον κύριο όγκο στρατού στο Ηπειρωτικό μέτωπο ενισχύοντας τη Στρατιά της Ηπείρου που ήταν επιφορτισμένη με τη διαφύλαξη των συνόρων στην Ήπειρο. Η Πρέβεζα είχε ήδη καταληφθεί στις 20 Οκτωβρίου, οπότε τώρα ο στρατός επικεντρώθηκε στην κατάληψη των Ιωαννίνων, μεγάλο Οθωμανικό οχυρό. Ύστερα από τρίμηνη σχεδόν πολιορκία, ο ελληνικός στρατός κατόρθωσε να εκπορθήσει τις οχυρωματικές θέσεις του Μπιζανίου, προγεφυρώματος της πόλης, αναγκάζοντας τον διοικητή της, Εσσάτ πασά, να συνθηκολογήσει στις 22 Φεβρουαρίου του 1913⁶⁰.

Εξαιρετικά σημαντικό ήταν και το πολεμικό έργο του Ελληνικού ναυτικού στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο. Επιβάλλοντας τον ναυτικό αποκλεισμό των Δαρδανελλίων ακόμη από τις πρώτες βδομάδες του πολέμου με την κατοχή στρατηγικών νησιών του βορειοανατολικού Αιγαίου (Τένεδος, Λήμνος, Ίμβρος, Σαμοθράκη και Θάσος) εμπόδισε την προώθηση Οθωμανικών στρατευμάτων από τη Σμύρνη στις εμπόλεμες ζώνες προκειμένου να ενισχυθούν οι εκεί στρατοί της. Στη συνέχεια στράφηκε νοτιότερα καταλαμβάνοντας διαδοχικά τη Χίο, Μυτιλήνη, Τένεδο και Ψαρά⁶¹.

⁶⁰Gerolymatos, ό.π., σ.376-390καιHall, ό.π., p. 45-62

⁶¹Hall, ό.π., p. 64-65.

Οι προσπάθειες των Μαυροβουνίων επικεντρώθηκαν, για οικονομικούς κυρίως λόγους, στην κατάληψη της Σκόδρα στη βόρεια Αλβανία. Ύστερα από παρατεταμένη πολύμηνη πολιορκία η πόλη παραδόθηκε στις 23 Απριλίου 1913 στους Μαυροβούνιους, οι οποίοι όμως αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν αρχές Μαΐου, καθώς οι Μ. Δυνάμεις την παραχώρησαν τελικά στην Αλβανία.⁶²

Στο μεταξύ καθώς οι μάχες μαίνονταν, στις 4 Δεκεμβρίου 1912 υπεγράφη ανακωχή μεταξύ των Οθωμανών και της Συμμαχίας, χωρίς όμως τη συμμετοχή της Ελλάδας, με κύριο σκοπό την κατάπαυση του πυρός και την έναρξη διαπραγματεύσεων στο Λονδίνο μεταξύ των εμπόλεμων για τη συνομολόγηση της ειρήνης. Παρά τη μεσολάβηση των Δυνάμεων, η παρελκυστική στάση της Τουρκίας και οι αποκλίνουσες βλέψεις μεταξύ των Συμμάχων οδήγησαν σε ασυμφωνία, κατάρρευση των διαπραγματεύσεων και έναρξη ξανά των πολεμικών επιχειρήσεων το Φεβρουάριο του 1913⁶³. Στις 16 Απριλίου η ανακωχή μεταξύ Βουλγάρων και Οθωμανών στην Τσατάλτζα και η παράδοση της Σκόδρα στους Μαυροβούνιους το Μάιο σηματοδότησαν τη λήξη των συγκρούσεων του Α' Βαλκανικού Πολέμου. Η διπλωματική δραστηριότητα για την υπογραφή της ειρήνης και τη διανομή της εδαφικής λείας μεταξύ των νικητών εντάθηκε, το ίδιο και η αντιπαλότητα των συμμάχων αλλά και των Ευρωπαίων.⁶⁴ Η Συνθήκη του Λονδίνου που υπογράφηκε στις 30 Μαΐου 1913 τυπικά έληγε τον πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ωστόσο άφηνε εκκρεμή εδαφικά ζητήματα και κυρίως τον ανταγωνισμό γύρω από το λάφυρο της Μακεδονίας. Το Μάιο υπογράφηκε και σχετική μυστική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας απομονώνοντας τη Βουλγαρία, η οποία δεν ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει στις αξιώσεις των Σέρβων και των Ελλήνων για τη διαφιλονικούμενη περιοχή. Έτσι, στις 29 Ιουνίου 1913 ξέσπασε ο πόλεμος μεταξύ των πρώην συμμάχων, που μέσα σε ένα μήνα περίπου οδήγησε τη Βουλγαρία σε στρατιωτική και διπλωματική ήττα, αφού η Συνθήκη του Βουκουρεστίου που υπογράφηκε αρχές Αυγούστου παρουσία των Μ. Δυνάμεων ήταν καταστροφική γι' αυτήν αναγκάζοντάς την να αποσυρθεί εδαφικά και να εγκαταλείψει το όραμά της για μια Βουλγαρική ηγεμονία στα Βαλκάνια, ενώ μεγάλοι νικητές αναδείχθηκαν οι Έλληνες, οι Σέρβοι, οι Οθωμανοί και οι Ρουμάνοι⁶⁵. Η δε Μακεδονία διαιρέθηκε

⁶²Gerolymatos, ό.π., σ. 391-393.

⁶³Στο ίδιο,σ. 374 καιHall, ό.π., p. 70-72

⁶⁴Hall, ό.π., p. 97.

⁶⁵Gerolymatos, ό.π., σ. 394-395 καιHall, ό.π., p. 128.

μεταξύ της Ελλάδας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας, με την πρώτη να αποκτά το μεγαλύτερο τμήμα της.

Κεφάλαιο 2ο

Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913 : οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις της Οθωμανικής Τουρκίας και των Βαλκανικών λαών στις εφημερίδες "Ακρόπολις" και "Σκριπ"

2.1. "Ο Τούρκος βρωμά, γιατί είναι αβάπτιστος.."⁶⁶ ή "Οπαχυλώτατος και γιαλαντζιντολμαδικώτατος Γιουβαρλάκ Μπαμπάν Ζαδέ εφέντης..."⁶⁷

Στο πρωτοσέλιδό της στις 30 Σεπτεμβρίου 1912 το *Σκριπ* σε κεντρική θέση δημοσιεύει σκίτσο φέρον την υπογραφή "*Φ αριστεύς*" κάτω δεξιά (Εικ. 1) : σε αυτό απεικονίζονται τέσσερις δυνατοί βραχίονες αντρικών χεριών, αιματοβαμμένοι, που ενώνουν σε ισχυρό δεσμό τις ματωμένες παλάμες τους σχηματίζοντας ένα τεράστιο επιβλητικό χριστιανικό σταυρό, ο οποίος αναδύεται βίαια μέσα από τη γη εξακοντίζοντας νέφη και πέτρες. Οι βραχίονες φέρουν πάνω τους τα ονόματα των ισάριθμων κρατών που απαρτίζουν την Βαλκανική Συμμαχία του 1912: στον επάνω αντιστοιχεί το όνομα "Βουλγαρία", στον δεξιό το "Μαυροβούνιο", στον αριστερό η "Σερβία", ενώ στην "Ελλάδα" αντιστοιχεί η βάση του σταυρού. Μπροστά, σε πρώτο πλάνο ένας Οθωμανός στρατιώτης, όπως δείχνει η στολή του, έντρομος και κατάπληκτος πετάει το όπλο του και τρέπεται σε φυγή. Μια λεζάντα συνοδεύει το σκίτσο : "*Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΕΡΑΥΝΟΒΟΛΩΝ ΤΟΝ ΤΥΡΑΝΝΟΝ ΤΩΝ*".

Το 1912 ήταν έτος σύγκλισης των εθνικών επιδιώξεων των Βαλκανικών κρατών και στρατιωτικής και ιδεολογικής συμπόρευσής τους εναντίον του κοινού εχθρού, της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ποια ήταν όμως η ρητορική που υιοθετήθηκε από τις εφημερίδες για να προβάλλει τη σύγκρουση; Και ποια τα λογοθετικά της σχήματα; Ποια η ρητορική μεταχείριση που επιφυλάχθηκε για τα στρατόπεδα των αντιπαρατιθέμενων; Και για ποιους λόγους;

Γενικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η ρητορική της συμμαχικής κίνησης, όπως εκφράζεται μέσα από τα δημοσιεύματα της περιόδου, έχει δύο όψεις : καταρχάς, το στοιχείο ή κριτήριο που ενοποιεί τους βαλκάνιους γείτονες σε αυτή τη φάση του αγώνα και καθαγιάζει σχεδόν στην κοινή γνώμη ακόμη και τους πρώην στερεότυπους εχθρούς του ελληνικού έθνους, είναι ο θρησκευτικός χαρακτήρας με

⁶⁶ Ακρόπολις, 3 Δεκεμβρίου 1912, "Από το πολεμικόν μου καρνέ", Σοφ. Φαρμακίδης

⁶⁷ Ακρόπολις, 23 Ιανουαρίου 1913, "Ιδέ ο Άνθρωπος!".

τον οποίο ενδύεται η αντιπαράθεση στον ελληνικό εθνικό λόγο, όπως φανερώνει και το προαναφερθέν σκίτσο του Σκριπ. Αυτή αποκτά συμβολικές διαστάσεις, καθώς τα βαλκανικά χριστιανικά κράτη ανέλαβαν την τιτάνια σταυροφορία αποτίναξης του μακρόβιου μουσουλμανικού τυράννου, που δεν τους κληροδότησε παρά καθυστέρηση, βαρβαρότητα και ανελευθερία. Το συμβολικό δίπολο, που συγκροτείται και αναδύεται μέσα από τον ημερήσιο Τύπο ήδη από την έναρξη της σύγκρουσης, όπως *χριστιανισμός - πολιτισμός - ελευθερία* και *μουσουλμανισμός - βαρβαρότητα - τυραννία*, την θεμελιώνει ιδεολογικά και ρητορικά, την ερμηνεύει και τη διαπερνά καθ' όλη τη διάρκειά της με τις συνδηλωτικές αναπαραστάσεις, γλωσσικές και οπτικές, που κομίζει. Σε αυτό το συμβολικό πλαίσιο οι εκατέρωθεν δράσεις και συμπεριφορές φορτίζονται, αξιολογούνται και νοηματοδοτούνται αντιστοίχως : η πολεμική δράση των βαλκανικών στρατών εξυμνείται, αφού ως φορείς οι ίδιοι του χριστιανισμού και της πολυπόθητης ελευθερίας, δικαίως διαπνέονται από ένθεη, ιερή μανία κατά των βάρβαρων και πρωτόγονων εχθρών τους, των Μουσουλμάνων Οθωμανών, που ως τέτοιοι δε δρουν παρά με τρόπο που επαληθεύει και ενισχύει περαιτέρω το στερεότυπο του άλογου και θηριώδους.

Παράλληλα, όμως, η εθνική ρητορική προβάλλει θετικές αξιολογικές αντιλήψεις για τη φυλή, την ιστορική διαδρομή και τις ζωτικές αρετές των βαλκάνιων συμμάχων ανασκευάζοντας προηγούμενα αρνητικά στερεότυπα - απότοκα των αλλεπάλληλων κρίσεων των σχέσεων τους, ιδίως της Μακεδονικής διαμάχης - περισσότερο εμφατικά για τους Βούλγαρους, καθώς οι Σέρβοι διέθεταν αρκετά ιστορικά πλεονεκτήματα που τους αναβίβαζαν στα μάτια της κοινής γνώμης⁶⁸. Οι Βούλγαροι, από την άλλη, αντιπροσώπευαν για τους Έλληνες μια διαρκή απειλή, συμβολική όσο και πραγματική. Ο κίνδυνος που συνιστούσε η ανάδυση του εθνικού βουλγαρικού κινήματος, αλλά και η σύνδεσή του με τον ρωσικό επεκτατισμό το εμφάνιζαν, κατ' αρχάς, ως ενσάρκωση της απειλής του πανσλαβισμού.⁶⁹ Επίσης, οι Βούλγαροι στη συνείδηση των Ελλήνων ήταν ταξινομημένοι ως αμαθείς και βάρβαροι, απολίτιστοι, ένα "*έθνος μιαρόν*"⁷⁰, επήλυδες με καταγωγή ασιατική, των οποίων η αντιπαλότητα με τους Έλληνες αναγόταν στο Μεσαίωνα. Η κοινωνία τους παρέμενε αγροτική και δεν είχαν αναπτύξει λόγο, αστικό πολιτισμό, αλλά μόνο δημώδη, ενώ η απελευθέρωσή τους, οφειλόταν στη μεσολάβηση των Ρώσων και όχι

⁶⁸ Γούναρης, ό. π., σ. 320, 325, 331

⁶⁹ Σκοπετέα, ό. π., σ. 314, 331.

⁷⁰ Γούναρης, ό. π., σ. 411.

στη δική τους επαναστατική κινητοποίηση, χαρακτηριστικά που καθιστούσαν το όνομά τους συνώνυμο της αμάθειας και της υπανάπτυξης, αλλά και της υποτακτικής στάσης απέναντι στην Οθωμανική εξουσία.⁷¹ Όμως, μετά την κήρυξη του πολέμου και την είσοδο της Ελλάδας σε αυτόν, τα αρνητικά στερεότυπα των Βουλγάρων ανασκευάζονται, ενώ παράλληλα προωθούνταν στον αθηναϊκό Τύπο όλο και πιο έντονα η ιδέα της αδελφοποίησης Ελλήνων, Σέρβων, Μαυροβουνίων και Βουλγάρων, των λαών που απάρτιζαν την βαλκανική συμμαχία, οι οποίοι στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία και μέσα από γενικευτικά σχήματα αναγνωρίζονταν ως αδελφά έθνη με ισχυρούς δεσμούς που ανάγονταν στη χριστιανική τους θρησκεία, στην καταπίεση που υπέστησαν τόσους αιώνες και στον κοινό τους πόθο για ελευθερία και εθνική ολοκλήρωση. Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο τής εκ των συνθηκών υπαγορευμένης αλληλεγγύης, οι παλαιότεν για παράδειγμα, εχθροί του ελληνικού έθνους, Βούλγαροι, αναβαπτίσθηκαν στη συμμαχική κολυμπήθρα και από "απόλυτο κακό"⁷² ξαναγεννήθηκαν ως ευγενείς αγωνιστές που συνέβαλλαν στον δίκαιο αγώνα εναντίον του Μουσουλμάνου τυράννου.

Η κήρυξη του πολέμου χαιρετίστηκε από το *Σκριπ* σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο "*Ο Θεός ας ευλογήση τα όπλα των*", όπου με έντονα μεταφορικό και συναισθηματικά φορτισμένο λόγο προβάλλεται ο πολιτισμικός χαρακτήρας της σύγκρουσης, η οποία παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της παρέμβασης της Θείας Πρόνοιας, που, ύστερα από τις κραυγές και τις οιμωγές των βασανιζομένων τόσων αιώνων ανταποκρίθηκε δίνοντας το δικαίωμα στον "*διατελούντα υπό στυγεράν δουλειάν Χριστιανικό κόσμο*" να ελευθερωθεί και να αναστυλώσει τον Σταυρό. Και συνεχίζει πως τα κράτη του Αίμου υπό τα όπλα του δικαίου προσπαθούν να εκδιώξουν από τους Αγίους τόπους τον βάρβαρο Τούρκο, τον εχθρό της πίστης, τη φοβερώτερη και διαρκέστερη μάστιγα και πληγή που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα, φέρνοντας το τέλος της απαίσιας και μακραίωνης νύχτας, "*ενώ ήδη αυγάξει στον ορίζοντα το φως της νέας ημέρας*".⁷³ Ρητορικά, η μακρόβια περίοδος της Οθωμανικής κατάκτησης εντάσσεται σε ένα γενικευτικό σχήμα, όπου ο χρόνος παρουσιάζεται ομογενοποιημένος, διαρκής και στατικός χωρίς ίχνος προόδου κι εξέλιξης, μια σκοτεινή περίοδος βίαιης καθήλωσης στη βαρβαρότητα των χριστιανικών λαών, αντίθετης με τους νόμους του πολιτισμού. Την επόμενη ημέρα, στο ίδιο ρητορικό

⁷¹ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 104-107 και Γούναρης, ό.π., σ. 262, 387, 411.

⁷² Γούναρης, ό. π., σ. 411

⁷³ *Σκριπ*, 4 Οκτωβρίου 1912

ύφος, από την εφημερίδα απευθύνεται αδελφικός χαιρετισμός προς τους συμμάχους, αλλά και κάλεσμα στους Έλληνες στρατιώτες να φανούν αντάξιοι της Πίστης τους και της Πατρίδος στον αγώνα που έχουν αναλάβει και να εκδιώξουν από την ιερή χώρα τις *"αγέλες των λύκων της Ασίας, τις τίγρεις του Τουρκεστάν"* για να πάρουν εκδίκηση τα θύματα στη Μακεδονία και στη Θράκη από το *"ακάθαρτο αίμα"* των τυράννων τους. *"Πρόκειται για πόλεμο μεταξύ του Σταυρού και της ημισελήνου, ο Ήλιος της ελευθερίας και του πολιτισμού δεν ανέχεται πλέον τους βρικόλακες του σκοτεινού παρελθόντος"*, τονίζεται στο κάλεσμα, αφού *"Δεν δύναται να έχη πλέον θέση μεταξύ των πεπολιτισμένων ο βάρβαρος, μεταξύ των Χριστιανών ο Τούρκος, μεταξύ των Ευρωπαίων ο Ασιάτης, μεταξύ των ανθρώπων το αιμοβόρον θηρίον της ερήμου"*.⁷⁴ Η σύγκρουση εδώ προσλαμβάνει καθολικό χαρακτήρα μέσα από τις υπάλληλα καταναμημένες αξιολογικές γενικεύσεις που συγκροτούν τους δύο πόλους της : οι *πεπολιτισμένοι - Χριστιανοί - Ευρωπαίοι - άνθρωποι* πρόκειται να αντιπαρατεθούν με τον *βάρβαρο - Τούρκο - Ασιάτη - θηρίον*.

Από την πλευρά της η *Ακρόπολις*, στις 4 Οκτωβρίου 1912, υποδέχεται τη σύγκρουση με ένα πρωτοσέλιδο άρθρο - ύμνο στην σιωπηρή ομοψυχία των Ελλήνων, στο *"σιωπηρό όρκο που δεν γνωρίζει κοινωνικές τάξεις"*, προτρέποντας τους Έλληνες να πολεμήσουν μέχρι εσχάτων, γιατί αυτός ο πόλεμος δε μπορεί να διεξαχθεί χωρίς *"γιγάντωμα, υπερβολή, απελπισία, λύσσα, ολοκαύτωσιν, καθώς τον βλέπει όλη η οικουμένη και οι τέσσερις ορμήσαντες μικροί λαοί"*, που τους συνδέει όρκος χριστιανικός, αδελφικός, ανθρωπιστικός, *"πρόκειται να γράψουν ιστορία εκ νέου"*.⁷⁵ Τα εθνικά όρια αίρονται και ο κάθε στρατιώτης είναι πλέον στρατιώτης της Βαλκανικής εποποιίας, που πρόκειται να γραφτεί. Λίγες μέρες μετά, στις 7 Οκτωβρίου, το χαιρετιστήριο τηλεγράφημα της Α.Μ. του Βασιλέως Γεωργίου έρχεται, επίσης, να επισφραγίσει τη θρησκευτική διάσταση του πολέμου και την ιερότητα του συμμαχικού δεσμού : απευθυνόμενο προς τους βασιλείς των τριών συμάχων κρατών, τους χαιρετίζει ως φίλους και σύμμαχους, ενώ κάνει λόγο *"για ορθόδοξους λαούς που εξεγέρθηκαν με την ίδια ορμή, "ενούντι εν κοινή συμφωνία διά δεσμών αδιαρρήκτου αδελφότητος και αφοσιώσεως"*. Ολοκληρώνει τον χαιρετισμό του με επίκληση στον Ύψιστο να συντελέσει στον θρίαμβο τού ιερού σκοπού της Ορθοδοξίας, στέλνει ασπασμό αδελφικής αγάπης εκ μέρους του λαού και του

⁷⁴ Σκριπ, 5 Οκτωβρίου 1912.

⁷⁵ Ακρόπολις, 4 Οκτωβρίου 1912.

στρατού του και στρέφει το βλέμμα του στο σήμα του σταυρού και στο *"Εν τούτω νικά"*⁷⁶, σύμβολο των μακραίωνων θρησκευτικών πολέμων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας εναντίον των αλλόθρησκων και αλλόφυλων εχθρών της.

Την ίδια στιγμή επικρατεί πολεμικός ενθουσιασμός στη Σερβία και τη Βουλγαρία. Στη Σερβία, χιλιάδες εθελοντές συρρέουν στον στρατό για να πολεμήσουν, τόσοι που εξαντλούνται οι υπάρχουσες στολές, σύμφωνα με την ανταπόκριση. Σύσσωμος ο λαός της συγκλονίζεται από τον πόθο για *"την εξόντωσιν του τυράννου και την ανάστασιν της παλαιάς Σερβίας"*. Στη Βουλγαρία, επίσης, η συγκίνηση είναι απερίγραπτη. Η στράτευση είναι καθολική στον ιερό αγώνα. Αυτές όμως που προκαλούν ιδιαίτερη εντύπωση είναι οι *"Βουλγαρίδες"*, οι οποίες *"φαίνονται αντάξια των ιστορικών αυτών στιγμών τας οποίας διατρέχουν τα Χριστιανικά Κράτη"*. Χιλιάδες εργάζονται πρόθυμα ράβοντας εσώρουχα για τους άντρες στο μέτωπο, γυναίκες όλων των τάξεων κατακλύζουν τους σιδηροδρομικούς σταθμούς προσφέροντας φρούτα και άνθη στους στρατιώτες που αναχωρούν για το μέτωπο. Ενδεικτικός, όμως, της μεγαλοψυχίας και του ηρωικού τους φρονήματος είναι ο βουβός πόνος και θρήνος των γυναικών που έχουν στρατευμένους άντρες και παιδιά. Αυτές *"..κλαίνε στα σπίτια τους όταν δεν τις βλέπει κανείς"*,⁷⁷ στάση που ωθεί τον γράφοντα να τις αποδώσει τον χαρακτηρισμό *"Σπαρτιάτιδες"* και να τις αναπαραστήσει έτσι με όρους αρχαίου παρελθόντος ταυτίζοντάς τις με τις υπερήφανες γυναίκες, μάνες και συζύγους, της αρχαίας Σπάρτης που παραινούσαν τους άρρενες της οικογένειάς τους, όταν αναχωρούσαν για τον πόλεμο, μόνο με τη ρήση *"ή ταν ή επι τας"*.

Όσο περνούν οι μέρες και οι μάχες μαίνονται σε όλα τα μέτωπα, επιβεβαιώνεται και ενισχύεται ακόμη περισσότερο η ιστορική, ηθική και φυσική αναγκαιότητα που υπαγόρευσε αυτό τον πόλεμο. Οι ειδήσεις για σφαγές Χριστιανών που λαμβάνουν χώρα καθημερινά σε περιοχές της Μακεδονίας μαρτυρούν *"το δίκαιον του αγώνος τον οποίον ανέλαβον τα Χριστιανικά Βαλκανικά κράτη. Οι αγριάνθρωποι αυτοί απεδείχθησαν ανίκανοι τελείως να εξημερωθούν και να εκπολιτισθούν"*. Η ρητορική που δικαιώνει τον πόλεμο αναπαριστά τους Τούρκους συνολικά ως φύσει άγριους, με χαρακτηριστικά αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο και καθηλωμένους στη βαρβαρότητα, καθώς, παρά τη μακραίωνη γειτνίαση και

⁷⁶ Ακρόπολις, 7 Οκτωβρίου 1912

⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 2

συνύπαρξη τους με τον πολιτισμό, δηλαδή τη Δύση, λόγω των κτήσεών τους, δεν μπόρεσαν να εκπολιτιστούν. Που οφείλεται λοιπόν αυτή η ανικανότητά τους; Ο γράφων φυσικοποιεί τη στασιμότητα των Τούρκων ανάγοντάς την στην άγρια φύση τους - επομένως είναι εγγενώς ανίκανοι να δεχθούν τα φώτα του πολιτισμού - αλλά και στην παράδοση συνθήκη τού να κυβερνούν πολιτισμένους όντας οι ίδιοι βάρβαροι, κάτι που τους δημιούργησε μια αίσθηση ευρείας υπεροχής που το μόνο της έρεισμα, ωστόσο, αποτελούσε η *"κτηνώδης βία"* - κατάσταση που χαρακτήριζε τις κοινωνίες πριν την έξοδό τους από τη βαρβαρότητα και τη μετάβασή τους στον πολιτικό πολιτισμό και στο δίκαιο, που είναι χαρακτηριστικά των πολιτισμένων λαών, δηλαδή λαών που έχουν αναπτυχθεί υλικά, πνευματικά και πολιτικά. Οι Τούρκοι, όμως, όντας καθηλωμένοι στη βαρβαρότητα και στο δεσποτισμό, μπορούν να μεταμορφωθούν; - αναρωτιέται ο γράφων. Και υπό ποιους όρους; Ναι, όμως *"..Αφού παύσουν να κυβερνώσι κατακτητικό δικαίωματι άλλους λαούς [...] αφού φύγουν από την Ευρώπη, εκτοπισθώσι και από την Ασία και γίνουν όπως τους αξίζει κυβερνώμενοι λαμβάνοντες την θέσιν ήτις αρμόζει εις λαόν του διανοητικού και ηθικού επιπέδου εις το οποίον ευρίσκεται η φυλή των."*⁷⁸. Ως κατώτεροι, λοιπόν, διανοητικά και ηθικά, οι Τούρκοι όχι μόνο δεν ανήκουν στο συμβολικό χώρο του πολιτισμού που συνιστά η Ευρώπη, αλλά νομιμοποιείται και η υπαγωγή τους στην εξουσία λαών ανώτερων πολιτισμικά, αντίληψη συντονισμένη με τον δυτικό λόγο για την Ανατολή, που την προσλαμβάνει με όρους ελλειμμάτων και σε στάδιο απόλυτης παρακμής, ανίκανη να προσαρμοστεί στις νεωτερικές συνθήκες και να εκσυγχρονιστεί, χαρακτηριστικά που της στερούν το δικαίωμα να κυβερνάει άλλους λαούς.⁷⁹

Υπό αυτούς τους όρους, λοιπόν, η εκδίωξη της Τουρκίας από τα ευρωπαϊκά εδάφη όφειλε πρώτιστα να είναι έργο των Δυνάμεων, που όμως δεν ανέλαβαν, λόγω οικονομικών συμφερόντων, σχολιάζει ο συντάκτης, μεμφόμενος την ανεκτικότητα των Ευρωπαίων απέναντι στην ανελέητη μουσουλμανική ισχύ⁸⁰. Την ίδια άποψη συμμαρτίζεται, καθώς φαίνεται, και ο Αντ. Σπηλιωτόπουλος, σε άρθρο του στο *Σκριπ* στις 14 Οκτωβρίου 1912, με τίτλο *"Αι Τουρκικαί θηριωδίαί"*, με αφορμή τη στάση

⁷⁸ Σκριπ, 12 Οκτωβρίου 1912, στήλη *Καθημερινά Σημειώματα* με τίτλο *Σφάζουν!*, για τη σφαγή 70 άοπλων και ανυπεράσπιστων χριστιανών και του ιερέα τους στα Σέρβια, αλλά και αλλού στη Μακεδονία, σ. 2

⁷⁹ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 27, 193.

⁸⁰ Σκριπ, ό.π.

της αγγλικής εφημερίδας *"Ημερήσιος Τηλέγραφος"* απέναντι στις τουρκικές φρικαλεότητες στα Σέρβια, Κουμουτσάδες και αλλού στην Ήπειρο, οι οποίες *"αντί να εύρωσι συνηγορίαν παρ' αγγλικώ φύλλω επιζητούντι να συγκαλύψη αυτάς, έπρεπε να εξεγείρωσι ολόκληρον τον χριστιανικόν κόσμον κατά του βαρβάρου κατακτητού, όστις μαιίνει διά της παρουσίας αυτού την Ανατολικήν Ευρώπη"*. Και συνεχίζει πως είναι μεν λυπηρή η απόπειρα συγκάλυψης των τουρκικών εγκλημάτων είναι όμως *"έτι λυπηρότερον ότι δεν ηκούσθη ακόμη φωνή διαμαρτυρίας εν Ευρώπη διά τα αίσχη ταύτα κατά της ανθρωπότητος και του πολιτισμού"*, αλλά τουναντίον οι ευρωπαϊκές δυνάμεις ετοιμάζονται να επέμβουν ακόμη μια φορά για τη σωτηρία της Τουρκίας. Κι εύλογα, θα έλεγε κανείς, ο Σπηλιωτόπουλος αποφαινεται ρωτώντας εμφατικά : *"Το μορμολύκειον λοιπόν αυτό, το οποίον λέγεται Τουρκίαν, είνε ανάγκη να ζήση ακόμη; Είνε ανάγκη να διατηρηθή ακόμη εις την ζωήν ίνα τυραννή και καταδυναστεύη λαούς, ίνα πληροί δι' αιμάτων αθώων την Ανατολικήν Ευρώπην; Είνε λοιπόν αυτή η αποστολή της Ευρωπαϊκής διπλωματίας, ήτις επί τόσους αιώνας τώρα εύρεν επιτυχή ενασχόλησιν με το Ανατολικόν ζήτημα;[...]"*, καταλήγει στηλιτεύοντας την ανάληψη στάση της ευρωπαϊκής διπλωματίας, η οποία όχι μόνο υποθάλλει από αιώνων την τουρκική παρουσία στην Ευρώπη, αλλά και τείνει επιπλέον να υπονομεύει με την στάση της την σταυροφορία των Χριστιανικών λαών του Αίμου εναντίον των Τούρκων.⁸¹

Στο πλαίσιο της ρητορικής τους εναντίον των Τούρκων οι εφημερίδες επιλέγουν να προβάλλουν κείμενα και μελέτες, Ευρωπαίων, Ελλήνων αλλά και Οθωμανών που επιβεβαιώνουν τον εκπολιτιστικό - υπό την έννοια της εκπροσώπησης του πολιτισμού - χαρακτήρα του πολέμου και εξηγούν την παρακμή του Οθωμανικού κράτους, όλα αντλημένα από το λόγο της Δύσης γι' αυτούς. Έτσι, στις 19 Νοεμβρίου στην *Ακρόπολη* διαβάζουμε το δημοσιευμένο σε αγγλική επιθεώρηση άρθρο του άγγλου θετικιστή φιλοσόφου Χάρρισσον, με τίτλο *"Για τον Σταυρό και την Ημισέληνο"*. Σε ένα μακροσκελές κείμενο, το οποίο δημοσιεύεται σε συνέχειες στην αθηναϊκή εφημερίδα, ο φιλόσοφος απαριθμεί τους λόγους για τους οποίους η Ευρώπη οφείλει να αδράξει την ευκαιρία που δημιούργησαν οι Βαλκανικοί λαοί και να διώξει τους Τούρκους από την Ευρώπη. Παρόλη, λοιπόν, τη συμπάθεια που οι Άγγλοι διατηρούν για τους Τούρκους, λόγω κάποιων ρομαντικών χαρακτηριστικών που αυτοί διαθέτουν, αλλά και της πολιτικής τους, ενίοτε, χρησιμότητας, όπως παραδέχεται ο Χάρρισσον, εντούτοις *"Ηθικώς, κανένας δεσμός"*

⁸¹ Σκριπ, 14 Οκτωβρίου 1912

δεν υφίσταται μεταξύ του πολιτισμού και του Ισλάμ, το οποίο, τους δύο τελευταίους αιώνες, δεν έχει να επιδείξη ούτε έργο τέχνης ούτε καμιά πνευματική ή αισθητική εργασία [...]. "Άλλωστε, η ηθική που διέπει τον συγκεκριμένο πόλεμο δεν είναι άλλη από αυτή της σταυροφορίας του χριστιανισμού της Δύσης κατά του αναχρονισμού του Μωαμεθανικού κράτους. Ο σημερινός πόλεμος είναι "το καθαρτήριο ενός απηρχαιωμένου και οπισθοδρομικού συστήματος". Όμως και ο ειδικός ανταποκριτής των *Τάιμς* στην Κωνσταντινούπολη εκφράζει παρόμοιες αντιλήψεις Σε ένα δίσηλο κείμενο, που αποσπάσματά του αναδημοσιεύει η *Ακρόπολις*, φιλοσοφεί για τα αίτια της Οθωμανικής πτώσης. Σε αυτό καταφέρεται εναντίον των Νεότουρκων οι οποίοι με τις μεταρρυθμιστικές τους ιδέες παρέλυσαν την ισχύ του Οθωμανικού στρατού, αφού προσπάθησαν να απογυμνώσουν τον Τούρκο από την πίστη του. Το να μιλάει κανείς για πρόοδο και συνδυασμό των παλιών αρετών των Μουσουλμάνων με τα φώτα της επιστημονικής εποχής, όπως έκαναν οι Νεότουρκοι, συνιστά αντίφαση, σχήμα οξύμωρο, αφού, όποιος έζησε έστω και λίγο σε μουσουλμανική χώρα, ξέρει καλά πως το Ισλάμ είναι "στατικός θεσμός, είναι η άρνηση της προόδου"⁸².

Επίσης, την αντίληψη πως η θρησκεία του Ισλάμ ευθύνεται για την σημερινή κατάπτωση της Τουρκίας ασπάζεται και ο σεβάσμιος Σοφτά Σελήμ, "ένας σοφτάς της Θεσσαλονίκης που ομιλεί σαν φιλόσοφος", ιδιότητα που δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα όσα πρεσβεύει. Στην επιστολική ανταπόκριση του έκτακτου συνεργάτη της *Ακροπόλεως* αναπαράγεται η φιλική συζήτηση μεταξύ των δύο ανδρών, στη διάρκεια της οποίας ο σοφτάς φιλοσοφεί για τα αίτια της καταστροφής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έχοντας μελετήσει αρχαία φιλοσοφία, αναγνωρίζει την πολιτισμική υπεροχή του ελληνικού πνεύματος, όπως δηλώνει. Από την άλλη, κατακρίνει τη θρησκεία του Μωάμεθ, στην οποία και αποδίδει την κατάπτωση της Τουρκίας, και υποστηρίζει πως, παρά τα μοναδικά πλεονεκτήματα του τούρκικου λαού, όπως έμφυτη και άπειρη αγαθότητα, φιλεργία και αυτοθυσία, ο Μωαμεθανισμός ανέκοψε την πορεία του προς την πρόοδο, γιατί το Κοράνι θέλει τους πιστούς του ακοινώνητους, χωρίς ίχνος κοινωνικής κίνησης ή ζύμωσης. Οι Τούρκοι, σύμφωνα με τον σοφτά, παραμένουν διανοητικώς πρωτογενείς, γι' αυτό άλλωστε και υπακούν ακόμη στο δίκαιο του ισχυρότερου, είναι αμόρφωτοι και καθοδηγούνται από χυδαία κίνητρα και συμφέροντα. Συνεπεία των παραπάνω, η ένδοξη ημισέληνος, που αιώνες

⁸² Ακρόπολις, 22 Νοεμβρίου 1912

προέβαλλε δυνατή και υπερήφανη πάνω στους μιναρέδες, εξαφανίστηκε μπρος στο φως της ημέρας, στο φως του ήλιου που είναι πρόοδος και πολιτισμός της Ευρώπης⁸³

Από την άλλη, ο Μιχ. Ι. Γαλανός, στο άρθρο του *"Δια τους ισχυρούς της γης"* προσπαθεί να εξηγήσει τις σημερινές συμφορές της Τουρκίας και την κατάπτωσή της, ανάγοντάς τες στον ηθικοϊστορικό νόμο που θέλει τους ισχυρούς της γης να καταποντίζονται, όταν επιβάλλουν τη θέλησή τους αγνοώντας την ηθική και την ιστορία, ενώ αναδεικνύει το ρόλο της παντοδυναμίας του Θεού στη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι, ο οποίος *"θρυμματίζει τους μεγάλους παραδίδοντας τη δύναμή τους στους ασθενείς του χθες."*⁸⁴ Και τον Απρίλιο του 1913 με αφορμή τη Μ. Εβδομάδα, ο ίδιος πάλι, μιλώντας για τα θεία διδάγματα της διδασκαλίας του Ιησού, επεκτείνει το αλληγορικό παράδειγμα της συκής που ξέρανε ο Χριστός, επειδή δεν μπόρεσε να του δώσει καρπούς, σε έθνη, κράτη και λαούς. Έτσι, όσα έθνη είναι ανίκανα να συντελέσουν στο κοινό αγαθό είναι προορισμένα να διαγραφούν από τη ζωή, αφού είναι ανάξια για μια θέση στον ήλιο. Με βάση αυτό τον ηθικό νόμο, λοιπόν, που διέπει την ιστορία, παρόμοια διαγράφεται και η τύχη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που, ως άλλη άκαρπη συκή, είναι καταδικασμένη να ακολουθήσει τις τύχες προγενέστερων εθνών : *"Η Καρχηδών, η Τύρος, η Βαβυλώνα, η Νινευί, συκαί άκαρπαι εξηφανίσθησαν από προσώπου γης. Η Ρωμαϊκή κοσμοκρατορία κατέληξεν εις συντρίμματα.[..] Αυτή η ιστορία των τελευταίων αιώνων παρουσιάζει τας διδακτικώτερας μεταπτώσεις εις την ιστορίαν των ισχυρών της γης[...]. Έτσι, "και η τύχη την οποίαν παρουσιάζει σήμερα η οικτρά και δηλητηριώδης συκή της οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήτις εστάθη ανίκανος να δώση σκοπιμότητα εις τον βίον της, ήτις ηρνήθη να προσοικειωθή την ελευθερίαν και την δικαιοσύνην, ήτις εγνώρισε μόνον την πίεσιν, την εκμετάλλευσιν, την ωμότητα, την σφαγήν, βεβαιοί προσθέτως πόσον είνε αιώνιον το δίδαγμα, το απορρέον από την ξήρανσιν της ακάρπου συκής".* Σε αντιδιαστολή με το ελληνικό έθνος, το οποίο, παρά τις περιπέτειες και τις συμφορές του, κατάφερε να διατηρήσει στη μακραίωνη ιστορία του τη σκοπιμότητα και τη χρησιμότητά του, παραμένοντας ο πρωταγωνιστής του πνεύματος, της αλήθειας, της ελευθερίας και του πολιτισμού, συκή καρποφόρος του Ευαγγελίου,

⁸³ Ακρόπολις, 22 Ιανουαρίου 1913

⁸⁴ Σκριπ, 14 Νοεμβρίου 1912

καθώς "δια της θείας ευλογίας μετέχομεν ιδιαζούσης προστασίας εις την ιστορικήν ζωήν μας. Οι ελληνομάχοι είνε και είδος Θεομάχων"⁸⁵, καταλήγει ο Γαλανός.

Σε ανάλογο κλίμα κινείται και το δημοσιευμένο σε συνέχειες έργο "Ο Αγαθάγγελος και το τέλος της Τουρκίας" το οποίο αναφέρεται στις προφητείες περί καταλύσεως της Τουρκίας και λύσεως του Ανατολικού ζητήματος που θα επιφέρει η συμμαχία των Χριστιανικών λαών, που, αν και διατυπωμένες το 1279, επαληθεύθηκαν όλες μέχρι κεραίας, σύμφωνα με τον σχολιαστή, παρέχοντας μια μεταφυσική διάσταση στις ιστορικές εξελίξεις, μια τελεολογική ερμηνεία με προκαθορισμένο τέλος που είναι γραφτό να επέλθει, αφού μια δύναμη ανώτερη είναι αυτή που καθοδηγεί τις τωρινές εξελίξεις.⁸⁶ Στην ίδια εφημερίδα, διαβάζουμε το "Αι τύχαι της Τουρκίας κατά τα έτη 1912, 1913 και 1921", του Τρύφ. Αναστασόπουλου. Μεταφυσική, θρησκεία και ιστορία προδιαγράφουν τη συντριβή του Οθωμανικού κράτους. Σ' ένα κείμενο με αιχμηρή θρησκευτική συμβολική γλώσσα, ο Αναστασόπουλος απεικονίζει με βιβλικές και ευαγγελικές εικόνες τους Τούρκους, "τους γιους της Αγάρ". Το κράτος τους αναπαρίσταται ως τα Σόδομα της Παλαιάς Διαθήκης "...των αποτελούντων τα από του επαράτου έτους 1453 εγκαθιδρυθέντα εν Ευρώπη προς αιώνιον αίσχος του πολιτισμού και της ανθρωπότητος Τουρκικά Σόδομα". Και όπως τα βιβλικά Σόδομα επισείοντας τη Θεϊκή οργή λόγω της ανομίας και της ανηθικότητάς τους κατεστράφησαν εκ θεμελίων και εξέλειψαν από προσώπου γης, έτσι και τώρα πάλι η Θεία πρόνοια επέλεξε να εκδιωχθεί ο άνομος και βάρβαρος κατακτητής από τις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου και να αποκατασταθεί ο Ελληνισμός στα ευρύτερα εθνικά του όρια, ως άλλη θεϊκή τάξη. Η κάνει λόγο για "Τουρκική αγέλη των χοίρων που καταποντίστηκε στη θάλασσα", παραπέμποντας σε εκείνη την αγέλη των "χοίρων πολλών βοσκομένη" που περιγράφεται στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, κεφ. η'. 8, 28-32,⁸⁷ στην οποία ο Ιησούς εξέβαλλε τους δαίμονες των δύο Γεργεσινών, στέλνοντάς τους να κατακρημνισθούν στη θάλασσα και να πεθάνουν στα ύδατα. Όμως, πώς εξηγείται η πρόρρηση για το 1921; Αυτή υπαγορεύεται από την αδήριτη νομοτέλεια που επιβάλλει η κυκλικότητα της ιστορίας : αφού η ιστορία επαναλαμβάνεται, όπως τα έτη 1812 και 1813 ηττήθηκε οριστικά η Γαλλική αυτοκρατορία από τα συμμαχικά

⁸⁵ Σκριπ, 8 Απριλίου 1913, *Τα Θεία διδάγματα*

⁸⁶ Σκριπ, 26 Οκτωβρίου 1912

⁸⁷ Άπαντα της Καινής Διαθήκης, Novum Testamentum στο <https://books.google.gr/books?id=5A1hAAAAcAAJ>

τότε κράτη, έτσι και τώρα τα έτη 1912 και 1913 απεργάστηκαν τον όλεθρο του ισλαμισμού. Και όπως το 1821 πέθανε εξόριστος ο Αυτοκράτορας (Ναπολέοντας) που συντάραξε την Ευρώπη, ο Αναστασόπουλος προσδοκά, βάσει ιστορικών νόμων, πως θα έχει την ίδια μοίρα το 1921 πια *"ο συνταράζας και καταλύσας την ελληνική Βυζαντινή αυτοκρατορία Μωαμεθανισμός"*.⁸⁸

Ακόμη και οι Ευρωπαίοι πολιτικοί και δημοσιογράφοι, συνηθίζουν πια στην ιδέα της κατάλυσης του τουρκικού καθεστώτος στην νοτιοανατολική Ευρώπη, το δόγμα της ακεραιότητας της Τουρκίας υποχωρεί και καταφάσκουν πλέον όλοι στην αποπομπή *"του δολοφόνου λαού, του προσκόπου της Κίτρινης φυλής.."* και στην απόδοση της χερσονήσου του Αίμου στους γηγενείς της λαούς, ώστε να πάψει η Νότιος Ανατολή να είναι *"το καταφύγιο του Αρναούτη ληστού, του Γκέκα δολοφόνου και του Κούρδου βασιβουζούκου"* και η Μακεδονία και η Θράκη να αποδοθούν επιτέλους *"ύστερα από αιώνες βαρβαρότητας στον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό"*. Είναι ανάγκη ευρωπαϊκή, ανθρωπιστική, της ειρήνης, της τάξεως, του πολιτισμού, όπως υπογραμμίζει ο συντάκτης του άρθρου της *Ακροπόλεως*, οι Τούρκοι να πάψουν να υφίστανται ως κράτος. Ράτσα κατώτερη, που επικράτησαν μέσω του θρησκευτικού φανατισμού και μέσω του τρόμου που ενέπνεε η απανθρωπιά τους, είναι ανίκανοι να προσανατολισθούν προς τα σύγχρονα ιδεώδη του πολιτισμού. Και συνεχίζει το άρθρο παρομοιάζοντας την παρουσία των Τούρκων στην Ευρώπη με αυτή των άγριων της Πολυνησίας μέσα στη *"χαριτωμένη Βουλή των Λόρδων"*, προκειμένου να γίνει κατανοητό το μέγεθος της παραφωνίας που η πρώτη συνιστά. Ακόμη περισσότερο, *"ως δε οι χαριτωμένοι άγγλοι πατρίκιои δεν θα ηγείχοντο να προεδρεύσει του συνεδρίου των άγριος τις των νήσων του Ωκεανού ή Αφρικανός φύλαρχος, ούτω δεν πρέπει να αξιούται από τους ομοεθνείς μας να πειθαρχούν εις λαόν κατώτερον και νοητικώς και φυλετικώς και θρησκευτικώς..."*, ο οποίος από τότε που κατέβηκε από το Τουρκεστάν έμεινε ανεπίδεκτος εξέλιξης και γι' αυτό το λόγο θα ήταν άδικο η παρουσία του να εμποδίσει την εξέλιξη και την πρόοδο των σύνοικων λαών⁸⁹.

Στο πλαίσιο του δυτικού λόγου γι' αυτούς, η πολιτισμική κατωτερότητα και η βάρβαρη φύση των Τούρκων φαίνεται πως αποτυπώνεται ακόμη και στην ίδια τη φυσιογνωμία και την εξωτερική τους εμφάνιση. Ο απεσταλμένος συντάκτης του *Σκριπ*, ύστερα από μια επίσκεψη στους στρατώνες του ελληνικού πυροβολικού στη

⁸⁸ Σκριπ, 9 Ιανουαρίου 1913.

⁸⁹ Ακρόπολις, 21 Οκτωβρίου

Λάρισα, όπου μεταφέρθηκαν 683 Τούρκοι αιχμάλωτοι, βαθμοφόροι και απλοί οπλίτες, μας μεταφέρει μια απερίγραπτη εικόνα αυτών των "όντων" - και όχι ανθρώπων : ρακένδυτοι, ημίγυμνοι και ανυπόδητοι, με φέσι, διαθέτουν μορφές "απείρου αθλιότητας", οι οποίες καθρεφτίζουν την αγριότητα του τυράννου, με βλέμμα άγριο και δολοφονικό.⁹⁰ Αλλά και στους στρατώνες του Ρουφ στην Αθήνα, όπου κρατούνται όλοι οι αιχμάλωτοι, η εικόνα που μεταφέρεται είναι εξίσου αποκρουστική : εδώ βλέπει κανείς όλη τη "βρώμαν της Τουρκίας, όλην την αθλιότητα του ηττημένου, όλην τη σύνθεση του Τουρκικού κράτους και όλην την αποσύνθεσίν του συγχρόνως". Εδώ συνωστίζονται στρατιώτες, χωρικοί, κατώτεροι υπάλληλοι, ένα κοινωνικό μωσαϊκό των υπολειμμάτων της Τουρκίας. Αυτοί οι άνθρωποι έπρεπε να συλληφθούν αιχμάλωτοι από τον ελληνικό στρατό, για να σιτιστούν αξιοπρεπώς και να κοιμηθούν σε κουβέρτες, σύμφωνα με το άρθρο. Άθλιοι, κουρελιασμένοι και ρυπαροί στρατιώτες, λησμονούν χάριν του ψωμιού που τους δόθηκε να φάνε, κάθε ιδέα πατριωτισμού, να ποια είναι εν τέλει τα "φρικόδη άτομα" που απαρτίζουν το θρυλικό τουρκικό κράτος. Και συνεχίζει ο γράφων πως πρόκειται για πρωτογενείς ανθρώπους, χωρίς ανθρωπισμό, αντίληψη, γνώση ή πολιτισμό. Η εμφάνισή τους; Φρικόδης, όπως και η υπόστασή τους, την οποία αντανακλά. Μέσα από τα βρωμερά και δυσώδη ράκη προβάλλουν ... "μορφαί απαίσιαι, βρωμεραί θηριώδεις, χέρια μαύρα τα οποία σαν νύχια θηρίων, έσχιζαν και καταβρόχθιζαν το ψωμί...". Η γλώσσα της περιγραφής είναι τόσο γλαφυρή που θα καθιστούσε μάλλον σχεδόν απτό στους αναγνώστες της εποχής το βόρβορο ψυχής και σώματος, που φαίνεται να αναδύεται από αυτές τις αχρείες υπάρξεις - απεχθές θέαμα όσο και γραφικό αξιοθέατο της κυριακάτικης βόλτας των περιέργων Αθηναίων στην περιοχή του Ρουφ - όπως εξίσου απτές θα καθίσταντο η απέχθεια και η απαξίωση του γράφοντα γι' αυτές. Όσον αφορά δε τη "διάσημη" τουρκική υπαλληλία των κατακτηθέντων μερών, η εξωτερική της εμφάνιση είναι μια τομογραφία της τουρκικής κακοδιοίκησης και της "μυσαρής κυριαρχίας" της επί των ραγιάδων : ηλίθιοι άνθρωποι, απαθές βλέμμα, με λερωμένα κολάρα - αποτυχημένη και γελοία απομίμηση δυτικότροπης εμφάνισης - με χονδρές κοιλίες και με μια "αποκρουστική ταπείνωση στην έκφρασιν των, έτοιμοι να κάμουν υποκλίσεις και να φιλήσουν χέρια....", βρώμικοι, γλοιώδεις και χαμερπείς⁹¹. Το

⁹⁰ Σκριπ, 20 Οκτωβρίου 1912.

⁹¹ Ακρόπολις, 24 Νοεμβρίου 1912, Πώς τα περνούν οι αιχμάλωτοί μας στου Ρουφ - ο αγαπητός περίπατος των Αθηναίων.

τουρκικό κράτος ήταν ένα "χαρβαλόσπιτο"⁹², ένα καθεστώς "πτωματώδες", σήψεως και σαθρότητας, το οποίο μετά το "σεισμικό κλόνισμα" που υπέστη από τους χριστιανικούς στρατούς δεν μπορεί παρά να γκρεμισθεί εκ θεμελίων.

Στις 24 Οκτωβρίου 1912 υπεγράφη το πρωτόκολλο παράδοσης της Θεσσαλονίκης, ενώ την επομένη *"Ο Διάδοχος εισέρχεται στην πόλη της Θεσσαλονίκης"*, σύμφωνα με τον τίτλο της *Ακροπόλεως*. Η εφημερίδα αφιερώνει το κεντρικό της άρθρο στην ελληνικότητα, την αρχαία υπόσταση και την ιστορική συνέχεια της πολυύμνητης πόλης - παραλείποντας οποιαδήποτε αναφορά στην μακράιωνη παρουσία του εβραϊκού πληθυσμού της - που όμως η *"τουρκική κακομοιριά"* την άφησε υπανάπτυκτη σε πολλούς τομείς.⁹³ Οι "κατώτεροι" Τούρκοι, για μια ακόμη φορά, παρουσιάζονται ως ανάξιοι να κυβερνήσουν, συμπαρασύροντας στη μιζέρια και στην υπανάπτυξη τους πολιτισμένους λαούς που έχουν υπαγάγει στην κυριαρχία τους. Όμως, μετά από πέντε αιώνες *"Ασιανής βαρβαρότητας"* ήρθε το πλήρωμα του χρόνου όπου η *"...πόλη απαλλάσσεται επιτέλους από τον οδυνηρότατο εφιάλητη, από το δολοφόνο, τον βιαστή, από τον επίσημο ληστή, τον Μουσουλμάνο"*⁹⁴ και μπορεί πλέον να λάβει τη θέση που της αρμόζει στον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης. Εδώ, αυτή η θλιβερή παράταξη αρνητικά φορτισμένων φράσεων και συμφράσεων, αντλημένων από την ορολογία του κοινού ποινικού δικαίου, που περιγράφουν τον Τούρκο, κορυφώνεται με τη διατύπωση της θρησκευτικής του ταυτότητας, η οποία φαίνεται να ενσωματώνει, να εμπερικλείει ως επιστέγασμα όλες τις προηγούμενες ιδιότητες που τον αναπαριστούν.

Άλλοτε πάλι, η ήδη ταπεινωμένη Οθωμανική αυτοκρατορία αναπαρίσταται με όρους ιατρικούς ως *"κινδυνώδες έλκος"*, από το οποίο μπορεί να απαλλάξει έναν υγιή οργανισμό μόνο *"η χειρουργική μάχαιρα"*, εν προκειμένω, η καταφυγή στα όπλα⁹⁵. Επίσης, οι *"ανήκουστες φρικαλεότητες"* του τουρκικού στρατού και των ατάκτων τους στην υπόδουλη ακόμη Ήπειρο, όπου μαίνεται ο πόλεμος, και όπου *"η δολοφόνος μάχαιρα χύνει το αίμα ανυπεράσπιστων θυμάτων"*, οι πυρπολήσεις, οι βιασμοί, οι λεηλασίες παραπέμπουν μόνο σε *"αιμοδιψείς και λυσσαλέες τίγρεις"*, σε αιμοχαρείς *"αγέλες θηρίων"* που σκέφτονται μόνο τη σφαγή και το έγκλημα⁹⁶. Ο Τρύφων

⁹² Ακρόπολις, 15 Οκτωβρίου 1912.

⁹³ Ακρόπολις, 25 Οκτωβρίου 1912.

⁹⁴ Ακρόπολις, 27 Οκτωβρίου 1912

⁹⁵ Σκριπ, 2 Νοεμβρίου 1912

⁹⁶ Σκριπ, 17 Νοεμβρίου 1912

Αναστασόπουλος, του Σκριπ, όταν υπογράφεται η μονομερής ανακωχή με την Τουρκία το Νοέμβριο, στο πλαίσιο ενός κειμένου - ύμνου που αφιερώνει στο βασιλιά, τον λυτρωτή και ελευθερωτή του έθνους, είναι καταγιστικός στο μεταφορικό του λόγο παραλληλίζοντας τους Τούρκους με τον αιμοβόρο Ηρώδη, τη Λερναία Ύδρα και τα "σαρκοβόρα όρνεα της Στυμφαλίας που εξόρμησαν από την Αραβία επί της ελληνικής γης".⁹⁷ Ενώ, στις 8 Δεκεμβρίου, ο ίδιος, επιστρατεύοντας θέματα από τη λαϊκή θρησκευτική παράδοση, στο κλίμα της γιορτής των Χριστουγέννων που πλησιάζει, παραλληλίζει την έξοδο του τουρκικού στόλου από τα Στενά με "σμήνος καλικάντζαρων", το οποίο βγήκε για να εκφοβίσει, όμως "συνετρίβη υπό το πυρ του αγιασμού", που εκτοξευόταν από τα πυροβόλα του ελληνικού στόλου.⁹⁸ Ο παραλληλισμός, πολύ οικείος στην πρόσληψή του, αναπαριστά τους Τούρκους ως άλλα κακά δαιμόνια που εξέρχονται από τα έγκατα της γης για λίγο, συντρίβονται όμως από την εξαγιστική δύναμη του αγιασμένου υγρού κι επιστρέφουν στην καταχθόνια έδρα τους.

Ωστόσο, δεν είναι λίγες οι φορές που οι Τούρκοι και οι κυβερνώντες τους προκαλούν στους συντάκτες των εφημερίδων απαξιωτικό γέλωτα και περιπαικτικά σχόλια, σαν αυτά που αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στο δημοσίευμα του Σκριπ με τίτλο "Επίσημον Ανακοινωθέν", στη στήλη *Χρονογραφήματα* στις 26 Οκτωβρίου. Ο υπογράφων ως "Ω" αναδημοσιεύει, όπως μας πληροφορεί, ένα επίσημο τούρκικο ανακοινωθέν που φέρεται να τοιχοκολλήθηκε στις οδούς της Χίου και το έλαβε από τον καϊμακάμη του νησιού. Το ευτράπελο κείμενο, μάλλον επινοημένο από τον γράφοντα, πυκνό αν και με απλοϊκή συντακτική δομή, πολλαπλά ασύνδετα σχήματα που του δίνουν μια σχεδόν ακατάπαυστη, χωρίς ανάσα, ροή, χωρίς αλληλουχία και ειρμό και με έντονη προφορική προφορική, αναμειγνύοντας σπαστά ελληνικά και τουρκικές λέξεις μάς προσφέρει μια εύθυμα πληθωρική κειμενική απεικόνιση του στερεότυπου της τουρκικής μωρίας γελοιοποιώντας, στην πραγματικότητα, τη φαντασιοκοπία των επίσημων ανακοινωθέντων της τουρκικής κυβέρνησης για την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων, που είναι γεμάτα από ψευδολογίες και φανταστικές νίκες των Τούρκων εναντίον των Συμμάχων. Ας διαβάσουμε κάποια αποσπάσματά του : "[...] *Κωνσταντίνο έλληνα μέση βαλαμένη, δέρνει Κωνσταντίνο έλληνα τούρκοι, εκμέκ κανταϊφ τρώγει, πάρη κανόνια όλα, Κωνσταντίνο πάρη, κόκκαλά μου πονεί, μέση δεν*

⁹⁷ Σκριπ, 20 Νοεμβρίου 1912, *Απαρχαί του εθνικού μεγαλείου*.

⁹⁸ Σκριπ, 8 Δεκεμβρίου 1912

έχει, κεφάλι δεν έχει, ποδάρια δεν έχει, κοιλιά έχει, φαΐ τίποτα έχει.[..] Πάλι ενικησαμένη, δεξιά έλληνα, αριστερά έλληνα, πάνω έλληνα, κάτω έλληνα. Ανάπλι εφθασαμένη κι εκεί έλληνα εσυλληψαμένη, καθησαμένη, εφαγαμένη, τι άλλο ηθελαμένη[..]Στρατό βούλγαρο ισκόνι γίνη, σερβικό, ρωμαίικο, μαυροβούνιο όλα ισκόνι. Αθήνα τόσο ισκόνι, κάρρα καταβρέχει πρωί βράδυ [...] "Μεταρρυθμίσει δεν έκει, αυτονομία δεν έχει, ένωση δεν έκει, συνέδριο δεν έκει, καθήση Ασία, ναργιλέ καπνίση, Σαπουντζάκι χαλβά φάη". Και το κωμικό "ανακοινωθέν", αφού παραθέτει όλα τα γεγονότα και όλες τις κατά φαντασίαν νίκες των Τούρκων, καταλήγει "...Δαρδανέλλια εκλεισαμένη, ελληνικό στόλο δεν δεχομαστένε, νησιά αδειασαμένη, έλληνα δεν εθελαμένη, εφευγαμένη, ετρεξαμένη, ησυχασαμένη, μάνι-μάνι ετελειωσαμένη, φτου να μη βασκανέμε".⁹⁹

Ανάλογη ρητορική μεταχείριση επιφυλάσσουν οι συντάκτες των κειμένων και όταν σχολιάζουν σκωπτικά τη δράση του περιβόητου τουρκικού στόλου και την πολεμική ετοιμότητα των πληρωμάτων του, που ως Τούρκοι, μάλλον κάθε άλλο παρά αξιόμαχα είναι. Η ρυμούλκηση τού "Τουργούτ Ρεϊς" από τον "Βαρβαρόσα" στο ναύσταθμο των Στενών, λόγω της αναγκαστικής απόσυρσής του εξαιτίας βλάβης που υπέστη στους λέβητές του την ώρα της ναυμαχίας "ωμοίαζε προς γάϊδαρον συρόμενον με σχοινί και στραβολαιμιάζοντα και δυστροπούντα να εισέλθη εις το αχούρι", τα τουρκικά καταδρομικά χαρακτηρίζονται εκ παραφράσεως "περιδρομικά" - γλωσσική προσαρμογή που αποδίδει το στερεότυπο της παροιμιώδους αδυναμίας των Τούρκων στο φαγητό και κατ' επέκταση την ροπή στην υλική απόλαυση, τη ραθυμία και την τεμπελιά ως πολιτισμικό ίδιον -, ενώ τα λοιπά θωρηκτά "ιππότες της ελεεινής τραπέζης".¹⁰⁰ Και τον Γενάρη στη στήλη του Σκριπ"Χρονικά" ο συντάκτης της παραλληλίζει την τρελλή πορεία ανά τη Μεσόγειο του περίφοβου "Χαμηδιέ" με αυτή της περιπλάνησης ενός αδέσποτου σκύλου στους δρόμους, αφού κάθε φορά που το τούρκικο θωρηκτό αντικρίζει ελληνικό πολεμικό πλοίο απομακρύνεται τρομαγμένο.¹⁰¹ Τα κείμενα ταπεινώνουν τον αντίπαλο χλευάζοντας τη στρατιωτική του παράδοση και ικανότητα.

Οι Τούρκοι, επίσης, θεωρούνται άνανδροι, δολεροί και χωρίς κανένα αίσθημα τιμής. Από το τέχνασμα ύψωσης της λευκής σημαίας στο πεδίο της μάχης

⁹⁹ Σκριπ, 26 Οκτωβρίου 1912,

¹⁰⁰ Ακρόπολις, 18 Οκτωβρίου 1912

¹⁰¹ Σκριπ, 13 Ιανουαρίου 1913

για να εξαπατούν τους αντιπάλους τους, να τους αιφνιδιάζουν και να τους σκοτώνουν, το επεισόδιο στη Θεσσαλονίκη με πρωταγωνιστές Τούρκους αιχμαλώτους αξιωματικούς, οι οποίοι, παρά το λόγο τιμής που έδωσαν, συνωμοτούσαν κατά της ελληνικής διοίκησης και απεργάζονταν την ανατροπή του καθεστώτος, μέχρι και την σφαγή του Έλληνα νοσοκόμου στη Λάρισα από την τουρκική τραυματισμένη "ύαινα", καθώς ο ατυχής προσπαθούσε να την θεραπεύσει, όλα συνηγορούν στο ότι ο "Τούρκος" είναι ο άνθρωπος που ποτέ δεν πρόκειται να εμπνεύσει εμπιστοσύνη. "*Ο Τούρκος θα παραμείνει Τούρκος*",¹⁰² αποφαίνεται ο Α.Μ. που υπογράφει το χρονογράφημα, και παρόλη την μόρφωση και την εκπαίδευση που μπορεί να πάρει και "*όσο καλό και αν του κάνεις, με την πρώτη ευκαιρία θα σε ανασκολοπίσει, το λιγότερο*", αφού ο βάρβαρος χαρακτήρας του παραμένει στη βάση του αναλλοίωτος, καθιστώντας επιδερμικές τις όποιες επιδράσεις του δυτικού πολιτισμού¹⁰³.

Αρχές Νοεμβρίου, στον θριαμβικό, ακόμη, όσο και συγκινητικό απόηχο της κατάληψης της πόλης - συμβόλου από τον Τούρκο δυνάστη της, διαβάζουμε στην *Ακρόπολη* την ανταπόκριση του βουλευτή Θαλή Κουτούπη από τη Θεσσαλονίκη με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου και τίτλο "*Η Ανάστασις της Θεσσαλονίκης*". Ο συνεργάτης της εφημερίδας μάς κάνει κοινωνούς, χάρη σε μια ιδιαίτερα ζωντανή περιγραφή, του ενθουσιώδους κλίματος που επικρατεί κατά την είσοδο του ελληνικού στρατού στην πόλη και τους πανηγυρισμούς που λαμβάνουν χώρα τόσο μεταξύ των κατοίκων τους όσο και μεταξύ των στρατιωτών. Επικρατεί μια διάχυτη "*αδέλφωση γενική*", φαί, ποτό, μέθη χαράς και φωταψίες καταστημάτων ελλήνων καταστηματαρχών, ενώ το σύμβολο της τουρκικής δεσποτείας, το φέσι, ο "*ακάνθινος στέφανος*", σχίζεται και καταπατείται στους δρόμους.¹⁰⁴ "*Κλαίνε όλοι, ο Λαός, ο Στρατός, ο Ουρανός*",¹⁰⁵ άνθρωποι και φύση συμμετέχουν στον εορτασμό, επικρατεί πάνδημη συγκίνηση και πανζουρλισμός, πρωτοφανής σύμπνοια και ομοψυχία. Μέχρι που γίνονται σκέψεις από τις στήλες των εφημερίδων και για την καθιέρωση της 28ης Οκτωβρίου ως κοινής πανηγύρεως των Βαλκανικών λαών, καθώς συμπληρώνονται 16 αιώνες από τον "*πρώτο θρίαμβο του Σταυρού κατά των ειδωλολατρών*", τη νίκη

¹⁰² Σκριπ, 18 Νοεμβρίου 1912

¹⁰³ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 180.

¹⁰⁴ Ακρόπολις, 3 Νοεμβρίου 1912

¹⁰⁵ Ακρόπολις, 6 Νοεμβρίου 1912, *Η κατάληψις της Θεσσαλονίκης, Πώς την περιγράφει ένας στρατιώτης της νικηφόρου στρατιάς του Διαδόχου*, υπογρφ. ΚΡΟΥΠ.

δηλαδή που κατήγαγε ο Μ. Κωνσταντίνος επί του αντιπάλου του Μαξέντιου υπό του λαβάρου με το Σταυρό που είδε ως όραμα πριν την σύγκρουση¹⁰⁶ - το "Εν τούτω νικά" στο οποίο προσέβλεπε και ο βασιλιάς στο χαιρετιστήριο τηλεγράφημά του προς τους βασιλείς των συμμάχων άμα τη κηρύξει του πολέμου. Η παραπάνω φράση παραπέμπει σε ένα φάσμα αναφορών πέρα από το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και παράγει αντίστοιχες συγκινησιακές καταστάσεις : η τωρινή σύγκρουση αποκτά συμβολικές διαστάσεις, καθώς διεξάγεται ως μίαν άλλη θριαμβική σταυροφορία εναντίον των αλλοθρήσκων. Οι προφανείς αναλογίες και οι παραλληλισμοί της με το παρελθόν την καθιστούν μέρος μιας, δια μέσου των αιώνων, εμβληματικής σύγκρουσης δύο συμβολικών πολιτισμικών άκρων, λογοθετικά συγκροτημένων, Σταυρού και ειδωλολατρών, καταξιώνοντας την και υψώνοντάς την συγχρόνως σε γεγονός καθολικό πάνω από ιστορικές και κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες.

Χιλιόμετρα μακριά από τη Θεσσαλονίκη και την εμβληματική της ανάκτηση, ο βουλγαρικός στρατός αγωνίζεται λυσσαλέα στην οχυρωματική γραμμή της Τσατάλτζας, λίγα χιλιόμετρα έξω από την Κωνσταντινούπολη. Οι φόβοι για διάσπαση του μετώπου και για ενδεχόμενη προέλαση των Βουλγάρων διαλύουν τις ελπίδες για τελέσφορη αντίσταση της πρωτεύουσας και ο γηραιός Μέγας Βεζύρης Κιαμήλ πασάς *"...αφνπισθέντων δε εν εαυτώ όλων των ενστίκτων των Τούρκων, απειλεί γενικήν σφαγήν των χριστιανών καθ' όλην την Αυτοκρατορίαν, των χριστιανών τους οποίους δεν εξόντωσεν ακόμη η τουρκική θηριωδία και αγριότης"*, κηρύττοντας τον ιερό πόλεμο εναντίον των απίστων.¹⁰⁷ Οι υποψήφιοι αυτουργοί της επαπειλούμενης σφαγής αναπαρίστανται για μια ακόμη φορά ως "ζώα", κυριαρχημένοι από τα άλογα, πρωτόγονα ένστικτά τους, ως *"αιμοβόρα θηρία της ερήμου"* που βρυχώνται διψασμένα για να πιουν χριστιανικό αίμα, ενώ ο ιερός πόλεμος του Ισλάμ χαρακτηρίζεται ως μια *"...εξ ενέδρας επίθεσις των οποφόρων Μουσουλμανικών σπιφών κατά παντός αόπλου και ανυπερασπίστου [..]"*. Όμως οι απειλές αποβαίνουν ακίνδυνες αυτή τη φορά όπως οι *"υλακαί των κυνών των οποίων έπεσαν εκ του γήρατος οι οδόντες"*. Οι όροι έχουν αλλάξει και σίγουρα δεν ευνοούν τους Τούρκους. Οι χριστιανικοί λαοί της Ανατολής έχουν ανδρωθεί σε ισχυρά κράτη και επιδράμουν ασυγκράτητοι ως αμείλικτοι εκδικητές και ελευθερωτές των δούλων αδελφών τους τρέποντας σε φυγή τις μουσουλμανικές ορδές και αιχμαλωτίζοντάς τες

¹⁰⁶ Ακρόπολις, 27 Οκτωβρίου 1912

¹⁰⁷ Σκριπ, 28 Οκτωβρίου 1912

κατά χιλιάδες.¹⁰⁸ Τα γαβγίσματα του "σκύλου Οθωμανού" δεν τρομάζουν πλέον κανένα, οι απειλές του είναι άνευ σημασίας, αφού το άλλοτε ρωμαλέο ζώο έχει ξεδοντιαστεί λόγω γηρατειών και έχει καταστεί ακίνδυνο, τουλάχιστον για την σφύζουσα νεότητα και ορμή των νεαρών χριστιανικών κρατών.

Η εικόνα του αξιοθρήνητου σκύλου που γαβγίζει μεν, δε δαγκώνει πια δε, δίνει τη θέση της σε αυτή του κατάκοιτου γίγαντα που περιμένει με εγκαρτέρηση το μοιραίο τέλος του, όπως διαβάζουμε στον τίτλο άρθρου της *Ακροπόλεως* της 13 Νοεμβρίου : *"Κατάκοιτος ο γίγας περιμένει με εγκαρτέρησιν το μοιραίον τέλος - Οι Τούρκοι διαφορετικά πλασμένοι από τους άλλους ανθρώπους της υφηλίου"*. Με τους Βούλγαρους επί ταις θύραις σχεδόν της Κωνσταντινούπολης, ο έκτακτος ανταποκριτής της εφημερίδας περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί στην πόλη, επιχειρώντας μια κατάδυση στα άδυτα της τουρκικής φύσης και ψυχής, προσπαθώντας να εξηγήσει την ηρεμία, σχεδόν απάθεια, όπως λέει, εκ μέρους των Τούρκων κατοίκων της, παρά το κρίσιμο των περιστάσεων, αφού η πόλη τους κινδυνεύει να αλωθεί. Αποφαίνεται πως αυτό οφείλεται στην τουρκική φύση και στην *"παρά φύσιν ψυχολογία"* τους, στον πρωτόγονο μηχανισμό βάσει του οποίου λειτουργεί η ψυχή τους. *"Οι Τούρκοι διαφέρουν από τους άλλους ανθρώπους"*, κι εδώ ακριβώς έγκειται η απαθή τους στάση : καθώς η ατομική και κοινωνική ζωή τους είναι συγχωνευμένες με το κράτος, όταν αυτό καταρρέει, καταρρέουν και οι ίδιοι. Όμως, αυτή η απάθεια κρύβει και κάτι άλλο, πιο σκοτεινό και τρομακτικό : όπως το θηρίο στο κλουβί μένει απαθές, επειδή συναισθάνεται πως δεν μπορεί να διαπράξει κάτι κακό, όμοια και *"οι Τούρκοι εφησυχάζουν με κτηνώδη απάθεια"*. Στο σκοτεινό εγκέφαλο του Τούρκου μία μόνο σκέψη περιστρέφεται με *"απαίσια ηρεμία"* και μία μόνη εκδήλωση του μίσους και της εκδίκησης είναι δυνατό να εξωτερικευθεί, όταν το επιτρέψουν οι περιστάσεις, αυτή της σφαγής των αλλοθρήσκων. Και το μόνο που μπορεί να προδίδει αυτή την πρόθεση είναι η λάμψη στο βλέμμα τους.¹⁰⁹

Τέλη Νοεμβρίου ανακύπτει και το ζήτημα της Αλβανικής αυτονομίας, η οποία υποθάλπεται από τα Αυστριακά συμφέροντα, δημιουργώντας έντονη ανησυχία και προβληματισμό για τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται όσον αφορά την εγγύηση της ειρήνης στην περιοχή, αλλά και τα συμφέροντα της Ελλάδας στη Μακεδονία και στην Ήπειρο. Με σειρά άρθρων οι ελληνικές εφημερίδες επιχειρηματολογούν

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁹ Ακρόπολις, 13 Νοεμβρίου 1912.

εναντίον αυτού του ανεπιθύμητου ενδεχόμενου -"Διεθνούς εκτρώματος", όπως το χαρακτηρίζουν. Αιχμή της ρητορικής τους η πολιτισμική κατωτερότητα των Αλβανών. Και οι αγριότητες και οι λεηλασίες που διαπράττουν, ιδίως μετά την υποχώρηση του τουρκικού στρατού προς τα Ιωάννινα, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία πως, εάν ισχύσουν τα νότια σύνορα της Αλβανίας, τότε "θα συμπληρωθεί το έργο της καταστροφής της Ηπείρου από τους άγριους και αιμοδιψείς Τουρκαλβανούς", όπως υποστηρίζουν οι Ηπειρώτες της Αθήνας στο υπόμνημά τους προς την πρεσβευτική διάσκεψη του Λονδίνου.¹¹⁰ "Λύκοι" στους οποίους οι Ιταλοί θέλουν να εμπιστευθούν τους αγαθούς Ηπειρώτες, "τίγρεις και επιδρομείς εκ γενετής", ληστές και δολοφόνοι, "ζουλού ερυθρόδερμοι", όπως τους χαρακτηρίζουν και ευρωπαίοι περιηγητές¹¹¹, οι Αλβανοί δεν νομιμοποιούνται να ανακηρύξουν αυτόνομο κράτος και για έναν επιπλέον λόγο, την ανύπαρκτη εθνολογική τους ταυτότητα. Χωρίς εθνική ομοιογένεια - εκ των ων ουκ άνευ όρο εθνικής ύπαρξης για τα συμφραζόμενα της εποχής - συνιστούν ένα συμφурμό "αγρίων και άνομων φυλών", καταγόμενων από τους Ιλλυριούς, όπως πιστεύουν μερικοί.¹¹² Υπό αυτούς τους όρους, μια αυτόνομη ηγεμονία των Αλβανών θα αποτελούσε ένα πολιτικό έκτρωμα με αμφίβολη προοπτική, θα καθίστατο ένα "απέραντο κρησφύγετο ληστοσυμμοριών" αναγνωρισμένων από τη διεθνή συνθήκη και μόνιμος κίνδυνος για την Ελλάδα που θα συνορεύει μαζί της,¹¹³ ενώ συγχρόνως θα της στερούσε τη γειτνίαση με τον "ηρωικό, γενναίο, άδολο" και διαχρονικά "φιλελληνικό λαό" του Μαυροβουνίου, όπως αυτός αναπαρίσταται¹¹⁴.

Τον Ιανουάριο του 1913 οι Νεότουρκοι επανεμφανίζονται δυναμικά στο πολιτικό προσκήνιο της Τουρκίας. Καταλαμβάνουν την εξουσία πραξικοπηματικά και καθαιρούν τον Κιαμήλ πασά. Στο "Ο Νωδός πάνθηρ και η Ευρώπη"¹¹⁵, του Τρύφωνος Σ. Αναστασόπουλου, οι Νεότουρκοι, αυτά τα "ειδεχθών ψυχών σκιάδη φαντάσματα", που επανήλθαν εξαίφνης στο προσκήνιο, παρουσιάζονται ως "τερατώδεις λύκοι" που επέδραμαν από την αρχή της εμφάνισής τους εναντίον των υπόδουλων Χριστιανικών λαών υπό το προσωπείο του "άκακου συνταγματικού

¹¹⁰ Σκριπ, 9 Ιανουαρίου 1913

¹¹¹ Ακρόπολις, 22 Μαρτίου 1913.

¹¹² Σκριπ, 24, 25, 30 Νοεμβρίου 1912.

¹¹³ Ακρόπολις, 9 Δεκεμβρίου 1912.

¹¹⁴ Σκριπ, 11 Ιανουαρίου 1913, *Ο φιλελληνισμός των Μαυροβουνίων*, Αντ. Θ. Σπηλιωτόπουλος.

¹¹⁵ Σκριπ, 19 Ιανουαρίου 1913 (επίσης : νωδός< στερητ. νη- + όδους, όδόντος=ο χωρίς δόντια, φαφούτης, στο

<http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=19&catid=%CE%9D&apprec=20>

αμνού", *"Των ορέων οι λύκοι, την συσκοτίζουν τους ποιμένας και τους ποιμενικούς κύνες καταγίδαν προσμένουσιν, ίνα επιπέσωσιν κατά των απροστατεύτων ποιμνίων."* Και αλλού χαρακτηρίζονται ως *"αποφώλια τέρατα"* και *"ενάλιος τουρκικός θήρ"*, όταν πια προβάλλει απειλητικά το ενδεχόμενο τα απελευθερωθέντα από τον ελληνικό στόλο νησιά να υπαχθούν ξανά στην τουρκική θηριωδία. Όμως η Ελλάδα θα δώσει το *"τελειωτικό λάκτισμα κατά του ασιατικού κτήνους στην Ευρώπη"*, κατά του απαίσιου τέρατος που ήπιε από τα νιάτα και τη λεβεντιά των Ελλήνων, που πατούσε τα στήθη τους επί 5 αιώνες, κόβοντας το νήμα του πολιτισμού, όταν κατέλυσε την αυτοκρατορική ισχύ.¹¹⁶

Με την έλευση του νέου χρόνου, η *"θρασύτητα και η προκλητικότητα"* του κειμένου της αντιδιακοίνωσης της Τουρκίας προς τις Δυνάμεις για τα ελληνικά νησιά, με το οποίο, αν και ηττημένη, απαιτεί την επάνοδο τους υπό την κυριαρχία της, ωθεί τον γράφοντα στην πρώτη σελίδα της *Ακροπόλεως* στην καταγιστική απarίθμηση με επιθετικό ύφος όλων εκείνων των ιδιοτήτων που όταν αφαιρεθούν από τον Τούρκο, τότε αυτός θα γίνει πλέον *"άνθρωπος"*, προϋπόθεση που, όμως, λειτουργεί σαν σχήμα του αδυνάτου στην προκειμένη περίπτωση. Η λίστα των *"κακών"* που απανθρωποποιεί τους Τούρκους είναι μακροσκελής, γι' αυτό και παρουσιάζουμε μερικά μόνο εξ αυτών : *σφαγέας, βάρβαρος, τύραννος, πωλητής ιερών, άρπαξ, επιβουλευτής της τιμής του κοριτσιού σου, του παιδιού σου, της γυναίκας σου, αλυσσοδέτης, γλωσσοδέτης, νοσοδέτης, βδέλλα που σου αδειάζει τις φλέβες κ.ά.*¹¹⁷ Στο ίδιο, επίσης, φύλλο της *Ακροπόλεως* ο ΑΡΙΣΤΟ στο *"Τουρκο.....κριτικές σημειώσεις"*, ανακηρύσσει ως άνθρωπο της ημέρας τον *Γιουβαρλάκ Μπαμπάν Ζαδέ εφέντη* στον οποίο τα Βαλκάνια επέδωσαν τα Ευρωπαϊκά διαπιστευτήρια του και του έδωσαν και τα διαβατήρια του για να γυρίσει πίσω στην γλυκιά του πατρίδα. Σε ένα σκωπτικότατο, λοιπόν, κείμενο με σαφώς οριενταλιστικό και εθνικιστικό πρόσημο και με τίτλο *"Ίδέ ο Άνθρωπος!"*, ως άλλος Πιλάτος *"αποκαλύπτει"* ενώπιον της κοινής γνώμης τον *"παχυλώτατον και γιαλαντζιντολμαδικώτατον Γιουβαρλάκ"* εφέντη, με τον οποίο είχε την ατυχία να ζήσει αρκετά κοντά, όπως ομολογεί. Ο ΑΡΙΣΤΟ ξεκινάει την περιγραφή του με τη θεμελιακή παραδοχή πως η *"Δημιουργία δεν έχει πλάσει μοιρολατρικώτερο άνθρωπο από τον Τούρκο"*, αφού όλα, δημόσια και ιδιωτικά, ασήμαντα και σημαντικά, τα ανάγει στη Μοίρα και στο Θεό, στο Κισμέτ.

¹¹⁶ Σκριπ, 19 Φεβρουαρίου 1913

¹¹⁷ Ακρόπολις, 23 Ιανουαρίου 1913

Επίσης, είτε Παλαιότουρκος είτε Νεότουρκος δεν έχει αλλάξει εδώ και 600 χρόνια που κατέκτησε την Ευρώπη με *"τεράστια παρέα σκυλιών"*, παρά τον ισχυρισμό των Νεότουρκων περί κοσμοπολιτισμού. Ακόμη, είναι παροιμιώδης τεμπέλης, ραχατεύει και κοιμάται αιωνίως, ενώ στο φαγητό του είναι άξεστος και χωρίς καμιά πρωτοκολλική ευγένεια. Όσον αφορά δε στον έρωτα, είναι *"ένας παθητικός αμανές"*, υποφέρει εξ αποστάσεως με ρακή και *αμάν -αμάν!*, όμως είναι και βίαιος εραστής που ξυλοφορτώνει την ερωμένη του και τη σφάζει, αλλά και *"ποιητής-χασάπης"* χάρη στη γλώσσα του, την καθαρεύουσα βέβαια, γιατί η δημοτική του είναι για τα πανηγύρια. Ωστόσο, είναι καθαρός μέχρι γελοίου για θρησκευτικούς και φυσιολογικούς λόγους, μανιώδης λάτρης του τσιγάρου, είναι πρόθυμος, προκειμένου να μη του απαγορευθεί το κάπνισμα, να χαρίσει όλη την Ασία, αν του το ζητήσουν, χωρίς πατριωτικούς ενδοιασμούς. Ευσπλαχνικός ώρες ώρες, φιλόξενος, αρκεί να μη πειράξεις το χαρέμι του, κορανιομανής, που σε σκοτώνει με τον βαναυσότερο τρόπο, εχθρός της φιλομάθειας, γιατί αυτή απαιτεί κούραση, αρκεί να ξέρει να διαβάξει το κοράνι και την *Τανίν*, δε γνωρίζει τι θα πει δειλία, όμως, αν καρπαζωθεί, ομολογεί την ήττα του και σκύβει μπρος στον νικητή. Τέλος, περιφρονεί το θάνατο, πειθαρχεί στους ανωτέρους του κατά γελοίο τρόπο, αλλά είναι και δουλοπρεπής και περνάει τη ζωή του σε αφόρητους τεμενάδες, γι' αυτό και καμπουριάζει, *"αφού η σπονδυλική του στήλη εδιπλώθη ανεπανόρθωτα"*, καταλήγει ο ΑΡΙΣΤΟ.¹¹⁸

Η υπεροχή και η ανωτερότητα του Χριστιανού από τον Τούρκο και του Πολιτισμένου από τον Βάρβαρο, καταδεικνύεται και από την περίθαλψη που παρέχουν οι Έλληνες στους χιλιάδες μουσουλμάνους πρόσφυγες που κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη, παρά τα δεινά που υφίστανται από τους ομοφύλους τους. Από την άλλη, η Τουρκία παραμένει ο *"ανθρωποχασάπης που εξασκεί αιώνες το επάγγελμα αυτό"* με προτίμηση σε δυστυχείς γέροντες και παιδάκια, προκειμένου να κορέσει τα άγρια ένστικτά της, γράφει ο Σωτ. Σκίπης στα *Χρονογραφήματα* του Σκριπ.¹¹⁹ Αυτή η τραγική αντίθεση, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο ίσως, είναι - σύμφωνα με τον συντάκτη - αδιάψευστος μάρτυρας για την υπεροχή των Ελλήνων στον χριστιανισμό και τον πολιτισμό σε σχέση με τον εχθρό τους¹²⁰.

¹¹⁸ Ακρόπολις, 23 Ιανουαρίου 1913

¹¹⁹ Σκριπ, 9 Φεβρουαρίου 1913.

¹²⁰ Σκριπ, 9 Φεβρουαρίου 1913, *Καθημερινά Σημειώματα-Ο, τι μας διακρίνει*. Σε αυτό το κείμενο, επίσης, αφήνεται κι ένας σαφής υπαινιγμός για *"συμμάχους χριστιανούς"* οι οποίοι ελάχιστα διαφέρουν από τους Τούρκους, αν δεν τους ξεπερνούν κιόλας σε βαρβαρότητα και θηριωδία.

Εντούτοις, η ρητορική των εφημερίδων απέναντι στους Οθωμανούς διακρίνεται από μια καίρια δισημία, μια συνύπαρξη δύο αντιφατικών εικόνων: άλλοτε αυτοί αναπαρίστανται συνολικά με ιδιαίτερα επιθετικό λόγο ως "*μαινόμενοι πειναλέοι λύκοι*", ως "*επάρατη θηριώδης φυλή του Μωάμεθ*", ράτσα κατώτερη και φορείς βαρβαρότητας που λόγω φυλής και θρησκείας είναι αδύνατος ο εκπολιτισμός τους κι άλλοτε οι εφημερίδες αναφέρονται σ' αυτούς με πατρικό ύφος ως οι "*Μουσουλμάνοι συμπολίτες μας*", οι οποίοι μάλιστα έχουν γίνει "*αγνώριστοι*" λόγω της ελευθερίας, της ισότητας και της ευνομίας που εισήγαγε η ελληνική διοίκηση. "*Θείον έλεος*"¹²¹ χαρακτηρίστηκε η κατάληψη της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων. Όχι μόνο οι Έλληνες αλλά και οι Μουσουλμάνοι των περιοχών που έχουν απελευθερωθεί ύστερα από την προέλαση του ελληνικού στρατού εκφράζουν με κάθε ευκαιρία τις ευχαριστίες τους και την ευγνωμοσύνη τους προς την νέα διοίκηση, την ελληνική, για το συντελεσθέν έργο της απελευθέρωσης. Το Μάρτιο, ύστερα από την παράδοση των Ιωαννίνων, διαβάζουμε πως οι τοπικές μουσουλμανικές αρχές εκφράζονται αναφανδόν υπέρ των ελληνικών όπλων και μάλιστα απευθύνουν πρόσκληση προς το Διάδοχο να παραστεί σε δοξολογία που οργανώνουν, ενώ τα τζαμιά καλύπτονται από τις ελληνικές σημαίες. Οι Τούρκοι των Ιωαννίνων τρέφουν την ισχυρή πεποίθηση πως η πόλη τους, υπό την ακριβοδίκαιη ελληνική διοίκηση θα εισέλθει σε περίοδο ευημερίας.¹²² Αλλά και οι πρόκριτοι και ο χότζας μιας μουσουλμανικής κοινότητας των Γρεβενών απευθύνουν πρόσκληση προς τον κ. Ρακτιβάν να παραστεί στην ετήσια θρησκευτική τελετή τους, στην οποία θα κάνουν και δεήσεις για την μακροήμερευση του Βασιλιά και για την ευημερία όλου του ελληνικού κράτους. Ενώ στην Καστοριά, πάλι οι τοπικές μουσουλμανικές αρχές φέρονται να εκφράζουν την άπειρη ευγνωμοσύνη τους προς την ελληνική κυβέρνηση για την οικονομική συνδρομή της προς τους πάσχοντες, αλλά και για την "*πατρική συμπεριφορά*" του Έλληνα επιτρόπου και το ενδιαφέρον του Μητροπολίτη υπέρ των φτωχών Μουσουλμάνων¹²³. Ακόμη, ένδειξη των αισθημάτων που τρέφουν για τον πόλεμο όχι μόνο Έλληνες, αλλά και "*απελευθερωθέντες ετερόθρησκοι*" αποτελούν και οι έρανοι που γίνονται από μέρους τους υπέρ των αναγκών του πολέμου, εκτός βέβαια από τα

Όστόσο, σύμφωνα με τον γράφοντα, δεν κατονομάζονται για να μη συντελέσει κάτι τέτοιο στη χαλάρωση του συμμαχικού δεσμού.

¹²¹ Σκριπ, 18 Απριλίου 1913

¹²² Σκριπ, 2 και 3 Μαρτίου 1913

¹²³ Σκριπ, 17 Μαρτίου 1913

αλληπάλληλα ψηφίσματα και τηλεγραφήματα, δείγματα ειλικρινούς ομολογίας για τη θετική εντύπωση που έχουν σχηματίσει για το νέο, ελληνικό, καθεστώς.¹²⁴

Πώς συμβιβάζονται, όμως, αυτές οι διαφορετικές οπτικές; Μέσα από τα φύλλα των εφημερίδων καταλαβαίνουμε πως ως υπαίτιος για την οπισθοδρομικότητα και την καθυστέρηση των Τούρκων εμφανίζεται η *"οθωμανική κακοδιοίκηση"*, ένα απαίσιο καθεστώς βίας και τυραννίας, από το οποίο υπέφεραν εξίσου όλοι, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκευματος.¹²⁵ Όμως, η εικόνα μιας εγγενώς αδύναμης να εκσυγχρονιστεί, λόγω φύσεως και θρησκείας, μουσουλμανικής Ανατολής μπορεί κι έχει ήδη αναστραφεί από τον *"εκπολιτιστικό άνεμο που σαρώνει τις νέες ελληνικές επαρχίες"* μετά την κατάληψή τους από τον νικηφόρο ελληνικό στρατό. Οι Μουσουλμάνοι έχουν αλλάξει, αποδεικνύοντας πως δεν είναι οπισθοδρομικός λαός, αλλά πως τον καθιστούσε τέτοιο ένα τυραννικό καθεστώς και μια θρησκεία που συνιστά την άρνηση της προόδου και πως κι αυτοί μπορούν να προοδεύσουν, όταν απολαύσουν τα αγαθά της πραγματικής ελευθερίας και του αληθινού πολιτισμού, μας λέει ο συντάκτης της *Ακροπόλεως*,¹²⁶ εκπρόσωποι των οποίων, βέβαια, είναι οι Έλληνες, οι οποίοι αναμφισβήτητα διαθέτουν πολιτισμικό προβάδισμα και υπεροχή σε σχέση με την τουρκική διοίκηση. Είναι φανερό, λοιπόν, πως ο εκπολιτισμός των μουσουλμάνων περνάει μόνο μέσα από την ελληνική διακυβέρνηση, φορέα του *"ανεξίθρησκου και ανεξίφυλου ελληνικού πολιτισμού"*, ο οποίος τους αγκαλιάζει όλους, τους ενοποιεί και τους ενσωματώνει στο νέο κράτος καθιστώντας τους, έτσι, *"συμπολίτες"* και παρέχοντάς τους αφειδώς και αδιακρίτως τα αγαθά του πολιτισμού ή τουλάχιστον την υπόσχεση γι' αυτά.

Όμως, πριν ακόμη ολοκληρωθούν οι συγκρούσεις του Α' Βαλκανικού πολέμου και πριν η Συμμαχία ολοκληρώσει τον σκοπό της, οι Τούρκοι βαθμιαία υποχωρούν από το προσκήνιο. Τη θέση τους τώρα καταλαμβάνουν οι Βούλγαροι.

¹²⁴ Σκριπ, 3 Μαρτίου 1913

¹²⁵ Σκριπ, 6 Ιανουαρίου 1913

¹²⁶ Ακρόπολις, 9 Δεκεμβρίου 1912

2.2. "Του βουλγαρισμού η ψώρα.." ¹²⁷

Όταν καταλαμβάνεται η Θεσσαλονίκη, η ελληνική διοίκηση, μέσα σε πανηγυρικό κλίμα, εγκαθίσταται στην πόλη - όπως επίσης και ο Βουλγαρικός στρατός, έστω και προσωρινά. Η παρέλαση του σύμμαχου βουλγαρικού στρατού στις κεντρικές οδούς της πόλης είχε προκαλέσει φρενίτιδα στο πλήθος, ενώ οι Βούλγαροι "εύθυμοι, ροδοκόκκινοι, γελαστοί, έψαλλαν ρυθμικά τραγούδια με μένος και έξαψη που αντικατόπτριζαν όλη την ισχύ και τη ζωτικότητα της φυλής τους" ¹²⁸. Ο στρατωνισμός, τους, όμως, στο ναό της Αγίας Σοφίας και η έπαρση της σημαίας τους εκεί, όπως μας πληροφορεί ο ειδικός απεσταλμένος της εφημερίδας, ερμηνεύθηκε από τους "Θεσσαλονικείς" ως πρόθεση των Βουλγάρων να εγκαταστήσουν στο χώρο Βουλγαρική εκκλησία, πράγμα που τους ώθησε σε ανακατάληψη όλων των παλαιών ελληνικών ναών - παρεξήγηση αποκαλυπτική της έντονης προκατάληψης και καχυποψίας που προϋπήρχε και υπέβασκε ακόμη, παρά το συμμαχικό δεσμό. Όπως διαβεβαιώνει όμως ο γράφων, η ανακατάληψη συνιστούσε στην ουσία μια επιχείρηση απολύμανσης του "μουσουλμανικού μιάσματος", οργανωμένη από τις γυναίκες της πόλης, οι οποίες επέδραμαν για να καθαρίσουν τις εκκλησίες που επί πέντε αιώνες "εμόλυνε η βαρβαρότητα του Τούρκου κατακτητή" καθώς τις είχε μετατρέψει σε τζαμιά. Βούλγαροι, Έλληνες και Σέρβοι εμφανίζονται αλληλέγγυοι και σκηνές ενθουσιώδους και αυθόρμητης συναδέλφωσής τους λαμβάνουν χώρα στους δρόμους και στα καφενεία της πόλης με ποτό και ανταλλαγή προπόσεων υπέρ της συμμαχίας. Επίσης, όταν καταλαμβάνεται η πόλη της Καβάλας από το βουλγαρικό στρατό το Νοέμβριο του 1912, αυτός γίνεται δεκτός με ενθουσιασμό ως ελευθερωτής της από τον ελληνικό πληθυσμό της πόλης και μάλιστα φιλοξενείται από αυτόν ¹²⁹. Και η ημεπίσημος βουλγαρική εφημερίδα της Σόφιας "Μιρ" στο "πολύκροτο άρθρο" της, που αναδημοσιεύει η *Ακρόπολις* στις 6 Νοεμβρίου επιβεβαιώνει τη στενότητα και την αρμονικότητα των συμμαχικών δεσμών, τη συναδέλφωση Σέρβων, Ελλήνων και Βουλγάρων στρατιωτών στη Θεσσαλονίκη, η οποία θεμελιώνει τη βαλκανική συμμαχία και αποτελεί εχέγγυο για τη μελλοντική ειρήνη και πρόοδο στην περιοχή, ενώ υπογραμμίζει πως "...ο ανδρείος Ελληνικός Στρατός εισήλθεν εις την ιστορικήν πόλιν και έδρεψε την αμοιβή των κόπων του". ¹³⁰ Τίποτε ακόμη δεν προοιωνίζεται τον

¹²⁷ Ακρόπολις, 18 Δεκεμβρίου 1912

¹²⁸ Ακρόπολις, 5 Νοεμβρίου 1912

¹²⁹ Ακρόπολις, 6 Νοεμβρίου 1912

¹³⁰ Στο ίδιο.

μελλοντικό καθαρό της μακεδονικής γης από τη "βουλγαρική λέπρα" και το "βουλγαρικό γουρουνοτσάρουχο".

Ωστόσο, οι τελευταίοι δύο μήνες του 1912 σηματοδοτούνται από τα πρώτα νέφη στις ενδοσυμμαχικές σχέσεις και παρά τα επιφανόμενα, έχουν αρχίσει ήδη να αναδύονται οι όροι της επερχόμενης ρήξης. Η σύναψη ανακωχής μεταξύ των εμπολέμων το Νοέμβριο του 1912 μονομερώς και χωρίς τη συμμετοχή της Ελλάδος, γεγονός που προκαλεί την έντονη δυσαρέσκεια της σύμμαχης Βουλγαρίας, η αδιάλλακτη διεκδίκηση της Θεσσαλονίκης από τους Βούλγαρους,¹³¹ η εκστρατεία, σύμφωνα με ανταποκρίσεις, βίαιου εκχριστιανισμού μουσουλμάνων και εκβουλγαρισμού Ελλήνων σε όλα τα χωριά και τις κωμοπόλεις της Ρούμελης¹³² αλλά και εμπρηστικά δημοσιεύματα από εφημερίδες στη Θεσσαλονίκη ένθεν κακείθεν, που καλλιεργούν το μίσος και το φανατισμό και σπέρνουν τη διχόνοια μεταξύ των εθνοτήτων υπονομεύοντας έτσι και δυσφημώντας τη συμμαχία,¹³³ είναι παράγοντες που βαθμιαία δημιουργούν εκρηκτικό κλίμα στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις.

Σταδιακά, λοιπόν, ιδίως από τους πρώτους μήνες του 1913 και μεσούντων των διαπραγματεύσεων στο Λονδίνο για την ειρήνη με την Τουρκία, αναδύεται μέσα από τις στήλες των εφημερίδων μια αιχμηρή αντιβουλγαρική ρητορική η οποία βαίνει διαρκώς κλιμακούμενη. Βαθμιαία, ο λόγος διαχωρίζει τους Βούλγαρους από τους άλλους συμμάχους, Σέρβους και Μαυροβούνιους, και τους ταξινομεί ως εχθρική οντότητα. Ενώ οι Σέρβοι, "αδελφό έθνος", εγκωμιάζονται για την συμβολή τους στην πτώση της Αδριανούπολης και γίνονται αντικείμενο θαυμασμού για το πολεμικό τους μένος και τη συμμαχική τους αυταπάτηση, η ρητορική εναντίον των Βουλγάρων εντάσσεται μέσα στο λογοθετικό σχήμα που συνιστά το δίπολο Ελληνικός εκπολιτισμός - Βουλγαρική βαρβαρότητα, το οποίο συγκροτείται ερμηνεύοντας συμβολικά και αναπαριστώντας πολιτισμικά την επερχόμενη σύγκρουση.

Όπως και στην περίπτωση της Τουρκίας, οι δύο εφημερίδες, παρά τις πολιτικές τους διαφορές, συγκλίνουν στο ύφος της ρητορικής και εκφέρουν την ίδια γλώσσα της πολιτισμικής ανωτερότητας και υπεροχής. Κι εδώ η σύγκρουση διαμεσολαβημένη από το λόγο του Τύπου αποκτά επίσης συμβολικές διαστάσεις. Στο

¹³¹ Σκριπ, 14 Δεκεμβρίου 1912, δηλώσεις του Γκέσωφ, πρωθυπουργού της Βουλγαρίας, για τη Θεσσαλονίκη, πως "Ουδείς Βούλγαρος πολιτευτής θα ανεχθή να γίνη ελληνική".

¹³² Σκριπ, 15 Δεκεμβρίου 1912

¹³³ Ακρόπολις, 3, 4, 6 Δεκεμβρίου 1912

δίπολο της σύγκρουσης "πολιτισμού" - "βαρβαρότητας" βαθμιαία τη δεσπόζουσα θέση των εχθρών του Α' Βαλκανικού πολέμου, των "μη πολιτισμένων", των Τούρκων, την καταλαμβάνουν οι Βούλγαροι - χωρίς βέβαια οι πρώτοι να απομακρύνονται εντελώς από το προσκήνιο - οι οποίοι τώρα αποκαθλώνονται από το χριστιανικό, ανθρώπινο και ηρωικό τους βάθρο, στο οποίο είχαν ανέλθει πριν μήνες, και ξαναπαίρνουν τη στερεοτυπική θέση τους ως εχθροί του ελληνικού έθνους, ως οι "αδιαμφισβήτητοι φυλετικοί του αντίζηλοι"¹³⁴. Το αρνητικό στερεότυπο του παλαιόθεν εχθρικού και επιβουλευόντος Βούλγαρου, το οποίο είχε υποχωρήσει για τις ανάγκες της Βαλκανικής συμμαχίας, τώρα επανακάμπτει με σφοδρότητα, μαζί με ένα εντονότατο αντιβουλγαρισμό. Όμως, ενώ στον πόλεμο με το Οθωμανικό κράτος τα σύμβολα που συγκρούονταν ήταν ο Σταυρός και η Ημισέληνος, με τις συνδηλώσεις πολιτισμικής διαφοράς που αυτά έφεραν, τώρα παρακολουθούμε τη γιγάντια αναμέτρηση του Ελληνικού πολιτισμού, νόμιμου εκπροσώπου του δυτικού πολιτισμού και φορέα του γνήσιου εκπολιτισμού στη Βαλκανική, με το Βουλγαρισμό, ο οποίος προβάλλεται ως το αντίπαλο και υποδεέστερο πολιτισμικά δέος του πρώτου, συνώνυμο της καθυστέρησης, της αμάθειας και της αγριότητας. Έτσι, ανακαλείται η ιστορική "μνήμη" για τον προαιώνιο εχθρό του ελληνικού έθνους, τους Βούλγαρους, βρίθουσα αρνητικών στερεοτύπων της φυλής και του έθνους τους, τα οποία ανάγονται όχι μόνο στις πρόσφατες αντιπαραθέσεις του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα και στην πρώτη δεκαετία του 20ου, αλλά ακόμη και σ' αυτή τη μακρινή βυζαντινή περίοδο.

Έτσι, στις 15 Φεβρουαρίου στην *Ακρόπολη* σε άρθρο με τίτλο "*Αν δεν κοροϊδευώμεθα*", με θέμα του τον σκοπό της βαλκανικής ενώσεως, ο γράφων χαρακτηρίζει ουτοπιστές όσους πιστεύουν πως, αν η Ελλάδα δε μείνει τελείως ικανοποιημένη στις εδαφικές της απαιτήσεις, θα μπορέσει να αντιπαλέψει ένα κράτος σαν τη Βουλγαρία, η οποία αναπτύσσεται δυσανάλογα προς αυτήν, με πληθυσμό μεγαλύτερο και αξιόλογες πλουτοπαραγωγικές δυνάμεις μεν αλλά και "*..με ωμότητα υπό βιολογικήν έποψην πρωτόγονον, με γονιμότητα αμιλλωμένην την γονιμότητα κουνελίων και τέλος με όλον τον κολοσσόν του Σλαβισμού δορυφορούντα εις τα νώτα*".¹³⁵

¹³⁴ Ακρόπολις, 2 Μαΐου 1913, *Το φυλλάδιον του κ. Πρωτοπαπαδάκη*.

¹³⁵ Ακρόπολις, 15 Φεβρουαρίου 1913

Τέλη Φλεβάρη ο βουλευτής Αττικοβοιωτίας κ. Ιωάννης Λαμπρίδης, δημοσιεύει στην *Ακρόπολη* άρθρο στο οποίο εκφράζει τον έντονο φόβο πως οι Βούλγαροι αναδύονται *"σε εχθρό ολεθριώτερο από εκείνον που συνετρίβη στα πεδία των μαχών"*, αφού ο τρόπος με τον οποίο ασκούν τη διοίκηση στις χώρες που κατέλαβαν και οι *"απηνείς διωγμοί"* των ελλήνων ομοεθνών δείχνουν πως οι πραγματικές τους προθέσεις εξαρχής ήταν να εισέλθουν στις χώρες αυτές ως κατακτητές και όχι ως απελευθερωτές. Εκτός από διπρόσωποι, όμως, επισημαίνει ο Λαμπρίδης, είναι και άπληστοι αφού μοιάζουν με *"...τα λαιμαργα εκείνα παιδιά τα ευρισκόμενα προ ωραίου γλυκύσματος και ριπτόμενα βουλιμούντα κατ' αυτού, χωρίς να υποπτεύονται ότι η λαιμαργία των θα τοις φέρη δεινήν δυσπεψίαν"*. Προς τη Θράκη δε και τη Μακεδονία φέρονται ως προς γλύκισμα το οποίο παρασκευάστηκε μόνο γι' αυτούς και ανήκει μόνο σε αυτούς. Επιπλέον, μέχρι και ο Τούρκος διοικητής της Θεσσαλονίκης αποδείχθηκε *"τιμιώτερος των Βουλγάρων"*, απορρίπτοντας την απόπειρά τους να τον δωροδοκήσουν, ώστε να του αποσπάσουν το πρωτόκολλο παράδοσής της, ενώ η πόλη είχε ήδη παραδοθεί στους Έλληνες, νικητές της μάχης των Γιαννιτσών¹³⁶. Η *"βέβηλος κι αρπακτική χειρ των Βουλγάρων"*, ήδη φαίνεται να αναδύεται απειλητικά, ενώ στο Λονδίνο προβλέπουν πόλεμο Ελλάδος - Βουλγαρίας.¹³⁷

Ωστόσο, η δολοφονία του Βασιλιά Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη τον Μάρτιο φαίνεται να επιδρά θετικά στις τεταμένες συμμαχικές σχέσεις και να δημιουργεί μια ευκαιρία για ομοψυχία, αφού, όπως διαβάζουμε στις εφημερίδες, σύμπας ο βουλγαρικός τύπος συμμετέχει στη θλίψη του ελληνικού λαού για τη στυγερή δολοφονία του Βασιλιά του, επιβεβαιώνοντας τους λόγους για τους οποίους η Βουλγαρία, *"παρά την προαιώνια έχθρα"*, στέκεται κοντά στην Ελλάδα τη δύσκολη τούτη στιγμή, δηλαδή την κοινότητα μόρφωσης και χαρακτήρα που μοιράζονται τα δύο κράτη.¹³⁸ Όμως, αυτό η έξαρση σύμπνοιας είναι παροδική. Οι Βούλγαροι επανακάμπτουν στο δημόσιο λόγο ως *"Διαβολάνθρωποι"*, μονοπωλώντας σχεδόν το ενδιαφέρον των εφημερίδων τούς επόμενους μήνες.

Τον Απρίλιο του 1913 οι συμμαχικές σχέσεις έχουν οξυνθεί πλέον σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην αποκλείεται και η αφινίδια σύρραξη. Ελλάδα και Βουλγαρία

¹³⁶ Ακρόπολις, 27 Φεβρουαρίου 1913

¹³⁷ Σκριπ, 23 και 24 Φεβρουαρίου 1913

¹³⁸ Σκριπ, 28 Μαρτίου 1913

μετακινούν τα στρατεύματά τους στα όρια των καταληφθεισών περιοχών, ενώ διαρκώς καταφτάνουν ειδήσεις για βίαιους εκβουλγαρισμούς ελληνικών πληθυσμών σε Καβάλα, Σέρρες, Δράμα και για συστηματικούς διωγμούς κατά παντός ελληνικού,¹³⁹ οι οποίοι υπερβαίνουν το νεοτουρκισμό, ακόμη κι αυτόν τον Γιαννιτσαρισμό, όπως σχολιάζει η *Ακρόπολη*¹⁴⁰, και καθιερώνουν στο λόγο τον "*βουλγαρισμόν*" ως το συμβολικό ισοδύναμο των θηριωδιών. Είναι κοινή διαπίστωση και πεποίθηση πια πως ο χριστιανικός δεσμός, το "*χριστιανικό αίμα*", όπως χαρακτηρίζεται, αποτελούσε μια τεχνητή και όχι φυσική ένωση, που εκβιάσθηκε από την ιστορική συγκυρία. Γι' αυτό και τώρα αποσυντίθεται μη μπορώντας να χρησιμεύσει άλλο ως συνεκτικός δεσμός, δεδομένης και της απάλειψης της συγκυρίας που τον είχε καταστήσει τέτοιο.¹⁴¹ Και όχι μόνο αυτό. Είναι διάχυτη η πίστη πως οι Βούλγαροι χρησιμοποίησαν τη συμμαχία και τους Έλληνες για να πετύχουν τα επεκτατικά τους σχέδια σε βάρος της Ελλάδας, η οποία, δυστυχώς, διαρκώς υποχωρεί μπροστά στις παράλογες αξιώσεις της γείτονος, έχοντας στο τιμόνι της χώρας ένα πρωθυπουργό ο οποίος φέρεται να χειρίζεται τα του έθνους ως υπόθεση του ενός.

Η "*Βουλγαρική απληστία*", όρος με τον οποίο οι εφημερίδες αναπαριστούν τις εδαφικές διεκδικήσεις των γειτόνων στις περιοχές που θεωρούνται ιστορικά και εθνολογικά κομμάτι του ελληνισμού, παραλληλίζεται με την απληστία του βατράχου να πει πολύ νερό, η οποία όμως τον οδηγεί τελικά στο να σκάσει.¹⁴² Η παρομοίωση αντανακλά την ανησυχία για τον εθνικό κίνδυνο που εκπροσωπεί η Βουλγαρία με τις εδαφικές της βλέψεις, σύμφωνα και με τον εθνολογικό πίνακα του Δαπίρ, μεταφρασμένο από τον Πρωτοπαπαδάκη, που βλέπει το φως της δημοσιότητας¹⁴³. Όσο ο "*επεκτατισμός της γείτονος*" αυξάνεται, τόσο και το ύφος των κειμένων που αυτή μονοπωλεί γίνεται πιο ειρωνικό και η γλώσσα πιο αιχμηρή, προϊόντος του Απριλίου του 1913. Η "*Σλαβική καταβόθρα*", η οποία χάσκει ενώπιον των Ελλήνων και απειλεί να τους καταπιεί, όπως αναπαρίστανται στο λόγο απειλητικά και

¹³⁹ Σκριπ, 15 και 25 Απριλίου 1913

¹⁴⁰ Ακρόπολις, 28 Απριλίου 1913

¹⁴¹ Σκριπ, 4 Απριλίου 1913

¹⁴² Ακρόπολις, 6 Απριλίου 1913

¹⁴³ Το άρθρο αποσπά εκείνα τα σημεία του πίνακα που αναφέρονται στη διανομή των κατακτηθέντων μερών σύμφωνα με τις βουλγαρικές και τις ελληνικές αξιώσεις. Βάσει, λοιπόν, αυτών των στοιχείων οι Βούλγαροι ζητούν να υπαγάγουν υπό την κυριαρχία τους -"*να υποδουλώσουν*" - πληθυσμό υπερδυσπλάσιο του Βουλγαρικού, καθώς αξιώνουν στην ουσία 18 Έλληνες για κάθε ένα Βούλγαρο που αφήνουν στην ελληνική μερίδα, Ακρόπολις, 3 Μαΐου 1913

προσλαμβάνονται με το μεταφορικό γενικευτικό σχήμα οι αλυτρωτικές βλέψεις της Βουλγαρίας, που έρχονται αντιμέτωπες με τον ελληνικό αλυτρωτισμό στη Μακεδονία και στη Θράκη, ζωντανεύει το φάντασμα του πανσλαβισμού, οξύνοντας ταυτόχρονα την ρητορική εναντίον των Βουλγάρων.

Ευκαιρία για τον Κ. Ουράνη μέσω της μόνιμης στήλης του της *Ακροπόλεως*, να "βάλει στη θέση της" τη συμμαχική αλαζονεία. Στο Χρονογράφημά του της 10ης Απριλίου με τίτλο *"Συνέντευξις μετά Βούλγαρου...μετριοπαθούς"*, ο Ουράνης, σε έναν ευτράπελο όσο και ευφάνταστο διάλογο που υποτίθεται πως είχε με τον κ. -*ίεφ*, που ήλθε στην Ελλάδα ινκόγκνιτο για να κανονίσει τη διανομή, αποδομεί διακωμωδώντας τα *"καταπληκτικά"* επιχειρήματα, στα οποία οι Βούλγαροι στηρίζουν τις παράλογες αξιώσεις τους, και την προπαγάνδα της Βουλγαρικής Ακαδημίας των Επιστημών στην Ευρώπη. Εδώ θα επιχειρήσουμε να αναπαράγουμε κάποια σημεία του. Έτσι, ο κ. -*ίεφ*- παραγωγική κατάληξη των εθνικών ονομάτων των Βουλγάρων - ισχυρίζεται πως οι Βούλγαροι ανήκουν στις πρώτες φυλές που έπλασε ο Θεός, μαζί με Ινδούς, Κίτρινους και Μαύρους, αλλά και πως είναι η πρώτη φυλή και οι πρόγονοι των Ευρωπαίων. Πώς αποδεικνύεται αυτό; Μα έχουν διατηρήσει τα ένστικτα και τα χαρακτηριστικά των πρωτογενών ανθρώπων! Επίσης, δεν ζητούν τη Λάρισα και το Βόλο, όπως διατείνονται οι Έλληνες, αλλά ζητούν να λάβουν μέχρι την Καλαμπάκα που είναι βουλγαρική πόλη, όπως άλλωστε φαίνεται και από την ετυμολογία της λέξης, η οποία παράγεται από το καλαμπόκι που είναι το εθνικό φαγητό των Βουλγάρων. Όμως στην ουσία είναι *"μεγαλόψυχοι"*, γιατί τα άλλα μέρη τα αφήνουν στους Έλληνες, όπως Στερεά, Πελοπόννησο και Εύβοια, παρόλο που και η τελευταία είναι βουλγαρική, όπως πάλι φανερώνει η ετυμολογία της, αφού παράγεται από το *"ευ"* και *"βοια"*, δηλ από το *"βώια"* και κατά συνέπεια *"Βώδια"*, *"Ευ-Βώδια"* γιατί φημίζονται να τρέφουν βόδια... Και ο Ουράνης μετά το τέλος της συνέντευξης σχολιάζει την αλαζονεία και *"βουλιμία"* των συμμάχων : *"Προ τοιούτων καταπληκτικών επιχειρημάτων έκλινα μελαγχολικός την κεφαλήν και ανεχώρησα πεπεισμένος πλέον ότι και ο Θεός ακόμη εγεννήθη...Βούλγαρος, διότι η λέξις αυτή ευρίσκεται μέσα εις το όνομα Θεοδώρωφ το οποίον είνε...Βουλγαρικόν!"*¹⁴⁴

Ανήμερα της Πρωτομαγιάς του 1913, στη Θεσσαλονίκη έλαβε χώρα μεγαλοπρεπής παρέλαση των πλέον των χιλίων ελλήνων μαθητών του Γυμνασίου της

¹⁴⁴ Ακρόπολις, 10 Απριλίου 1913.

και των ιδιωτικών σχολών Νούκα και Κωνσταντινίδου, ανθοστεφανωμένων, κρατώντας μικρές ελληνικές σημαίες και τραγουδώντας θούρια και άσματα πατριωτικά. Ωστόσο, την επόμενη ημέρα οι Βούλγαροι οργάνωσαν μια επιδεικτική αντιπαρέλαση. Καθώς όμως δεν είχαν να παρουσιάσουν αξιόλογο αριθμό μαθητών, στρατολόγησαν όλους τους νέους από 15-18 ετών, όχι πάνω από 100 τελικά, που υπηρετούσαν σε διάφορα μικρομάγαζα της πόλης: μανάβικα, τσαρουχοποιεία, πεταλωτήρια, καζουτζίδικα, και οι οποίοι "*διήλθον επιδεικτικώς τα κέντρα και με φωνάς αγρίας και εκκωφαντικώς ετραγούδησαν τον εθνικόν ύμνο [...]*." Φυσικά, η "*κωμική*" παρέλαση γελοιοποιήθηκε αφού δε συγκίνησε κανέναν από τους θαμώνες των καφενείων, που ήταν και οι μόνοι που την παρακολούθησαν άλλωστε, όπως μας μεταφέρει ο συντάκτης του *Σκριπ* στο "*Η ζωή εν Θεσσαλονίκη*."¹⁴⁵ Τα συμφραζόμενα της περιγραφής των δύο παρελάσεων με το ειρωνικό και υπεροπτικό ύφος που υιοθετεί ο γράφων, όταν αναφέρεται στη βουλγαρική αντιπαρέλαση, δίνουν την αίσθηση της πολιτισμικής και κοινωνικής - ταξικής υπεροχής του ελληνικού αστικού, εγγράμματου στοιχείου της πόλης, έναντι των χειρώνακτων και αγράμματων, "καθυστερημένων" ακόμη Βουλγάρων, τοποθετημένων χαμηλά στην κοινωνική κλίμακα, ρητορική που ταυτίζει την εθνικότητα με την κοινωνική τάξη. Ωστόσο, μια άλλη παρέλαση μήνες πριν, αυτή του νικηφόρου, συμμαχικού βουλγαρικού στρατού τον Οκτώβριο του 1912, στην ίδια πόλη, είχε προκαλέσει τότε τον έξαλλο ενθουσιασμό του πλήθους που την παρακολουθούσε.

Εν τω μεταξύ οι σχέσεις μεταξύ των μέχρι στιγμής κατά συνθήκη και "τύποις" συμμάχων φορτίζονται όλο και περισσότερο. Ήδη τον Μάιο, τα δημοσιεύματα καταγγέλλουν τον "*ακήρυχτο πόλεμο*" που επιχειρείται από την πλευρά της Βουλγαρίας και τη δολιότητα της σύμμαχης χώρας.¹⁴⁶ Η αντιπαλότητα οξύνεται όλο και περισσότερο, ενώ στις εφημερίδες γίνεται λόγος για επερχόμενο κίνδυνο διάλυσης της πολλά υποσχόμενης το 1912 βαλκανικής ένωσης, η οποία όμως, όπως αποδείχθηκε εκ των πραγμάτων, "*...φουσαλίσ ήταν και διελύθη..*", και για ενδεχόμενη επίλυση των εδαφικών διαφορών μέσω των όπλων.

Η πολεμική λύση δεν αργεί. Την 1η Μαΐου, στο *Σκριπ*, άρθρο με τίτλο "*Ο ακήρυχτος πόλεμος*", αναφέρεται στις ελληνοβουλγαρικές συγκρούσεις που ήδη διεξάγονται στο όρος Παγγαίο εδώ και μια βδομάδα, οι οποίες έχουν προσλάβει το

¹⁴⁵ Σκριπ, 10 Μαΐου 1913

¹⁴⁶ Σκριπ, 7-11 Μαΐου 1913, *Ο ακήρυχτος πόλεμος*, Αντώνης Θ. Σπηλιωτόπουλος

χαρακτήρα πολεμικών μαχών σε μεγάλο μέτωπο και δεν πρόκειται πλέον για τις αψιμαχίες του περασμένου διμήνου. Ο ακήρυχτος πόλεμος, λοιπόν, εξερράγη και η ελληνική κυβέρνηση δεν θα έπρεπε να "εθελουφλεί". Ενώ η *Ακρόπολις*, την ίδια ημέρα στο κεντρικό της άρθρο με τίτλο "*Τον εκήρυξαν*",¹⁴⁷ στηλιτεύει την υποκριτική και ύπουλη στάση των Βουλγάρων, των "*Ιούδων*", όπως τους χαρακτηρίζει, οι οποίοι άρχισαν τον πόλεμο χωρίς καν να τον κηρύξουν - άλλη μια απόδειξη της διπροσωπίας τους.

Ποιοι είναι όμως οι "Βούλγαροι" που αναπαρίστανται ως άλλα, μετά τους Τούρκους, "*αποφώλια τέρατα*" και διαγκωνίζονται, θα έλεγε κανείς, μαζί τους για τη θέση αυτή στο δημόσιο λόγο; Την κοινή γνώμη αναλαμβάνει να δια φωτίσει ο Αντ. Σπηλιωτόπουλος, του οποίου παλιότερη μελέτη με τίτλο "*Ιστορία 15 αιώνων - Ελληνισμός και Βουλγαρισμός*", εκδοθείσα το 1903, δημοσιεύεται σε συνέχειες στο *Σκριπ*, αρχής γενομένης στις 15 Μαΐου. Η μελέτη αυτή, η οποία παλιότερα διανεμόταν στους ελληνικούς πληθυσμούς Μακεδονίας και Θράκης προς ενίσχυση του εθνικού τους φρονήματος εναντίον των Βουλγάρων στη διάρκεια της μακεδονικής διαμάχης, αποτελεί μια "*περιληπτική ιστορία*" του λαού τους, προκειμένου, σύμφωνα με την εφημερίδα, οι αναγνώστες να γνωρίσουν ποιος είναι "*ο καμαρωμένος λαός τον οποίον απεκτήσαμε σύμμαχο και γείτονα.*" και ο οποίος δρα με τόση παρασπονδία. Το ιστοριογραφικό αφήγημα προσφέρει πλούσια στοιχεία για τις διαχρονικές επιβουλές των Βουλγάρων εναντίον των Ελλήνων και την "*βάρβαρη*" φύση τους. Όμως, μέσα από αυτή τη μακράιωνη αιματηρή αντιπαράθεση, στην ουσία προβάλλουν αντιτιθέμενοι ο "*Ελληνισμός και ο Βουλγαρισμός ως δύο αντίθετα ρεύματα*" τα οποία κατά μοιραίο τρόπο και με ραγδαίο ρυθμό οδηγούνται σε σύγκρουση ξανά. Η οποία δεν θα αργήσει να επέλθει. Και κρίνοντας εκ της ιστορίας και "*της υπερδισχιλιετούς χαλβδίνης αντοχής του Ελληνικού Έθνους [...] είμεθα πεπεισμένοι ότι εκείνος όστις θα συντριβή ως ύαλος εκ της συρράξεως ταύτης δεν θα είνε ο Ελληνισμός.*", καταλήγει προφητικά ο γράφων. Ρητορικά, η κατηγορηματική του δήλωση, αν και μετριάζεται με την αρνητική διατύπωση, που αποφεύγει να κατονομάσει το *αντίθετον ρεύμα*, δεν αφήνει κανένα περιθώριο αμφιβολίας για την θριαμβευτική κατίσχυση του πολιτισμικά χαλύβδινου Ελληνισμού έναντι του "σαθρού" Βουλγαρισμού. Η πεποίθηση πως οι Βούλγαροι δεν διαθέτουν πολιτισμό ούτε ιστορία, εκ των ων ουκ άνευ προϋποθέσεις της νεωτερικής συνθήκης του

¹⁴⁷ Ακρόπολις, 1 Μαΐου 1913

εθνικού κράτους, αλλά αντιθέτως είναι βάρβαροι με αιμοχαρή ένστικτα, "τέκνα του ερέβους και του σκότους, που ζήσαν στη βαρβαρότητα και την απιστία, στο δόλο και στο σκοτάδι χωρίς και την ελάχιστη ακτίνα φωτός, όπως οι σκόληκες υπό τα πτώματα και υπό την γη.." ¹⁴⁸στηρίζει τη ρητορική καταδίκη τους. Φύσει, επομένως, και θέσει υποδεέστεροι προόρισται να συντριβούν.

Ο νέος εχθρός, λοιπόν, "άγριος και άξεστος", ομιλεί φορώντας "γουρουνοτσάρουχα, σπαγοδεμένα με χίλια κομποδέματα ως το γόνατο, και δε συνεννοείται με το γάντι." ¹⁴⁹, πληροφορεί ειρωνικά τους αναγνώστες του ο γράφων. Αυτουργοί "φρικαλεοτήτων", "ληλασιών "και"αρπαγών" στις περιοχές που έχουν καταλάβει, καταγγέλλονται αρχές Μαΐου ακόμη και από τον ίδιο τον Πατριάρχη ως αυτοί που κατήσχυαν τον αιώνα του πολιτισμού τον οποίο διέρχονται οι λαοί, για "...κτηνωδία μη γενόμεναι μέχρι σήμερα...", "υπό ανθρώπων νομιζομένων πολιτισμένων και ευγενών". Πρόκειται για φυλή που με "πρόσχημα το σταυρό" επαναφέρει την Ευρώπη στη σκοτεινή εποχή των ηθών του βασιλιά Κρούμου - ονόματος συμβόλου της αγριότητας τους - για "λύκους άρπαγες" που ενέσκηψαν στο ποίμνιο του Πατριάρχη "φέροντες δорάν προβάτου", για λύκους λυσσαλέους και αιμοδιψείς, βάρβαρους και ανάξιους κάθε συμπάθειας ¹⁵⁰. Αυτή η βαρβαρότητα των ηθών τους κάνει τον αρθρογράφο των "Λακωνικών" της *Ακροπόλεως*, ο οποίος σχολιάζει την απειλή της "τρισαγαριτωμένης" "Μιρ" πως η Βουλγαρία θα συνάψει συμμαχία με τις Μ. Δυνάμεις και την Τουρκία, να αναρωτιέται γιατί όχι και με την Ιαπωνία και την Κίνα, αφού σε μια τέτοια ενδεχόμενη συμμαχία "οι εν Ευρώπη Μογγόλοι θα έβρισκαν το ταίρι τους". ¹⁵¹υπαινισσόμενος την ασιατική προέλευση των Βουλγάρων ως δείκτη βαρβαρότητας.

Στην *Ακρόπολη*, στο φύλλο της 8ης Μαΐου, σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο "Ημείς και εκείνοι" παρουσιάζεται η ποιοτική διαφορά μεταξύ ελληνικής και βουλγαρικής διοίκησης στα κατεχόμενα εδάφη. Οι αμφιβόλου ποιότητας άνθρωποι, όπως περιγράφονται όσοι διορίζονται από τους Βούλγαρους σε διοικητικές θέσεις στις παραπάνω περιοχές, οι οποίοι είναι "ανεγνωρισμένοι κακούργοι και αλογοσύρται" και τους οποίους τα ευνομούμενα κράτη θα επεκήρυτταν ως ληστές, αντιπαραβάλλονται με την χρηστή ελληνική διοίκηση, για τα αγαθά της οποίας οι

¹⁴⁸ Σκριπ, 15, 16, 17 Μαΐου 1913

¹⁴⁹ Ακρόπολις, 1 Μαΐου 1913

¹⁵⁰ Σκριπ, 3 Μαΐου 1913

¹⁵¹ Ακρόπολις, 12 Μαΐου 1913

απελευθερωθέντες Έλληνες αλλά και Μουσουλμάνοι νιώθουν και εκφράζουν τεράστια ευγνωμοσύνη - όπως είδαμε παραπάνω - γεγονός που προκαλεί φυσικά την υπερηφάνεια στους αναγνώστες "[...]ότι είσθε Έλληνες". Όμως η "ποιοτική διαφορά" δεν περιορίζεται μόνο στον τομέα της διοίκησης, αλλά στην ουσία φαίνεται πως αποτελεί μέρος μια καθολικότερης και πιο θεμελιακής αντίθεσης, την οποία και αντικατοπτρίζει, αυτής μεταξύ του ελληνικού και βουλγαρικού κράτους, του ελληνικού και του βουλγαρικού πολιτισμού,¹⁵² όπως επισημαίνει ο γράφων. Οι Βούλγαροι ιστορικά δεν έπαυσαν να είναι Βούλγαροι, άγριοι και αιμοχαρείς.¹⁵³ Γι' αυτό και, σύμφωνα με το νόμο της εξέλιξης, δεν είναι δυνατό να συμπεριληφθούν μεταξύ των "εξημερωμένων λαών"¹⁵⁴. Επίσης, εξαιτίας της "δολιότητάς" τους παραλληλίζονται με τους "σαπουνιζόμενους Αράπηδες", που όσο κι αν τους πλένεις, απλά χαλάς το σαπούνι σου, αφού μένουν πάντα οι ίδιοι. Μπορεί βέβαια η ανάγκη σύμπραξης μαζί τους και η επιτυχής έκβαση τού αγώνα κατά της Τουρκίας να συνετέλεσαν στο να "καλύψη η λήθη όσας συμφοράς υπέστη το Έθνος εκ της Βουλγαρικής λύσσης", όμως τα σημερινά τους εγκλήματα φανερώνουν πως πρόκειται να επαναληφθεί εκ του σύνεγγυς η γιγαντιαία πάλη Ελληνισμού και Βουλγαρισμού, η οποία σημάδεψε όλη τη μακραίωνη ιστορία του Βυζαντίου¹⁵⁵. Στο ίδιο κείμενο μάλιστα ο ανώνυμος αρθρογράφος αποδίδει ευθύνες στην Τουρκία για τα δεινά και τα πλήγματα που υφίσταται ο Ελληνισμός από τη λαίλαπα των Βουλγάρων, γιατί αμέλησε να καταλάβει στρατιωτικώς τον Αίμο επιτρέποντας έτσι την εξάπλωση προς το νότο του "Βουλγαρικού χειμάρρου", του οποίου οι αγριότητες κατά των Ελλήνων κάνουν ακόμη και αυτούς τους Τούρκους να φαίνονται μετριοπαθείς μπροστά τους¹⁵⁶.

Δικαίως, λοιπόν, σύμφωνα με το πρωτοσέλιδο άρθρο της *Ακροπόλεως* στις 20 Μαΐου 1913, αν οι Τούρκοι ήταν το "No 1" *"Δεν έχουν θέση στην Ευρώπη"*, οι Βούλγαροι αναδεικνύονται σε "No 2" *"Δεν έχουν θέση στην Ευρώπη"*. Ο φυσικός και συμβολικός χώρος ενός πολιτισμού με ελληνική καταγωγή δεν τους ανήκει, καθώς απέτυχαν οικτρά στις εξετάσεις που έδωσαν ως πολιτισμένο έθνος (με βάση τις σφαγές που διέπραξαν βουλγαρικός στρατός και κομιτατζήδες εις βάρος

¹⁵² Ακρόπολις, 8 Μαΐου 1913

¹⁵³ Ακρόπολις, 19 Μαΐου 1913

¹⁵⁴ Ακρόπολις, 31 Μαΐου 1913

¹⁵⁵ Σκριπ, 5 Μαΐου 1913

¹⁵⁶ Σκριπ, 11 Μαΐου 1913

"*ταλαίπωρων Τούρκων*" - οι σφαγές εις βάρος του ελληνικού στοιχείου προς το παρόν έχουν αναβληθεί, όπως εκτιμά ο συντάκτης της *Ακροπόλεως* - και το μακρύ "*κομβολόγιο*" λεηλασιών, ατιμώσεων γυναικών και ληστειών στη Μακεδονία και στη Θράκη). Η αγριότητα που επιδεικνύουν ξεπερνάει ακόμη κι αυτή των θηρίων, "*Και τίγρεις αν ήσαν [...] δεν θα έφθαναν τους Βούλγαρους*". Επομένως, μετά τους Τούρκους είναι η σειρά τους να λεχθεί πως δεν έχουν θέση στην Ευρώπη, αλλά ούτε και στην Αφρική, αφού κάτι τέτοιο θα αδικούσε κατάφωρα τους καημένους τους μαύρους, σύμφωνα με τον γράφοντα. Είναι καιρός, λοιπόν, ο "*βουλγαρικός σάλιαγκας*", του οποίου "*είδαμε τη σιχαμερή του γύρη*", να μαζευτεί πια στο καβούκι του και να παραμείνει εκεί.¹⁵⁷

Από το Μάιο του 1913 όμως και μετά η κατάσταση εκτραχύνεται. Στην πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους διαρκώς βλέπουν το φως της δημοσιότητας ειδήσεις, ανταποκρίσεις και επιστολές με κύριο θέμα την εκστρατεία βίας και τρομοκρατίας που έχουν ήδη εξαπολύσει οι Βούλγαροι στρατιώτες και κομιτατζήδες για τον έλεγχο των μουσουλμανικών και ελληνόφωνων πληθυσμών στα καταληφθέντα από αυτούς εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης και τους βίαιους εκβουλγαρισμούς και εκχριστιανισμούς, οι οποίοι συνοδεύονται από "*οργιώδεις*" και "*φρικόδεις θηριωδίες*", μπροστά στις οποίες ωχριούν ακόμη κι αυτές των Τούρκων,¹⁵⁸ επιβεβαιώνοντας έτσι την διαχρονική βαρβαρότητά τους¹⁵⁹ ως γνήσιοι απόγονοι του Κρούμου. Η ρητορική εναντίον τους εκτρέπεται σε χυδαίο, αμετροεπή αντιβουλγαρισμό - εκτός των πλαισίων που θα όριζαν ίσως τα δημοσιογραφικά ήθη, αλλά και η λογοκρισία που έχει επιβληθεί άμα τη κηρύξει του Α' Βαλκανικού πολέμου για την προστασία της συμμαχίας από πιθανούς κακόβουλους υπονομευτές της - ο οποίος κορυφώνεται στη διάρκεια του Ιουνίου και του Ιουλίου, μήνες που διεξάγεται ο Β' Βαλκανικός πόλεμος. Μέσω του λόγου των εφημερίδων οι Βούλγαροι αποπροσωποποιούνται, χάνουν την ανθρώπινη υπόστασή τους και υποβιβάζονται στην κλίμακα του άλογου και κτηνώδους ζώου ή πράγματος : "*Στον έντυπο και προφορικό λόγο μια φράση συνόψιζε το γενικό αίσθημα των Ελλήνων απέναντι στους Βούλγαρους, "Dhen einai anthropei!"¹⁶⁰.*

¹⁵⁷ Ακρόπολις, 20 Μαΐου 1913, Στο συγκεκριμένο άρθρο αναδημοσιεύεται και σχολιάζεται κείμενο σταχυολογημένο από το τελευταίο φύλλο του *Νουμά* με την υπογραφή "Λυδός Ποδαβρός"

¹⁵⁸ Ακρόπολις, 14 Μαΐου 1913

¹⁵⁹ Ακρόπολις, 19 Μαΐου 1913

¹⁶⁰ Hall, ό.π., p. 136 (η μετάφραση δική μου).

Στις 20 Μαΐου ο Κ. Ουράνης στη στήλη του με τίτλο *"Βουλγαρική... Χριστιανικότητα"* χλευάζει τους Βούλγαρους, οι οποίοι, ως άγγελοι επί γης, αφού απελευθέρωσαν τους δούλους αδελφούς τους, δε θεώρησαν λήξασα την αποστολή τους, αλλά έμπλεοι φιλανθρωπίας, οίκτου και αγάπης προς τον πλησίον τους, σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο χριστιανικό λαό, ανέλαβαν να εκχριστιανίσουν ακόμη και τους ίδιους...τους Τούρκους, ώστε να γνωρίσουν κι αυτοί επιτέλους το φως και την αλήθεια και να κερδίσουν μια θέση στον Παράδεισο πεθαίνοντας. Παραθέτει, λοιπόν, τις 10 εντολές του "εκχριστιανικού" προγράμματος των Βουλγάρων - κατά το πρότυπο των 10 εντολών της χριστιανικής πίστης, από τις οποίες οφείλει να εμφορείται κάθε γνήσιος χριστιανός - τις οποίες θα αναλάβουν να διδάξουν στους Τούρκους, ώστε να γίνουν κι αυτοί τέλειοι Βούλγαροι χριστιανοί - αν και οι Τούρκοι ήδη εφαρμόζουν μερικές από αυτές. Μόνο που ο δεκάλογος του βουλγαρικού χριστιανικού δόγματος είναι καθόλα αντιχριστιανικός. Τον παραθέτουμε ως έχει: *"1ον. Φόνευε!, 2ον. Κλέπτε!, 3ον. Ψευδομαρτύρει κατά του πλησίον σου μαρτυρία ψευδή, όπως ο Θεοδωρόφ., 4ον. Επιθύμει πάντοτε τη γυναίκα του....Έλληνας., 5ον. Έχε πάντοτε υπ' όψει σου το "Τα εμά εμά και τα σα...εμά", 6ον. Γνώριζε ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα, 7ον. Μη λησμόνει ότι η μέρα έγινε διά τους ανθρώπους και η νύχτα διά τους Βουλγάρους, 8ον. Ανταπόδιδε κακόν αντί καλού, 9ον. Έχε υπ' όψει σου ότι η τιμή είνε διά τους αδυνάτους και η ατιμία διά τους ισχυρούς, και 10ον. Κλώτσα τους φίλους σου όταν δεν τους έχεις πλέον την ανάγκη των."*¹⁶¹ Ο τίτλος τώρα αποκτά το πραγματικό του νόημα, καθώς αναπαριστά την αντίφαση πεπραγμένων και λόγων των Βουλγάρων, την ιδιότυπη χριστιανικότητά τους ή ακόμη και το οξύμωρο μεταξύ βουλγαρικού και χριστιανικού ως έννοιες τελικά που αλληλοαναιρούνται.

Στις 18 Μαΐου, υπογράφεται η προκαταρκτική ειρήνη μεταξύ Τουρκίας και συμμάχων,¹⁶² ενώ στις 22 Μαΐου τηλεγραφήματα ενημερώνουν για οριστική διάσπαση της βαλκανικής συμμαχίας, παρά τις προσπάθειες της Τριπλής Συνεννόησης να διατηρηθεί. Η κατάσταση αναγνωρίζεται ως εκτάκτως κρίσιμη λόγω και της πυρετώδους πολεμικής προπαρασκευής Σερβίας - Βουλγαρίας¹⁶³. Στις 27 Μαΐου, το *Σκριπ* δημοσιεύει πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο *"Δια να ανακτήσωμεν ό,τι απωλέσαμεν"*, στο οποίο, πέραν του ότι στηλιτεύεται η επιπολαιότητα και η

¹⁶¹ Ακρόπολις, 20 Μαΐου 1913

¹⁶² Σκριπ, 18 Μαΐου 1913

¹⁶³ Σκριπ, 22 Μαΐου 1913

ανικανότητα της ελληνικής διπλωματίας¹⁶⁴, αλλά και *"η επικίνδυνος ροπή αυτοκλήτων της κληρονομίας του Ελληνισμού διανομέων"* προς παραχωρήσεις και εδαφικές δωρεές, προβάλλεται και η αναγκαιότητα σύμπραξης και άμυνας Σέρβων και Ελλήνων κατά των *"..παμφάγων αγρίων ενστίκτων κοινού και επικίνδυνου εχθρού - του βουλγαρικού όφεως - όστις υπό το απατηλόν ένδυμα του συμμάχου επιβουλεύτηκε και υπονόμεισε Έλληνες και Σέρβους στρέφων δεξιά και αριστερά τους ιοβόλους οδόντας του και δάκνων όπου η συμμαχική ευπιστία του επέτρεψε να προσπελάσει."*¹⁶⁵

¹⁶⁴ Η καταγελλόμενη ανικανότητα και επιπολαιότητα της ελληνικής διπλωματίας, *"η διπλωματική γυμνότητα της επισήμου Ελλάδος"*, η οποία δεν κατόρθωσε να περιφρουρήσει τη Θράκη από τους Βούλγαρους στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της ειρήνης, στην πραγματικότητα στοχεύει κατευθείαν στον πρωθυπουργό Βενιζέλο, και δευτερευόντως στην κυβέρνησή του, για τον τρόπο με τον οποίο χειριζόταν την υπόθεση διανομής των εδαφών. Μήνες πριν την έκρηξη του Β' Βαλκανικού ο Βενιζέλος και η εξωτερική του πολιτική γινόταν στόχος δριμύτατης κριτικής και από τις δύο εφημερίδες, οι οποίες δεν παρέλειπαν να καταγγέλλουν μέσα από πύρινα άρθρα την *"ανεξήγητα εφεκτική"*, έως και *"προδοτική"* του, στάση, απέναντι στις αξιώσεις των Βουλγάρων. Η σκληρή κριτική εναντίον του όμως αποκορυφώθηκε και παγιώθηκε μετά τη θυελλώδη συζήτηση στην ελληνική Βουλή αρχές Μαρτίου που προκάλεσε το Υπόμνημα των Θρακών και Μακεδόνων Ελλήνων, οι οποίοι ζητούσαν να μην υπαχθούν στη Βουλγαρική διοίκηση, γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε τον αφανισμό τους, όπου και οι *"προκλητικές δηλώσεις"* του Βενιζέλου περί *"σπονδυλικής στήλης του ελληνικού κράτους"* που δεν μπορούσε να στηρίξει τη Θράκη και πως ακόμη κι αν δεν τη ζητούσαν οι Βούλγαροι θα τους την παραχωρούσε ο ίδιος, προκειμένου να υπηρετήσει τα συμφέροντα του έθνους. Στο διάστημα που ακολούθησε μέχρι και την κήρυξη του πολέμου τον Ιούνιο, ο Βενιζέλος - και η ελληνική διπλωματία - στηλιτεύονταν με σκληρή γλώσσα άλλοτε για τη *"ραγιαδική πολιτική"* του (Ακρόπολις, 22 Μαΐου 1913), την ανάληψη στάση του και την πολιτική των θυσιών που ακολουθούσε (Ακρόπολις, 2 και 8 Ιουνίου 1913), ακόμη και την επιχειρούμενη φίμωση του μη κυβερνητικού τύπου που διαφωνούσε με τις επιλογές του (Ακρόπολις, 18 Μαΐου 1913 και Σκριπ, 9 Ιουνίου 1913). Η ανικανότητα των ηγεσιών του Γραφείου Τύπου και της Διπλωματικής Υπηρεσίας αντανακλούσαν στο έθνος παρουσιάζοντάς το σαν ένα *"μεγάλο ηλιθιοκομείο"* (Σκριπ, 6 Μαΐου 1913), ενώ ο Αντ. Σπηλιωτόπουλος του Σκριπ επιχειρηματολόγούσε υπέρ της ανησυχητικής εκδοχής η πολιτική του Βενιζέλου να οφειλόταν στην ύπαρξη γραπτής ή προφορικής προπολεμικής συμφωνίας με τη Βουλγαρία για ανταλλάγματα και παραχωρήσεις (Σκριπ, 7-9 Μαΐου 1913).

¹⁶⁵ Σκριπ, 27 Μαΐου 1913

2. 3. "No 2 "Δεν έχουν θέση στην Ευρώπη!"¹⁶⁶

Ο Ιούνιος και κυρίως ο Ιούλιος, σηματοδοτούνται από τις καταγγελίες και στις δύο εφημερίδες για τις "πρωτοφανείς αγριότητες" στις οποίες προβαίνουν οι Βούλγαροι μαζί με κομιτατζήδες, καθώς υποχωρούν από τα εδάφη που είχαν καταλάβει στη διάρκεια του Α' Βαλκανικού πολέμου. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες το αντιβουλγαρικό μένος κορυφώθηκε και εκδηλώθηκε ρητορικά με υπερβολική ένταση.

Ελθόντος του Ιουνίου έχει ενσκήψει και η χολέρα εντεύθεν του ποταμού Στρυμόνα. Οι αρθρογράφοι θεωρούν υπεύθυνους τους Βούλγαρους για την εμφάνιση της επιδημίας και τη μετάδοσή της στα καταληφθέντα μέρη. Οι σύμμαχοι χαρακτηρίζονται από τόσο εξαιρετική καθαριότητα και τάξη, ώστε οι μόνοι που τους συναγωνίζονται και τους οποίους μπορούμε να επιδείξουμε με υπερηφάνεια είναι οι υπόνομοι και οι βόθροι των Αθηνών, σχολιάζει κοροϊδευτικά ο χρονικογράφος στο *Σκριπ*¹⁶⁷. Αλλά ακόμη και αν την μετέφεραν από τους Τούρκους, οπότε δεν ευθύνονται οι ίδιοι για την εμφάνισή της, "ήσαν ικανά αυτά τα καθάρματα να την παραγάγουν αφ' εαυτών, χωρίς να την παραλάβουν."¹⁶⁸

Στις 8 Ιουνίου 1913 στην *Ακρόπολη* σε κείμενο που υπογράφει ο Λέων Μέμφις και στο οποίο περιγράφει τις στρατιωτικές θέσεις των ήδη αντιμαχόμενων Βουλγάρων και Ελλήνων στην Προβίστα, όπως τις παρατηρεί από το τηλεσκόπιο, παρομοιάζει τους πρώτους "με μεγάλη μαύρη μύγα που κάτι σαν τρίχα φέρνει στα χέρια του". Σιχαμερή μαύρη μύγα λοιπόν οι Βούλγαροι, η οποία, ως γνωστόν, ζει παρασιτικά, ενώ αντίθετα οι Έλληνες "ομοιάζουν σαν μικρές μέλισσες,"¹⁶⁹ όμορφες, εργατικές και παραγωγικές. Και την επόμενη ημέρα, στη μόνιμη σχολιαστική στήλη "*Λακωνικά*" με τίτλο "*Οι απόγονοι του Κρούμου*"¹⁷⁰, με αφορμή επεισόδιο διαπόμπευσης Ελλήνων αιχμαλώτων στρατιωτών από τους Βούλγαρους, τονίζεται η ανάγκη του μίσους και του φανατισμού κατά παντός Βουλγαρικού, αλλά συγχρόνως και η ανάγκη διατήρησης της έμφυτης μεγαλοψυχίας της ελληνικής φυλής απέναντι σε άτομα ή πληθυσμούς υποκείμενα στην εξουσία της, αφού έτσι ορίζεται η πραγματική ανδρεία - γενναιόδωρη χειρονομία και υπόσχεση κι εδώ του "*ανεζίφυλου*

¹⁶⁶ Ακρόπολις, 20 Μαΐου 1913, τίτλος πρωτοσέλιδου άρθρου.

¹⁶⁷ Σκριπ, 1 Ιουνίου 1913

¹⁶⁸ Ακρόπολις, 4 Ιουνίου 1913

¹⁶⁹ Ακρόπολις, 8 Ιουνίου 1913

¹⁷⁰ Ακρόπολις, 9 Ιουνίου 1913

κι ανεξίθρησκου ελληνικού πολιτισμού" κυρίως βέβαια προς τους αλλόθρησκους και αλλοεθνείς πληθυσμούς που πρόκειται να ενσωματωθούν στο νέο κράτος. Και στις 11 Ιουνίου, πάλι στην Ακρόπολη, βρίσκουμε άρθρο με τίτλο "Εδώ βλέπετε, κύριοι, τον Βουλγαρικό τύπον - Ορίστε να διαβάσετε - Για να διασκεδάσετε " - Μια "πνευματική Βουλγαρική έκθεση", όπως χαρακτηρίζει ο δημοσιογράφος από τη Θεσσαλονίκη το δημοσιευμένο σε συνέχειες πόνημά του. Η ανατομία της ψυχής και του πνεύματος του Βούλγαρου, που είχε προηγηθεί με την παράθεση "χαριτωμένων απαυγασμάτων του κόπρου αυτού που λέγεται Βουλγαρικός εγκέφαλος", συμπληρώνεται εδώ από την φραστικά ακραία παρουσίαση της εξωτερικής του εμφάνισης, ώστε οι αναγνώστες "να έχετε.[...] μια πλήρη εικόνα "του δυσώδους και αποκρουστικού αυτού ανθρωποθηρίου [...] και να τον καμαρώνετε". Παραθέτουμε αυτούσια την γλαφυρή περιγραφή : " Ή μάλλον έπρεπε να τον εβλέπατε σαν πρωτομπήκε στη Θεσσαλονίκη, ντυμένος προβιές μαλλιαρές, ακάθατος και όζων μέχρι ναυτιάσεως, άπλτος και ρυπαρός, βαρύς, χονδρός, ογκώδης, δύσμορφος, άχαρις και αποκρουστικός, βαδίζων με ανοιχτά τα χοντρά του σκέλη, και ταλαντεύων το ογκώδες σώμα του με ανοιχτά τα χέρια, σαν αρκούδα που περιπατεί ορθή, αρκούδα της οποίας το χρώμα έχει στο χακί του. Αλλά και τώρα που προσεπάθησαν να τον συμμορφώσουν, για να είνε ευπαρουσίαστος μέσα εις την Θεσσαλονίκη, το δυσώδες τούτο υποκείμενον εκπέμπει τοιαύτην "μπόχαν" και αποφορά, εάν το πλησιάσης, που νομίζεις ότι δεν βρωμάει το σώμα του, αλλά είναι αναθυμιάσεις της βορβορώδους του ψυχής...Κατά των τεράτων αυτών, κατά του Ταρταρικού τούτου άγους, καλείται ήδη ο Ελληνικός και Σερβικός στρατός διά να καθαρίση και απολυμάνη την Βαλκανικήν."¹⁷¹

Οι πληροφορίες καταγιίζουν τον αναγνώστη. Το *ον* - και όχι ο άνθρωπος - που περιγράφεται παραπάνω συνιστά σκέτη παραφωνία μέσα στην πεπολιτισμένη ευταξία και αρμονία, μια σχεδόν ανθρώπινη "εντροπία". Καθυστερημένος και υποδεέστερος κοινωνικά και πολιτισμικά, όπως αντανakλάται άλλωστε και στην εξωτερική του εμφάνιση, ο τύπος του Βούλγαρου στο Β' Βαλκανικό πόλεμο είναι ένας υπάνθρωπος ή μάλλον ένα δίποδο τέρας, που φαίνεται καθηλωμένο σε προγενέστερο στάδιο της βιολογικής και πολιτισμικής εξέλιξης του ανθρώπινου είδους. Ακόμη και παρά τον εξωραϊσμό της εξωτερικής του όψης, του φαίνεσθαι - το κατά δύναμιν, βέβαια - ώστε να ταιριάζει με το πολιτισμένο περιβάλλον, καθολικά το είναι του αντιστέκεται : δεν μπορεί να αποτινάξει από πάνω του την αποφορά, όχι μόνο ως αισθητηριακή

¹⁷¹ Ακρόπολις, 11 Ιουνίου 1913

επιβεβαίωση της ζωικής και ζωόδους καταγωγής - ταυτότητάς του, αλλά και ως συνδήλωση του εσώτατου ηθικού και αντι - ανθρώπινου τέλματος του, της σκοτεινής και βορβορώδους ψυχής του. Εύλογα, λοιπόν, ένα τέτοιο "άγος" - "άχθος αρούρης" - χρειάζεται να αφανιστεί από το χώρο που μολύνει και να μη μείνει ούτε ίχνος της παρασιτικής "μόλυνσης" που έχει διασπείρει : το "καθαρήριον πυρ" έρχεται λίγες μέρες μετά το δημοσίευμα, στις 18 Ιουνίου του 1913, όταν αρχίζουν και επίσημα οι εχθροπραξίες των αντιμαχόμενων μερών του Β' Βαλκανικού πολέμου με τη Βουλγαρία να εξαπολύει γενική επίθεση κατά Σέρβων και Ελλήνων. Έτσι, δίνεται η μοναδική ευκαιρία στην Ελλάδα να συντρίψει *"την κεφαλή του βουλγαρικού όφεως και να θέσει άπαξ δια παντός φραγμόν εις τας ληστρικές αρπαγάς και κατακτήσεις των γεννημάτων των εχιδνών, άτινα εστιγμάτισαν τον πολιτισμόν και εμίαναν την αγνότητα της ιδέας του Χριστιανισμού[...]*, διαβάζουμε στο πρωτοσέλιδο του Σκριπ μία ημέρα νωρίτερα (στο οποίο ο γράφων ασκεί καυστικότατη κριτική στον Βενιζέλο για την επιλογή του να προσφύγει στη Διαιτησία των Δυνάμεων για την εδαφική διευθέτηση και όχι στη λύση των όπλων¹⁷²).

Η Ακρόπολις χαιρετίζει με ενθουσιασμό τον πόλεμο. *"Επιτέλους!"*, τα τιμημένα ελληνικά όπλα καλούνται να τιμωρήσουν τους άπιστους τέως συμμάχους, τους *"Ισκαριώτες του Μυστικού Δείπνου"* και να εξαφανίσουν από το πρόσωπο της Βαλκανικής τους απογόνους του Κρούμου. Στο κεντρικό της άρθρο η εφημερίδα καλεί σε συσπείρωση όλους τους Έλληνες στον αγώνα της φυλής γύρω από τον Στρατηλάτη Βασιλιά, προσδοκώντας πως η σύμπραξη με το *"ευγενικό και ιπποτικό έθνος των Σέρβων"* θα εξασφαλίσει τη γρήγορη και πλήρη κατίσχυση του Δικαίου και του Πολιτισμού και την *"απολύμανση"* της Βαλκανικής χερσονήσου από τη βαρβαρότητα των *"Τουρανών"* - αναφορά στην πατρίδα των Τούρκων κι έτσι υπαινιγμός για την ασιατική προέλευση των Βουλγάρων που τους εξομοιώνει με τους Τούρκους - που εφάμιλλους δεν γέννησε ο κόσμος.¹⁷³

Στο πολεμικό διάγγελμα του Βασιλιά Κωνσταντίνου προς το λαό λίγες μέρες μετά την ολομέτωπη επίθεση που εξαπολύει η Βουλγαρία, εξάιρεται ο νέος πόλεμος που είναι ιερός από εθνικής απόψεως, βουλή της θείας πρόνοιας, πόλεμος που περιποιεί τιμή και δόξα για την ορθόδοξη Ανατολή, τον πολιτισμό και την ανθρωπότητα εν γένει, αφού τους Βούλγαρους δεν μπόρεσε να τους εξημερώσει ούτε

¹⁷² Σκριπ, 17 Ιουνίου 1913

¹⁷³ Ακρόπολις, 18 Ιουνίου 1913

το χρίσμα του χριστιανισμού ούτε του σλαβισμού - πάλι αναφορά στην ασιατική τους προέλευση, στο σύμμεκτο της φυλής τους και στη διάκρισή τους από τους Σλάβους της Βαλκανικής - *"το οποίο περιελάμβανε τους αρχαίους τούτους Ούνους και Βάνδαλους, οι οποίοι απεδείχθησαν Ασιανοί κατά βάθος, μυριάκις χειρότεροι και αγριότεροι των Τούρκων"*. Πέρα όμως από την ρητορική της έμφυτης βαρβαρότητας και του πρωτογονισμού του αντιπάλου, η οποία επανέρχεται διαρκώς, ο πόλεμος αυτός έχει και ηθική διάσταση, εξαιτίας της αναίσχυντης στάσης, της προδοσίας που διέπραξε και της απιστίας που επέδειξε ο πρώην σύμμαχος, αφού σπύλωσε την ιερή ιδέα από την οποία διαπνεόταν ο συμμαχικός πόλεμος κατά του Οθωμανικού κράτους και ενέπαιξε τους συμμάχους. *"Εμπαιγμός"* που επιβεβαιώνει πως η συμμαχία τελικά συνάφθηκε αναγκαιότητα μεν κατά παράβασιν δε όλων των φυσικών και ιστορικών νόμων, της πείρας ολόκληρης χιλιετηρίδος, της σοφής υποθήκης του παρελθόντος, κατά παράβασιν, τέλος, των ρητών συστάσεων των προγόνων των Ελλήνων που άφησαν *"παρακαταθήκη ευχή και κατάρα"* στο ελληνικό έθνος να μη συνάψει συμμαχίες ή επιγαμίες *"μετά του αχαρίστου και μισοφύλου εκείνου λαού όστις έθετο ως προορισμόν του ιστορικού αυτού βίου τον θάνατον του Ελληνισμού."*¹⁷⁴ καταλήγει το βασιλικό διάγγελμα.

Ο Κ. Ουράνης αυτή τη φορά προσπαθεί να εξηγήσει τον πολεμόχαρο ενθουσιασμό των Ελλήνων, αυτό το λυτρωτικό *"Επιτέλους!"* που δόνησε την ατμόσφαιρα με την έναρξη του πολέμου. Στο ομότιτλο χρονογράφημά του, στοχάζεται πάνω στην αιτία του *"δυνατού φυλετικού μίσους"* εναντίον των Βουλγάρων που ελλοχεύει στις ψυχές των Ελλήνων και το οποίο, όπως φαίνεται, δεν μπορεί να υπερνικήσει καμιά γραπτή συμμαχία. Αυτό το μίσος και η ψυχολογία του πολέμου εκδηλώνονται στη γλώσσα τους, όπως γράφει : όταν νικόνταν οι Τούρκοι πολλοί από το στρατό έλεγαν *"τους κακόμοιρους τους Τούρκους!"*, ενώ στην είδηση των συγκρούσεων με τους Βούλγαρους όλοι έλεγαν *"επιτέλους, τους άτιμους!"*. Για τον Ουράνη, στις δύο αυτές φράσεις στηρίζεται η ψυχολογία των δύο πολέμων. Οι Τούρκοι ήταν βέβαια εχθροί, κατακτητές και τύραννοι, αλλά δεν ήταν *"Βούλγαροι"*. Στην ψυχή ενός Τούρκου υπήρχε λίγη ανατολίτικη καλοσύνη και αφελής ηλιθιότητα, ενώ ως μάζα οι Τούρκοι ζούσαν αρμονικά με τους Έλληνες. Όσον αφορά τους *"Βούλγαρους"*, όμως, οι Έλληνες προφέρουν αυτή τη λέξη με μίσος και λύσσα για εκδίκηση, καθώς η λέξη αυτή είχε συνδεθεί με τις ατέλειωτες σφαγές και δηώσεις στη

¹⁷⁴ Σκριπ, 22 Ιουνίου 1913

Μακεδονία και το κλείσιμο σχολείων. Βέβαια, ο λαός είχε καταπνίξει μέσα του το μίσος εξαιτίας των αναγκών της συμμαχίας, αλλά αυτό κόχλαζε και τώρα ξέσπασε σε ένα αναστεναγμό ανακούφισης για την εκδίκηση που επιτέλους επρόκειτο να έρθει, εξηγεί ο Ουράνης.¹⁷⁵

Η προϊούσα αποσύνθεση του στρατού της Βουλγαρίας τους προηγούμενους μήνες, όπως είχε εκδηλωθεί με στασιαστικά κινήματα των δυσαρεστημένων στρατιωτών και μαζικές λιποταξίες, οδηγεί γρήγορα στην κατάρρευση του μετώπου. Ο στρατός της Θεσσαλονίκης συλλαμβάνεται κι αιχμαλωτίζεται χωρίς αντίσταση, γεγονός που προκαλεί την κατάπληξη του Σωτ. Σκίπη του Σκριπ, αφού, όπως σχολιάζει, δεν υπερασπίστηκαν ούτε ό,τι είχαν μεταβάλλει σε εντευκτήριο ψειρών οι "αθεόφοβοι αρκουδιαρέοι", βάζοντας το τομάρι της αρκούδας πάνω από όλα τα ιδεώδη.¹⁷⁶ Έτσι, η Θεσσαλονίκη "εξεκαθαρίσθη εκ του μολύσματος του Βουλγαρικού άγους".¹⁷⁷ Οι Βούλγαροι τρέπονται σε επονειδίστη φυγή, αποδεκατίζονται, ενώ υποχωρώντας "προτροπάδην" επιδίδονται σε σφαγές και πυρπολήσεις, πίνοντας αίμα ελληνικό ακόρεστα ως αιμοδιψή θηρία.¹⁷⁸

Οι φρικαλεότητες αυτές στις οποίες επιδίδονται οι Βούλγαροι, όπως καταγγέλλεται, όχι μόνο κατά την υποχώρησή τους αλλά και κατά τους μήνες που προηγήθηκαν του πολέμου στα μέρη που είχαν καταλάβει επιχειρώντας να ελέγξουν τους εκεί πληθυσμούς - και να δημιουργήσουν και εθνολογικό τετελεσμένο δεδομένων και των διαπραγματεύσεων στο Λονδίνο - οξύνουν την αντιβουλγαρική ρητορική και το γλωσσικό της μένος. Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους πρώην συμμάχους είναι ιδιαίτερος υβριστικοί και τα κείμενα αλληπάλληλα, με αποτέλεσμα να καλλιεργείται ένα ιδιαίτερα φιλοπολεμικό κλίμα από τις εφημερίδες. Σε άρθρο της *Ακρόπολεως*, στις 4 Ιουνίου, με θέμα την ανάγκη δημιουργίας κοιτάτου καταγγελιών στη Δύση για τα βουλγαρικά εγκλήματα, ο γράφων παραθέτει μια σειρά από ρηματικά σχήματα συμβολικής ακρότητας με τα οποία οι Βούλγαροι αναπαρίστανται ως "ανθρωποφάγοι, ραφινάτοι ωμότεροι και από αυτούς τους Κανίβαλους της Αφρικής, Μπόγηδες, θηρία, Σφαγείς, Θεοστυγείς, κλέπτες, εμπρηστές, εξορύκτες οφθαλμών, αυτοί που δίνουν στη μητέρα να φάει το συκώτι της κόρης της, ακατονόμαστοι, τέρατα, ανάξιτοι όχι να κατακτήσουν ξένους λαούς, Έλληνες

¹⁷⁵ Ακρόπολις, 20 Ιουνίου 1913

¹⁷⁶ Σκριπ, 19 Ιουνίου 1913, *Λογική αιχμαλώτων*.

¹⁷⁷ Ακρόπολις, 19 Ιουνίου 1913

¹⁷⁸ Σκριπ, 20, 21 Ιουνίου 1913

και Τούρκους, αλλά ανάξιοι να απολαμβάνουν οι ίδιοι ελευθερία"¹⁷⁹. Δύο μέρες μετά καταγγέλλονται ως "έθνος αντεροβγαλτών", που έχουν διαπράξει "εγκλήματα και ωμότητες ων ουκ έστιν αριθμός", αλλά και ως "μπεκρήδες του αίματος" εναντίον των οποίων ο συντάκτης του άρθρου καλεί, σε περίπτωση πολέμου, ο ελληνικός στρατός και λαός να διεξαγάγει τον Αγώνα με αυταπάρνηση και με φανατισμό άγριο και αδυσώπητο.¹⁸⁰

Η συγκρότηση της ταυτότητας των Βουλγάρων στο λόγο ως θηριωδών δίνει "άφεση αμαρτιών" στη βουλγαροκτονία και μάλιστα την καθιστά "τιμικωτάτη", καθώς η εξόντωσή τους δεν έχει καμιά σχέση με την ανθρωποκτονία ή την αδελφοκτονία - στιγμή όπου η ρητορική εναντίον τους πιστεύουμε πως αγγίζει την κορύφωσή της, αφού ο πόλεμος εναντίον τους αποκτά μια διάσταση όχι απλά εκπολιτισμού, αλλά εξανθρωπισμού. Παράδειγμα αποτελεί και η νέα επωνυμία που έχει αποδοθεί τιμητικά στο βασιλιά Κωνσταντίνο, αυτή του *Βουλγαροκτόνου*. Γιατί *"βούλγαρος σημαίνει παν άλλο ή άνθρωπος. Ο δε φονεύων τους αιμοβόρους κτηνοειδείς απογόνους του απαισίου Κρούμου δύναται να ονομασθή κτηνοκτόνος, αρκουδοκτόνος, λυκοκτόνος ουδέποτε όμως ανθρωποκτόνος πολύ δε πλέον αδελφοκτόνος!"* Άλλωστε, το παρελθόν τους είναι ιδιαίτερα βεβαρημένο με πάσης φύσεως ειδική εγκλήματα άμα τη εμφανίσει τους στη Βαλκανική χερσόνησο, αφού ακόμη και οι βυζαντινοί τους ονόμαζαν *"η επικατάρατος οργή"*, όπως γράφει ο υπογράφων το κείμενο ως ΤΑΛΦΑΣ στο *Σκριπ*. Επομένως, ο σημερινός αγώνας των Ελλήνων δεν είναι πια μόνο απελευθερωτικός και αμυντικός, αλλά, όπως όσοι πολέμησαν στη Σαλαμίνα και στις Πλαταιές δεν αγωνίζονταν μόνο υπέρ βωμών και εστιών των Αθηνών και της Ελλάδας, αλλά υπέρ όλης της ανθρωπότητας που κινδύνευε από τους βάρβαρους επιδρομείς της Ασίας, έτσι και οι σύγχρονοι Έλληνες αγωνίζονται εναντίον χείρων, *"κατά του σμήνους των ενσφηνωθέντων εν αυτή τη Ευρώπη κτηνανθρώπων, ων ηγείται Χριστιανός Ευρωπαίος ηγεμών, ανεχόμενος [...]*τα ανήκουστα ανοσιουργήματά των."*Έν αντιθέσει δε με τον "ερυθρό τσάρο Φερδινάνδο", άλλος ήρωας και χριστιανός βασιλιάς ηγείται του "απελευθερωτικού" και του "εξανθρωπιστικού" αγώνα, και δι' αυτού συντελείται το "μέγαν εξανθρωπιστικόν έργον της Ελληνικής φυλής, ο καθαρισμός των Ελληνικών χωρών από του άγους, από τας επιδημίας, ας έφεραν εν αυτή τη Ευρώπη οι υπό του*

¹⁷⁹ Ακρόπολις, 4 Ιουνίου 1913

¹⁸⁰ Ακρόπολις, 6 Ιουνίου 1913

αυτοκράτορας Φωκά ονομασθέντος προ αιώνων "τρίδουλοι, σκυτοτρώκται και διφθερίαι" των Βαλκανίων."¹⁸¹ Παρόμοια γλώσσα και ύφος στη ρητορική της εναντίον των Βουλγάρων υιοθετεί και η Ακρόπολις με το άρθρο της "Πράξις εξανθρωπιστική και εκπολιτιστική" με θέμα τη σημασία και τα αληθινά κίνητρα του Βουλγαροκτόνου πολέμου. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο συντάκτης, ο αγώνας αυτός δεν αφορά λίγα "πλέθρα γης", αλλά είναι ο "αιώνιος αγών του Ελληνισμού κατά των βαρβάρων, όπως ήτο ο αγών του Μιλτιάδου και του Θεμιστοκλέους, όπως ήτο ο αγών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά των Ούννων[...] ο Ελληνισμός μάχεται όχι απλώς υπέρ των εθνικών του συμφερόντων, αλλά [...] υπέρ του Ανθρωπισμού". Ο ελληνικός πολιτισμός εδώ αίρεται σε θεματοφύλακα του ανθρωπισμού στην περιοχή ενώ ο εκπολιτισμός, δηλαδή ο εξελληνισμός, ταυτίζεται με τον εξανθρωπισμό. Η δε Ευρώπη βρίσκεται προ των ευθυνών της και καλείται να σκεφθεί εάν "Επιτρέπεται ένας λαός σφαγέων, εμπρηστών, ληστών, απανθρακωτών, ξεκοιλιαστών, σωστών Κανιβάλλων να υπαγάγη υπό την κυριαρχία των πληθυσμούς περί των οποίων μία μόνη σκέψις τον απασχολεί, πώς θα τους εξαφανίσει από της γης το πρόσωπον".¹⁸²

Η ανωτερότητα και υπεροχή των Ελλήνων είναι καθολική και φαίνεται ακόμη και στην ανδρεία με την οποία μάχεται ο ελληνικός στρατός εναντίον των Βουλγάρων. Στρατός ηρώων και ημίθεων¹⁸³, ιδίως οι εύζωνες, οι "προστάτες της λευκής φυλής και καθάρτες του πολιτισμού",¹⁸⁴ προκαλούν την κατάπληξη και τον θαυμασμό ακόμη και των ξένων ανταποκριτών που παρακολουθούν την προέλαση του ελληνικού στρατού. Τους κάνει ιδιαίτερη εντύπωση η περιφρόνηση προς το θάνατο που επιδεικνύουν, το ότι τραγουδούν λεβέντικα τραγούδια των βουνών, όπως οι κλέφτες και οι αρματολοί, τα οποία δείχνουν "την ενότητα της θαυματουργής ελληνικής φυλής δια μέσου των αιώνων". Για τον Σωτ. Σκίπη αυτό αποτελεί επιβεβαίωση της πεποίθησής του στο "θαυματουργό ελληνικό κύτταρο". Αντιθέτως, για το "βουλγαρικό κύτταρο" δεν εκφράζεται και τόσο κολακευτικά: θεωρεί πως οι Βούλγαροι είναι λαός κατώτερος από ηθικής άποψης από τους Έλληνες και τους Σέρβους, αφού στην διάρκεια του ιστορικού τους βίου δεν έχουν να επιδείξουν παρά αγριότητες, κτηνωδία και στενοκεφαλιά, ενώ από πνευματικής άποψης στάθηκαν ανίκανοι να αποκτήσουν μια θέση μεταξύ των πολιτισμένων λαών της Ευρώπης. Και

¹⁸¹ Σκριπ, 22 Ιουνίου 1913, "Κωνσταντίνος Β (βουλγαροκτόνος)".

¹⁸² Ακρόπολις, 27 Ιουνίου 1913

¹⁸³ Σκριπ, 25 Ιουνίου 1913

¹⁸⁴ Ακρόπολις, 24 Ιουνίου 1913.

ευλόγως, συνεπώς, αναρωτιέται - με ρητορικό, μάλλον, τρόπο : πώς, λοιπόν, θα ήταν δυνατό να "καθίσουν στο σβέρκο" λαών ευγενών και μεγάλων, όπως ο Ελληνικός και ο Σερβικός,¹⁸⁵

Φθάνοντας τέλη Ιουνίου του 1913 το όνομα "*Βούλγαρος*" έχει καταστεί πλέον η μεγαλύτερη ύβρις που μπορεί να απευθύνει κανείς όχι μόνο σε Έλληνα, αλλά και σε Οθωμανό. Όλο το υβρεολόγιο της ελληνικής γλώσσας έχει αντικατασταθεί από την έκφραση "*Είσαι Βούλγαρος!*", αφού ισοδυναμεί με τη βαρύτερη ύβρη. Δικαίως, σύμφωνα με τον γράφοντα, καθώς τα γεγονότα όχι μόνο του πολέμου αλλά και των τελευταίων δεκαετηρίδων απέδειξαν πως δεν υπάρχει έγκλημα οσοδήποτε απεχθές και ανόσιο που να μη το έχει διαπράξει ο Βούλγαρος. Έχουν προηγηθεί η πυρπόληση και οι σφαγές στο μαρτυρικό Κιλκίς. Η έκθεση του καθολικού ιερέα της πόλης, Γκουστάβ Μισέλ, που βεβαιώνει το κάψιμο χιλιάδων μουσουλμάνων "*δίδει πενιχράν εικόναν των ανθρωπομόρφων τούτων τεράτων. Διότι βεβαίως πρόκειται περί τεράτων πρωτοφανών εχόντων ανθρωπίνην μόνον μορφήν.*"¹⁸⁶ Και όχι μόνο. Στα "*Χρονογραφήματά*" του στις 17 Ιουλίου ο Σωτ. Σκίπης σχολιάζει ένα πρόσφατο αδελφικό δράμα που εκτυλίχθηκε στην Αθήνα, όπου αδερφός σκότωσε την αδερφή του για "*λόγους τιμής*". Προκειμένου, λοιπόν, να αναπαραστήσει στους αναγνώστες του με οικείο και άμεσο τρόπο τη βιαιότητα με την οποία ο αδερφός, αφού πυροβολεί την αδερφή του, πατάει πάνω της με λύσσα μαινόμενος "*ως κτηνάνθρωπος*" και την αποτεινώνει, τον παραλληλίζει με Βούλγαρο κομιτατζή¹⁸⁷. Επίσης, το συλλαλητήριο διαμαρτυρίας του αθηναϊκού λαού στις 30 Ιουνίου ενώπιον της Ευρώπης για τις βουλγαρικές αγριότητες εν γένει, επιβεβαιώνει την αλλαγή των γλωσσικών ηθών, καθώς οι λέξεις *Βουλγαρία* και *Βούλγαρος* έχουν αντικατασταθεί πια στα στόματα των Αθηναίων από επίθετα, όπως "*άτιμοι, παληόσκυλα, κτηνάνθρωποι, βάρβαροι, Ούνοι, δολοφόνοι, σφαγείς*"¹⁸⁸.... Η και το αντίθετο. Η σχέση συνωνυμίας που εγκαθιδρύεται ανάμεσα στο εθνικό όνομα και στα φέροντα αρνητικό συμβολικό κεφάλαιο επίθετα που το περιγράφουν είναι προφανής.

Η ένοπλη σύρραξη αυτή τη φορά, η οποία λήγει με την ολοκληρωτική νίκη της Ελλάδας και της Σερβίας εις βάρος της Βουλγαρίας, μπορεί να διαρκεί λιγότερο από την πρώτη, όμως χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη βιαιότητα. Οι γείτονες και

¹⁸⁵ Σκριπ, 24 Ιουνίου 1913

¹⁸⁶ Σκριπ, 29 Ιουνίου 1913

¹⁸⁷ Σκριπ, 17 Ιουλίου 1913, "*Τιμή και υπόληψις*".

¹⁸⁸ Ακρόπολις, 1 Ιουλίου 1913

μέχρι πρότινος σύμμαχοι συγκρούστηκαν με ιδιαίτερη ένταση αδράχνοντας τη συγκυρία να επιλύσουν εδαφικούς λογαριασμούς που εκκρεμούσαν μεταξύ τους για χρόνια και οι οποίοι ματαίωναν την ολοκλήρωση των εθνικών τους προγραμμάτων και συνακόλουθα καθυστερούσαν την κρατική τους αποκατάσταση. Βέβαια, η γειτνίαση περιέπλεκε τα πράγματα, αφού βουλγαρικός και ελληνικός εθνικισμός πρωτίστως, και σε μικρότερο βαθμό ο σερβικός, διεκδικούσαν τον έλεγχο κοινών εδαφών και των πληθυσμών που διαβιούσαν σε αυτά. Αυτοί όμως που αναφاندόν ανέκοπταν την ζωτική πορεία του ελληνικού έθνους για εθνική ολοκλήρωση ήταν οι Βούλγαροι. *"Ο εχθρός ήταν ένας"*.

Καθώς οι συγκρούσεις μαίνονται, αιχμή του δόρατος της ρητορικής που εξαπολύεται εναντίον των Βουλγάρων γίνονται οι σφαγές που διαπράττουν εις βάρος Ελλήνων και Μουσουλμάνων σε χωριά και πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης - οι οποίες προβάλλονται σε καθημερινή σχεδόν βάση από τις στήλες των εφημερίδων. Αυτές ενισχύουν την πεποίθηση πως ο βουλγαρικός λαός μετά από τόσους αιώνες και τόση ανθρώπινη πρόοδο, δυστυχώς παρέμεινε ο ίδιος όπως τον γνώρισε η ιστορία, δηλαδή *"αιμοδιψής, ύπουλος, άρπαξ, βδελυρός και κτηνάνθρωπος"*. Η επίσημη αποδοκιμασία του εγκληματικού του κράτους από όλο τον κόσμο θα αποτελέσει καταδίκη σε ηθικό θάνατο, κι ένα κράτος καταδικασμένο ηθικώς οφείλει να πεθάνει και πολιτικώς.¹⁸⁹

Αποκαλυπτικά της βαρβαρότητας και των *"θηριωδών ενστίκτων"* τέτοιων *"κτηνανθρώπων"* είναι και τα μακάβρια ευρήματα που έφερε στο φως η έρευνα στις τσέπες Βούλγαρων αιχμαλώτων στη Θεσσαλονίκη. Αυτιά, δάχτυλα, μύτες και χέρια *"ταλιανισμένα με το βουλγαρικό χαντζάρι"*, αντί για τα αναμνηστικά αντικείμενα που βρίσκει κανείς στις τσέπες Ελλήνων στρατιωτών - *ανθρώπων* - όπως γράμματα, μαντήλι κεντημένο από τα χέρια της αρραβωνιαστικιάς ή της αδελφής, φυλακτό από τα τρεμουλιαστά χέρια της μητέρας την ώρα του αποχαιρετισμού, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία στον Σωτ. Σκίπη, που γράφει στις 2 Ιουλίου, πως οι *"δράκοι των παραμυθιών"* αναστήθηκαν και ενσαρκώθηκαν όλοι στους Βούλγαρους. Με μόνη διαφορά πως οι πρώτοι καταβροχθίζουν με μια χαψιά τον άνθρωπο, ενώ οι άλλοι *"τον πετσοκόβουν κομματάκια, κομματάκια, κομματάκια αρχίζοντας από την εξόρυξιν*

¹⁸⁹ Σκριπ, 2 Ιουλίου 1913

των ματιών".¹⁹⁰ Και όταν στο σάκο ενός κομιτατζή βρέθηκαν κομμένοι μαστοί γυναίκας, η μόνη εξήγηση που δίνει για το μακάβριο εύρημα, είναι πως ο συλληφθείς ήθελε να τους φάει, ¹⁹¹ κάτι άλλωστε που ανταποκρίνεται και στο στερεότυπο των Βουλγάρων ως "ανθρωποφάγων του Αίμου".

Τέλη Ιουνίου η ολοκληρωτική σχεδόν καταστροφή της πόλης των Σερρών από τον υποχωρούντα βουλγαρικό στρατό προκαλεί γενικό αποτροπιασμό. Στις 3 Ιουλίου δημοσιεύεται στην *Ακρόπολη* άρθρο που φέρει τον τίτλο "*Η προ 700 ετών καταστροφή των Σερρών και οι κτηνάνθρωποι του Αίμου*", με υπογραφή *Αλέξ. Φιλαδελφεύς*. Η τωρινή τραγωδία ανακαλεί το ιστορικό γεγονός της καταστροφής των Σερρών πριν 700 χρόνια πάλι από τους Βούλγαρους, η οποία και τότε "*κατεσκάφη εκ βάθρων ως άλλη Καρχηδών*". Η ιστορία, λοιπόν, επαναλαμβάνεται και αυτό γιατί οι λαοί παραμένουν αμετάβλητοι : και τότε οι Έλληνες προκειμένου να αποτινάξουν τον φραγκικό ζυγό συμμάχησαν με τους προαιώνιους εχθρούς τους, οι οποίοι παρασπόνδησαν, όπως και τώρα, και κατέστρεψαν την πόλη. Όπως λοιπόν οι Έλληνες διατήρησαν δια μέσου της ιστορίας τους τον ίδιο ιδανισμό και τις ίδιες υψηλές και μεγαλόφρονες αρχές, "*..ομοίως και η μυσσάρα και βδελυρά φυλή των Βουλγάρων, οι σκυτοτρώται ούτοι και τρίδουλοι και διφθερίαι, ως τους περιέγραφον προ οκτακοσίων και πλέον ετών οι βυζαντινοί χρονογράφοι...*" παραμένουν εντελώς πρωτογενείς και αναλλοίωτοι, αφού ούτε ο χριστιανισμός ούτε ο πολιτισμός, τα πανεπιστήμια ή τα πολυτεχνεία κατάφεραν να μεταβάλλουν τους "*βρωμερούς και κτηνώδεις ανθρωποφάγους κτηνανθρώπους του Αίμου*". Προς επίρρωση δε των ανωτέρω ο Φιλαδελφεύς ενσωματώνει στο κείμενό του μεταφρασμένο απόσπασμα από το έργο του γάλλου ιστορικού Αμεδαίου Τιερρύ, στο οποίο περιγράφονται τα φυσικά, ηθικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των Βουλγάρων κατά τους πρώτους αιώνες της εισβολής τους στον Αίμο, που μοιάζουν να είναι απaráλλαχτα με τα σημερινά. Το αφήγημα συγκροτεί την ταυτότητα των Βουλγάρων ως σύμμεικτου έθνους και βάρβαρου, που αντί να εξημερωθούν από τον πολιτισμό και τον χριστιανισμό, τουναντίον εκβαρβαρώθηκαν περισσότερο, αφού ζώντας δίπλα σε λαούς πολιτισμένους, όπως οι Έλληνες, και αισθανόμενοι την υπεροχή τους, από

¹⁹⁰ Στο ίδιο.

¹⁹¹ Σκριπ, 9 Ιουλίου 1913

φθόνο έγιναν πιο θηριώδεις κι έβαλαν στόχο του εθνικού τους προγράμματος την εξόντωσή τους.¹⁹²

Το κολακευτικό προσωνύμιο *"Πρώσσοι της Ανατολής"*, με το αντίστοιχο θετικό πολιτισμικό φορτίο από το οποίο συνοδευόταν και που είχε αποδοθεί στους Βούλγαρους πριν τον Α' Βαλκανικό πόλεμο, αποδείχθηκε τελικά μια φενάκη, κενό περιεχομένου ή μάλλον ειρωνικά αναντίστοιχο με τα πεπραγμένα τους, τον βίο και την πολιτεία τους. Τι υπάρχει όμως κάτω από αυτό; Από ποια υλικά είναι φτιαγμένος ένας *"Πρώσσος της Ανατολής"*; Ο Πάρσιφαλ μέσω της *Ακροπόλεως* μάς παρουσιάζει τη *"συνταγή"* της βαρβαρότητας : *"Λαμβάνετε την αγριότητα της υαίνης, τους όνυχας της τίγρεως, την καρδιά λαγού, τα ακίνδυνα γαβγίσματα ενός ψωραλέου μανδροσκύλλου, τα πόδια του Μαραθωνομάχου Λούη, τ' ανακατεύετε όλα αυτά, τα χύνετε εις καλούπι σχήματος ανθρωπίνου σώματος, τα σερβίρετε κατόπιν κι έτσι έχετε ένα Πρώσσον της Ανατολής."* Όσον αφορά δε τους κτηνώδεις κοιμητοζήδες κι εδώ τα υλικά παρασκευής είναι ειδική : *"Λαμβάνετε ένα κτήνος. Το φορτώνετε δέκα όπλα, είκοσι σπαθιά, τριάντα μαχαίρια, σαράντα περίστροφα, πενήντα βόμβας και το διατάσσετε να σφάζη γέρους, ν' ατιμάζη παρθένους, να βγάξη μάτια, να κόβη αυτιά, να γδέρνη γυναίκα, να λεηλατή σπίτια, να συλή εκκλησίας και να σκορπίζει την καταστροφήν και την ερήμωσιν παντού απ' όπου κι αν περάση."*¹⁹³ Ίδε ο Βούλγαρος.

Στις 2 Ιουλίου στο φύλλο της *Ακροπόλεως* κι ενώ έχει ξεσπάσει ο πόλεμος, αφηγήσεις Ελλήνων τραυματιών περιγράφουν υποτιμητικά τους Βούλγαρους ως *"ρυπαράι αρκούδαι που ζέρουν να τρέχουν στα τέσσερα όταν συναντούν τον ελληνικό στρατόν"*, ενώ στο ίδιο φύλλο σε σχολιασμό άρθρου της τουρκικής εφημερίδας *"Αζαταμρά"* για την άτακτη φυγή των Βουλγάρων, ο γράφων αναφέρεται με σκαιοτήτα σε αυτούς παρουσιάζοντάς τους να *"αναπτύσσουν τη μεγαλύτερη ταχύτητα για να κρύψουν το χονδροειδές και ελεφάντινο δέρμα τους στα σκοτεινά φρέατα και τα άδυτα των υπογείων"*, περιγραφή που συνειρμικά παραπέμπει σε εμφάνιση και συμπεριφορά αποκρουστικών αρουραίων ή ερπόντων τινών πλασμάτων, που *"..τρέχουν πανικόβλητοι ως κτήνη ποταπά από λιοντάρια καταδιωκόμενοι"*.¹⁹⁴ Στις 4 Ιουλίου το *Σκριπ* απευθύνει κάλεσμα στον τίμιο αγώνα του πολιτισμού και του

¹⁹² Ακρόπολις, 3 Ιουλίου 1913

¹⁹³ Ακρόπολις, 4 Ιουλίου 1913, από στήλη *"Κουβέντες της ημέρας"*, *"Συνταγαί"*.

¹⁹⁴ Ακρόπολις, 2 Ιουλίου 1913, *"Ο μαραθώνειος δρόμος των Βουλγάρων"* - Άρθρο τουρκ. εφημερίδας.

ανθρωπισμού εναντίον των κανιβάλων του Αίμου¹⁹⁵, και λίγες μέρες μετά, στις 7 Ιουλίου, σε πρωτοσέλιδο άρθρο του με τίτλο *"Εις την Σόφιαν!"*, με αφορμή μη επιβεβαιωθέν εν τέλει - και ευτυχώς για τον γράφοντα, όπως παραδέχεται - κείμενο που δημοσιεύθηκε στον τύπο της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας περιέχον τους όρους της Ελλάδας για την κατάπαυση των εχθροπραξιών και τη συνομολόγηση της οριστικής ειρήνης, ο συντάκτης είναι καταπέλτης : δεν πρέπει να υπάρχει έλεος και πολιτική φιλανθρωπία για κράτος που στιγματίσει την πρόοδο και τον πολιτισμό. Η μόνη λύση για την εξασφάλιση της ειρήνης και την μελλοντική προστασία του Ελληνισμού και των Σέρβων είναι οι στρατοί τους να βαδίσουν στη Σόφια και η ειρήνη να υπογραφεί έξωθεν της πρωτεύουσας του Βουλγαρικού κράτους. Μόνο τότε *"οι επίσημοι χοιροβοσκοί της Βουλγαρικής κτηνοκρατορίας"* θα παταχθούν ολοκληρωτικά και η θεία δίκη θα επέλθει *"τιμωρός της αιμοδιψούς Βουλγαρικής Υαίνης, ήτις είχεν ορμήσει να κατασπαράξη τους αμερίμνους και ευπίστους συμμάχους της και ιδού ότι Ελλάς και Σερβία ακρωτηριάσασαι το αιμοβόρον θηρίον περισφίγγουν ήδη τον λαιμόν αυτού μέχρι στραγγαλισμόν"*. Η Βουλγαρία, αυτή *"η τσίμπλα των Βαλκανίων"*,¹⁹⁶ ως άλλη ενοχλητική, ανθυγιεινή βλέννα, που σκιάζει την καθαρότητα του οφθαλμού, οφείλει να αφαιρεθεί άπαξ διά παντός από αυτόν. Ο διαμελισμός του βουλγαρικού κράτους προβάλλεται ως η μόνη εγγύηση για την οριστική λύση του Ανατολικού Ζητήματος.

Από την άλλη, καθώς το μέτωπο έχει καταρρεύσει και οι Βούλγαροι υποχωρούν εγκαταλείποντας καταληφθείσες περιοχές της Θράκης, ο τουρκικός στρατός προελαύνει ανακαταλαμβάνοντας τες. Η ειρωνεία της ιστορίας είναι πως οι Τούρκοι, σε αυτή τη φάση του πολέμου, παίζουν το ρόλο του ελευθερωτή - ποιος θα το πίστευε; - αφού δικαίως η προέλασή τους στη Θράκη θα ανακουφίσει και θα σώσει τους πληθυσμούς της από τη βουλγαρική μαστιγα, όπως διαβάζουμε. *"Και όμως το είδομεν κι αυτό, χάρις εις την θηριωδίαν των νεωτέρων ανθρωποφάγων, οι οποίοι καλούνται Βούλγαροι"*, γράφει ο συντάκτης των *"Καθημερινών Σημειωμάτων"*, αφού εμφανίσθηκαν ως ελευθερωτές των χριστιανικών λαών, όμως στην πορεία αποδείχθηκαν οι αιμοχαρέστεροι τύραννοι ή τουλάχιστον αντάξιοι των προγόνων τους, κάνοντας την παραβολή του Ευαγγελίου για τους λύκους που εμφανίζονται με

¹⁹⁵ Σκριπ, 4 Ιουλίου 1913

¹⁹⁶ Ακρόπολις, 7 Ιουλίου 1913

δοράν προβάτου να μην έχει τέτοια εφαρμογή σε κανένα άλλο λαό¹⁹⁷. Εντούτοις, λίγες μέρες μετά, αυτή η ανανεωμένη εκδοχή του "ελευθερωτή τούρκου" καταρρέει. Στην ίδια στήλη, αποδίδεται σε πλάνη η πεποίθηση πως οι Τούρκοι έπαψαν να είναι θηρία, η οποία στην ουσία τροφοδοτήθηκε από τον αποτροπιασμό που προκάλεσαν οι βουλγαρικές θηριωδίες. Οι Τούρκοι, ναι μεν, συγκριτικά με τους Βούλγαρους, φαίνονταν λιγότερο θηρία, όμως μάλλον θεώρησαν ότι τους προσέβαλλε κάτι τέτοιο και "φιλοτιμήθηκαν" κατά τη νέα προέλασή τους στη Θράκη να προβούν σε θηριωδίες εφάμιλλες των Βουλγάρων, αν όχι πιο απάνθρωπες. Όμως, αυτοί είναι οι Τούρκοι, οι ίδιοι όπως πάντα, "*απαίσιои, αιμοδιψείς, βδελυροί, θηρία και κτήνη*".¹⁹⁸

Παρόλο που ο Γκαλήπ βέης, διπλωματικός αντιπρόσωπος της Τουρκίας στην Αθήνα, διαψεύει επανειλημμένα την πολλαχόθεν επιβεβαιωμένη ενοχή του προελαύνοντος τουρκικού στρατού για τις θηριωδίες εις βάρος του ελληνισμού της Θράκης που ακολούθησαν την υποχώρηση των Βουλγάρων, και μάλιστα υπό τις διαταγές των αξιωματικών του, αυτές χαρακτηρίζονται ως το "*τραγικότερον λόουν τέννυς*", αφού οι ελληνικοί πληθυσμοί φαίνεται πως "*από τα τουρκικάς λόγχας εκσφενδονίζονται επάνω εις τας βουλγαρικάς και τανάπαλιν*". Ένας "*αιματηρός τρυγητός*" βρίσκεται εν εξελίξει. Οι δυστυχείς Έλληνες "*..αποκόπτονται ως σταφυλαί..*", καθώς υφίστανται ανηλεείς σφαγές από Τούρκους και Βούλγαρους μαζί, ενημερώνει ο ανταποκριτής του Σκριπ στην Κωνσταντινούπολη, αποδίδοντας με τις παραπάνω μεταφορικές εκφράσεις την εξόντωση του ελληνισμού της Θράκης.¹⁹⁹ Εν αντιθέσει με τη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους Μουσουλμάνους της Μακεδονίας, όπως αποδεικνύει και το παράδειγμα του Γενικού Διοικητή της Θεσσαλονίκης, κ. Δραγούμη, ο οποίος επέτρεψε τον εορτασμό του ραμαζανίου, παρά την κατάσταση πολιορκίας που είχε κηρυχθεί στην πόλη,²⁰⁰ άλλη μια ένδειξη του ανεξίτητου και ανεξίτητου ελληνικού πολιτισμού που συναντήσαμε και πιο πάνω.

Η υπαιτιότητα όμως για τις ανήκουστες αγριότητες βαρύνει *μόνο* την άγρια και αιμοχαρή φύση των Τούρκων, η οποία επανέρχεται διαρκώς στο λόγο των εφημερίδων στη διάρκεια του Α' Βαλκανικού πολέμου; Μάλλον όχι, τελικά. Ως οι πλέον υπεύθυνοι για τις τελευταίες τουρκικές θηριωδίες στη Θράκη καταγγέλλονται οι Βούλγαροι, μια "*χαριτωμένη παρατήρηση*" του κ. Ι. Κονδυλάκη, σύμφωνα με τον

¹⁹⁷ Σκριπ, 9 Ιουλίου 1913

¹⁹⁸ Σκριπ, 17 Ιουλίου 1913

¹⁹⁹ Σκριπ, 26 Ιουλίου

²⁰⁰ Ακρόπολις, 17 Ιουλίου 1913

συντάκτη στα *Λακωνικά της Ακροπόλεως*. Και ιδού πώς συναγάγη αυτό το συμπέρασμα ο κ. Κονδυλάκης : οι Βούλγαροι με το παράδειγμά τους, διήγειραν τα κατευνασμένα, για λίγο διάστημα, ένστικτα της τουρκικής θηριωδίας. Όταν όμως οι Τούρκοι είδαν τους Βούλγαρους να σφάζουν αδιακρίτως, να ληστεύουν, να ατιμάζουν και να πυρπολούν και αντί αποτροπιασμού να προκαλούν τη συμπάθεια της Ευρώπης, τότε σκέφθηκαν πως δεν είχαν να φοβηθούν τίποτε κι έτσι άφησαν αχαλίνωτα το φανατισμό και τα ένστικτα της φυλής τους. Βέβαια, και η φυλετική συγγένεια με τους Βούλγαρους μοιραία τούς οδήγησε σε αυτού του είδους την άμιλλα.²⁰¹

Στις 8 Ιουλίου ξεκινάει στο *Σκριπ* η δημοσίευση σε συνέχειες, μέχρι και τις 14 του μηνός, του έργου του Ν. Καζάζη, "*Ψυχολογία του Βούλγαρου*". Πρόκειται για μια ουσιοκρατική θεώρηση, θα λέγαμε, πάνω στα εθνολογικά, κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά των Βουλγάρων από τον 5ο μέχρι και τον 19ο αιώνα. Δεδομένης της κρίσιμης εθνικής στιγμής, σκοπός του Καζάζη είναι, όπως λέει, προσκομίζοντας αποδείξεις για τον ψυχικό και ηθικό βίο των παλαιών και των σύγχρονων Βουλγάρων, να τεκμηριώσει πως η άγρια, παραδόπιστη και βάρβαρη βουλγαρική ψυχή παραμένει η ίδια μέχρι και σήμερα, χωρίς να επέλθει καμία ουσιαστικής μεταβολής. Όπως γράφει χαρακτηριστικά "[...]το Βουλγαρικό κρανίον του εικοστού αιώνας, επί της βασιλείας του Φερδινάνδου, δεν διαφέρει το παράπαν του Βουλγαρικού κρανίου των χρόνων του Ασπαρούχ, του Κρούμου, του Τσάρου Συμεώνος". Και καθώς δεν είναι σε θέση να προσαγάγει, όπως λέει, ανθρωπολογικές και κρανιολογικές αποδείξεις προς επίρρωση του ισχυρισμού του, γι' αυτό και θα αναλύσει διεξοδικά το χαρακτήρα και τις ψυχικές ροπές αυτής της φυλής, ώστε να αποδείξει πως "*Ο Βούλγαρος του Φερδινάνδου αντιγράφει τον Βούλγαρον του Ασπαρούχ και του Κρούμου. Αλλ' η αντιγραφή εκδηλούται σήμερον από πάσας τα επόψεις πληρεστέρα και φρικωδεστέρα.*"²⁰²

Στην *Ακρόπολη* στις 11 Ιουλίου με αφορμή τις συνεχιζόμενες αξιώσεις της Βουλγαρίας επί της Καβάλας - ακόμη και τώρα που "*ο Ελληνισμός ανέλαβε με τόσον πάθος το χειρόκτιον που του επέταξε ο κ. Δάνεφ*" προκειμένου να αποκλείσει την Βουλγαρία από το Αιγαίο και τον Αίνο - αλλά και την ανησυχητική διαπίστωση της συμπαθητικής στάσης των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων προς αυτές, ο συντάκτης του

²⁰¹ Ακρόπολις, 18 Ιουλίου 1913

²⁰² Σκριπ, 8, 9 Ιουλίου 1913

άρθρου βλέπει ως μόνη λύση την συνέχιση του πολέμου μέχρι αυτός να επιφέρει την ολοκληρωτική εξόντωση του *"θηρίου Βουλγαρία"*, ώστε να μην αποβεί μάταιη η θυσία των Ελλήνων και χρεωκοπήσει ο ελληνικός αγώνας. Γι' αυτό και *"ο στόχος είναι η Σόφια"* - η καρδιά του θηρίου, ενώ περιγράφει τους *"βουλιμιώντες"* αντιπάλους της Ελλάδας με εκφράσεις και συμφράσεις δανεισμένες απευθείας από το ζωικό βασίλειο : *βουλγαρική αρκούδα, θηρία, ύαινες, τίγρεις* και άλλα συναφή.²⁰³ Άλλοτε πάλι ο κατεξοχήν εχθρός περιβάλλεται με μια μεταφυσική δαιμονική διάσταση, η οποία επιστρατεύεται για να ερμηνεύσει τις αγριότητες που διαπράττει η φυλή του ως *"δαίμονες της Κολάσεως"*, όπως στην περίπτωση των σφαγών του Δοξάτου, καθώς παρόμοιες *"άλλας δεν έχει να επιδείξει η ανθρωπότης"*.²⁰⁴ Στο Δοξάτο σώθηκαν μόνο 120 κάτοικοι από τους 3000 συνολικά, δύο χιλιάδες πτώματα βρέθηκαν κατακρεουργημένα, σύμφωνα με την ανταπόκριση. *"Φρίκη! Φρίκη!"* αναφωνεί το Σκριπ στον τίτλο του,²⁰⁵ μια καταστροφή που σύμφωνα με τον ανταποκριτή του *"Αιώνος"* του Μιλάνου, εκτελέσθηκε βάσει προδιαγεγραμμένου σχεδίου από τον τακτικό βουλγαρικό στρατό και όχι από τους κομιτατζήδες, όπως θεωρήθηκε αρχικά, σύμφωνα με τα όσα κατέθεσε στο δημοσιογράφο το μέλος της γαλλικής επιτροπής για την εξακρίβωση των σφαγών των Βουλγάρων, υποκόμης Αλγκουέτ.²⁰⁶ Και άλλη φορά το εθνικό τους όνομα γίνεται συνώνυμο της μολυσματικής ασθένειας της λέπρας, με τις συνδηλώσεις της του μιάσματος, του στίγματος και της έννοιας του ακάθαρτου. Γι' αυτό και η απομάκρυνση των Βούλγαρων στρατιωτών από την πόλη της Καβάλας ύστερα από την κατάληψή της από τους Έλληνες περιγράφεται ως *"η απολύμανση της Καβάλας από τη Βουλγαρική λέπρα"*²⁰⁷ κάνοντας χρήση ιατρικών όρων υγιεινής ή και θρησκευτικών τελετουργιών για την αποκάθαρση της πόλης από την φυσική και ηθική μόλυνση που αυτή υπέστη, λόγω της παρουσίας τους εκεί, μια στερεοτυπική απεικόνιση που τη συναντούμε και σε άλλες δημοσιεύσεις²⁰⁸.

Όμως και οι ίδιοι οι Τούρκοι που εξαιτίας των πολέμων ήρθαν σε συνάφεια με τους Βούλγαρους και τους γνώρισαν καλύτερα ως ανθρώπους και ως στρατιώτες ομολογούν την *"απάνθρωπη φύση"* των τελευταίων. Σε *"περισπούδαστον άρθρον"*

²⁰³ Ακρόπολις, 11 Ιουλίου 1913

²⁰⁴ Ακρόπολις, 18 Ιουλίου 1913

²⁰⁵ Σκριπ, 4 Ιουλίου 1913

²⁰⁶ Σκριπ, 18 Ιουλίου 1913

²⁰⁷ Ακρόπολις, 5 Ιουλίου 1913

²⁰⁸ πρβλ Ακρόπολις, 11 Ιουνίου 1913, σελ. 17 της παρούσης.

τουρκικής εφημερίδας της Σμύρνης που συγκρίνει το πολεμικό ήθος των εμπολέμων, Βούλγαρων, Ελλήνων και Σέρβων, ο βούλγαρος στρατιώτης αποδεικνύεται μικρός και υπάνθρωπος, "ονάριον", γελοίος μετά την πτώση της λεοντής και καταστροφείας της ίδιας του της πατρίδος. Οι σφαγές και οι ερημώσεις τις οποίες διαπράττει υποχωρώντας, πιστοποιούν χωρίς αμφιβολία πως δεν υπάρχει πλέον άνθρωπος μέσα του, αν βέβαια ποτέ υπήρξε. Σε αντίθεση, πάλι, με τους Έλληνες και Σέρβους που διακρίνονται για τον νοήμονα, μετριόφρονα και ενθουσιώδη στρατό τους.²⁰⁹

Στις 16 Ιουλίου τηλεγράφημα του Αθηναϊκού Πρακτορείου ενημερώνει πως η Βουλγαρία φοβούμενη πλήρη ήττα και καταστροφή του στρατού της προ της Σόφιας ικετεύει απελπισμένα για αναστολή εχθροπραξιών και σύναψη ειρήνης. Ο Ιούλιος κλείνει με τη συνομολόγηση της ειρήνης μεταξύ των εμπολέμων, αλλά και με την ανησυχία που γεννά η εκκρεμότητα του εδαφικού καθεστώτος της Θράκης, η οποία τελικά επιδικάζεται στην Τουρκία, λόγω της πιθανής παραχώρησής της στη Βουλγαρία. Μια κατοχή που θα απειλούσε με αλλοίωση τον εθνολογικό χαρακτήρα - ελληνικό - της περιοχής της και θα σήμαινε τον "τάφο της ελληνικότητας" της και την οριστική της απόσπαση από τον Ελληνισμό.

Ακόμη, όμως και τον Αύγουστο όπου η σύγκρουση πλέον έχει τερματιστεί και ήδη έχει υπογραφεί η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (29 Ιουλίου/10 Αυγούστου), η οποία ρυθμίζει και επίσημα το μεταπολεμικό εδαφικό καθεστώς στη Βαλκανική, η ρητορική του μίσους εναντίον των Βουλγάρων συνεχίζεται, αν και αποκλιμακούμενη και φθίνουσα εν τέλει. Στις 5 Αυγούστου στην πρώτη σελίδα της *Ακροπόλεως* σε άρθρο με αποδέκτη τον "θριαμβευτή βασιλιά" όπου εκτίθενται τα προβλήματα με τα οποία αυτός πρέπει να ασχοληθεί για την ανάταση του κράτους μεταπολεμικά, οι Βούλγαροι απεικονίζονται ως "...αρκουδάνθρωποι, που βυθίζουν νύχια και δόντια στα σπλάχνα των βρεφών και στη σάρκα των ανυπεράσπιστων γυναικών και των αιχμαλώτων..."²¹⁰ Αρχές Αυγούστου οι κάτοικοι του Μελένικου το εγκαταλείπουν ρίχνοντας πίσω τους "λίθο αναθέματος", αφού πρώτα οι ίδιοι το πυρπόλησαν, για να μη πέσει στα χέρια των Βουλγάρων, όταν πληροφορήθηκαν πως η πόλη τους με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου δεν περιλαμβάνεται στα όρια του Ελληνικού Βασιλείου,

²⁰⁹ Ακρόπολις, 13 Ιουλίου 1913

²¹⁰ Ακρόπολις, 5 Αυγούστου 1913

αλλά επρόκειτο να εγκαταλειφθούν "έρμια στις αγέλες των λύκων" μετά την αναχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων²¹¹

Και βέβαια, η αξία και συνεισφορά των σύγχρονων βουλγαροκτόνων - όχι όμως ανθρωποκτόνων - αναγνωρίζεται και αμείβεται. Σε φύλλο της *Ακροπόλεως*²¹² λίγες ημέρες μετά στο κάτω μέρος της τελευταίας σελίδας της ανακαλύψαμε μια ιδιαίτερη - αν και κάπως ευτράπελη - προσφορά φέρουσα τον τίτλο "*ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΥΣ - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ*". Την παραθέτουμε κι αυτή ως έχει : "*Το πανελληνίου φήμης υποδηματοποιείο Ν. Σκιαδά προσφέρει τα ακαταγόνιστα και νικηφόρα υποδήματά του προς πάντας όσους έλαβον μέρος εις τον κατά των Βουλγάρων πόλεμον με έκπτωσιν 10 τοις 100. ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 45Α (Αρσάκειον)*".

Στις 9 Αυγούστου αναγγέλθηκε²¹³ η κατάρτιση Διεθνούς Επιτροπής με σκοπό την επιτόπια εξέταση του ζητήματος των καταγγελλόμενων ακροτήτων στη διάρκεια του δεύτερου πολέμου. Η Διεθνής Επιτροπή²¹⁴ που σύστησε το Ίδρυμα Κάρνεγκι έφθασε στο βαλκανικό χώρο τον Αύγουστο του 1913 μετά τη λήξη του Β' Βαλκανικού πολέμου, προκειμένου να ερευνήσει τις καταγγελίες για ωμότητες στη διάρκεια των δύο βαλκανικών συρράξεων. Η Επιτροπή πραγματοποίησε επιτόπια έρευνα στις εμπόλεμες ζώνες στη διάρκεια του Αυγούστου και Σεπτεμβρίου του 1913 και στη συνέχεια επέστρεψε στο Παρίσι για να συντάξει την έκθεσή της, την οποία και δημοσιοποίησε την επόμενη χρονιά.²¹⁵

Η έκθεση και τα συμπεράσματά της απέδιδαν θηριωδίες και ωμότητες σε όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές στη διάρκεια και των δύο πολέμων και είχαν βασιστεί στη συλλογή προφορικών και γραπτών μαρτυριών αυτοπτών μαρτύρων και επιζησάντων, αλλά και στις προσωπικές παρατηρήσεις των ίδιων των μελών της Επιτροπής.²¹⁶ Επομένως, τεκμηριώναν τις καταγγελίες για τα κάθε είδους έκτροπα που διεπράχθησαν από όλους ανεξαιρέτως τους εμπόλεμους εις βάρος στρατιωτών των αντιπάλων, αιχμαλώτων πολέμου, αλλά κυρίως εναντίον του άμαχου πληθυσμού

²¹¹ Ακρόπολις, 9 Αυγούστου 1913, Σκριπ, 29 Ιουλίου 1913

²¹² Ακρόπολις, 13 Αυγούστου 1913

²¹³ Στο ίδιο

²¹⁴ Η Επιτροπή απαρτιζόταν από επτά μέλη, τα οποία εκπροσωπούσαν με όχι ισάριθμο τρόπο έξι κράτη : η Αυστροουγγαρία, η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ρωσία και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής διέθεταν από ένα εκπρόσωπο, ενώ η Γαλλία εκπροσωπούσαν από δύο μέλη, Hall, ό. π., p. 138.

²¹⁵ Hall, ό.π., p. 138.

²¹⁶ Στο ίδιο, p. 138.

και τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως εγκλήματα κατά της ανθρώπινης ζωής, όπως μαζικές δολοφονίες, βασανιστήρια, βιασμοί, εμπρησμοί, λεηλασίες, εξαναγκαστικοί εκπατρισμοί και βίαιες εθνικοποιήσεις αλλοεθνών πληθυσμών. Και παρόλο που οι ωμότητες εναντίον αμάχων δεν απουσίαζαν εντελώς από την ευρωπαϊκή πολεμική ιστορία, όμως για πρώτη φορά στον 20ο αιώνα αντιμαχόμενες στρατιωτικές δυνάμεις είχαν καταστήσει τους πολίτες στόχους, πρακτική που σημάδεψε με θλιβερή πρωτιά τους Βαλκανικούς πολέμους.²¹⁷ Λίγους μήνες μετά, στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τα Βαλκάνια των αλυτρωτικών εθνικισμών είχαν γίνει γνωστά ως *"η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης"*²¹⁸ αποκτώντας τότε ακριβώς, όπως αναφέρει η Todorova, την κακή τους φήμη.²¹⁹

²¹⁷ Στο ίδιο, p. 136.

²¹⁸ Κιτρομηλίδης, ό.π., σ. 53.

²¹⁹ Todorova, ό.π., σ. 89.

Κεφάλαιο 3ο : Το οπτικό υλικό

3. 1. Εισαγωγή

Στο Σκριπ, στις 7 Ιουλίου 1913, η στήλη "Χρονικά" περιλαμβάνει στην ύλη της ένα σύντομο κείμενο με τίτλο "Αι εικόνες". Θέμα του οι πολεμικές εικόνες, "δηλαδή αι φτιασθείσθαι τη ενεργεία και επιφοιτήσει της φαντασίας", όπως αναφέρεται ειρωνικά. Ο γράφων, συγκρίνοντας τις εικόνες των ελληνοτουρκικών μαχών με τις αντίστοιχες των ελληνοβουλγαρικών - άλλωστε ο πόλεμος με τους Βούλγαρους έχει ήδη ξεσπάσει - εκτιμά πως οι τελευταίες είναι ασυγκρίτως υπερβολικές σε σχέση με τις πρώτες ως προς την αγριότητα της έκφρασης, τη ζοηρότητα των χρωμάτων αλλά και την ανακρίβεια των σκηνών που παρουσιάζουν, με αποτέλεσμα αυτός που τις βλέπει να μένει "ενεός". Οι Βούλγαροι ζωγραφίζονται σα να μην είναι άνθρωποι, αλλά "ως είδος ζώων" τα οποία οι εύζωνοι - φορώντας μάλιστα κόκκινα φέσια! - καρφώνουν με τις λόγχες τους. Σε ερώτηση δε που υποβάλλει στο βιβλιοπώλη για την κακή αισθητική των εικόνων που πωλεί αυτός απαντάει πως "Κάνουμε δουλειά κύριε", ενώ σε συζήτηση που ακολουθεί με ένα παρατυχόντα ταχυδρομικό υπάλληλο πληροφορείται πως από την αρχή του πολέμου οι παραπάνω εικόνες έχουν μεγάλη ζήτηση στην Αμερική, στα νησιά και στις επαρχίες και πως ο λαός "αυτά καταλαβαίνει" αδιαφορώντας για ζητήματα αισθητικής ή αλήθειας στην απεικόνιση των πολεμικών σκηνών.

Η αναπαράσταση των Βουλγάρων ως ζώων στην παραπάνω πολεμική εικόνα μπορεί να φαίνεται στα μάτια του γράφοντος ως αυθαίρετη, αφού αδιαφορεί για την αλήθεια της απεικόνισης (στέρξη ανθρώπινων χαρακτηριστικών και αντικατάστασή τους από το ζώδες) κι επομένως δεν αντιστοιχεί σε αυτό που αντιλαμβάνεται ως φυσικά πραγματικό. Ωστόσο μας αποκαλύπτει μια άλλη "πραγματικότητα", αυτή που συγκροτείται μέσω της διαδικασίας της αναπαράστασης. Λογοθετική πρακτική, ενταγμένη μέσα σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο και κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, χρησιμοποιώντας μεταφορικές συνδηλώσεις και διαθέτοντας συμβολικό περιεχόμενο, η αναπαραστατική διαδικασία "μετέχει στην παραγωγή του πραγματικού", αντανakλώντας και συνθέτοντας συγχρόνως αυτό που τα υποκείμενα μιας εποχής αντιλαμβάνονται ως κοινωνικό πλαίσιο με βάση το οποίο και μέσα στο οποίο σκέφτονται, δρουν, σημασιοδοτούν τα πράγματα, αναγνωρίζουν τον εαυτό τους

και τους άλλους, ταυτίζονται ή διακρίνονται²²⁰. Επομένως πρόκειται για μια ενεργητική, σύνθετη διαδικασία αμοιβαίας συγκρότησης και αλληλεπίδρασης κόσμου και υποκειμένου, εαυτού και άλλου, ταυτότητας και διαφοράς, ατομικού και συλλογικού.

Ποια η σχέση, λοιπόν, της αναπαράστασης των Βουλγάρων ως ζώων με τα συμφραζόμενα της εποχής και της κοινωνίας εντός της οποίας δημιουργήθηκε; Γιατί επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος τρόπος απεικόνισης και για ποιο λόγο είχε τόσο μεγάλη απήχηση στο λαό; Τι αποκαλύπτει για τους τρόπους με τους οποίους ο δημιουργός της αλλά και η κοινωνία μέσα στην οποία παρήχθη η συγκεκριμένη εικόνα αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους, αλλά και τους "άλλους", για το πώς προσδιόριζαν και ταξινομούσαν τον εαυτό τους, αλλά και με ποιους όρους προσλάμβαναν την ταυτότητα των άλλων;

Το οπτικό υλικό που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια αποτελείται όχι μόνο από σκίτσα, αλλά και από φωτογραφίες, εικαστικά είδη που υπακούν εξίσου σε διαφορετικές καλλιτεχνικές συμβάσεις. Ιδίως στην περίπτωση της φωτογραφικής απεικόνισης συναντήσαμε δυσκολίες, λαμβάνοντας υπόψη πως ακόμη και αυτός ο περίφημος φωτογραφικός ρεαλισμός είναι διαμεσολαβημένος, καθώς υπόκειται σε όρους (καλλιτεχνικούς, τεχνικούς, πολιτικούς κ.ά.) που τον καθιστούν επισφαλή, κάνοντας να μιλούμε περισσότερο για αποτύπωση, για κατάθεση μιας άποψης, του δημιουργού ή της κοινωνίας, για την πραγματικότητα, παρά για πιστή αντανάκλασή της,²²¹ κι έτσι για μια αμφιλεγόμενη, τελικά, σχέση, που η φωτογραφία διατηρεί με την "αλήθεια"²²². Αλλά και το σατυρικό σκίτσο αποτελεί μια αξιολόγηση, στην ουσία, της επίκαιρης είδησης - και όχι ένα απλό εικονογραφικό στοιχείο σε καθ' υπόταξιν σχέση με τον έντυπο λόγο. Η γελοιογραφία ασκούσε ανέκαθεν κρίσιμη κριτική στο πολιτικό γίγνεσθαι, καθώς η συνήθως εύχαρις θυμική της επίδραση αντί να απομειώνει, όξυνε τον *σχολιασμό* που αυτή συνιστούσε, και συνεισέφερε στην πολιτική αντιπαράθεση²²³. Υιοθετώντας μια ιδιαίτερη γλώσσα, παρουσιάζει με αστεϊσμό την προσωπική τοποθέτηση του δημιουργού της απέναντι στα γεγονότα, τις

²²⁰ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 29

²²¹ PeterBurke, *Αυτοψία, Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα : Μεταίχμιο, 2003, σ. 23, 28-29.

²²² L. Dodson, "Η πολιτική πίσω από την εικόνα" - "Η φωτογραφία και η ψευδαίσθηση του ρεαλισμού", στο Δ. Παπαγεωργίου, Ν. Μπουμπάρης, Ε. Μυριβήλη (επιμ.), *Πολιτιστική αναπαράσταση*, Αθήνα : Κριτική, 2006, σ. 85.

²²³ Λούβη, ό.π., σ. 12-13.

πολιτικές του πεποιθήσεις και τις ιδεολογικές του απόψεις, επιστρατεύοντας αλληγορίες, σύμβολα, υπαινιγμούς, λογοπαίγνια, στερεοτυπικές αντιλήψεις και πολιτισμικούς κώδικες επικοινωνίας μιας συγκεκριμένης εποχής.²²⁴ "Ο γελοιογράφος δείχνει και ενισχύει υπάρχουσες προκαταλήψεις"²²⁵. Επομένως, η γελοιογραφία συνιστά αναπαράσταση αλλά και επινόηση, σχολιασμό του γίνεσθαι, διατυπώνει και καταθέτει μια άποψη γι' αυτό. Έτσι, το γελοιογραφικό σκίτσο "κάθε άλλο παρά ως "αθώα" ματιά των συμβάντων μπορεί να αξιολογηθεί"²²⁶.

Σε αρκετές από τις γελοιογραφίες που θα παρουσιάσουμε συναντούμε έντονο το στοιχείο της ζωομορφικής απεικόνισης προσώπων. Σύμφωνα με τον Βασ. Πασχάλη, "η ζωομορφική ή ημι - ζωομορφική αναπαράσταση" αποτελεί μια από τις μεθόδους που χρησιμοποιεί η εικαστική σάτιρα προκειμένου να προσβάλλει τον αντίπαλο υποβιβάζοντάς τον μέσω της απο - ανθρωποποίησής του²²⁷, ενώ ο P. Burke κάνει λόγο για "γενικό οπτικό κώδικα έκφρασης της υπανθρωπίας", που φανερώνεται είτε μέσα από τη συσχέτιση ανθρώπινων ομάδων με ζώα - γουρούνια, πιθήκους, αρκούδες κ. ά.,- είτε, επίσης, μέσα από λεκτικές προσβολές.²²⁸ Αυτός ο υποβιβασμός και η απαξίωση στα οποία στοχεύει η γελοιογραφική παραμόρφωση έχει μια καθαρά ηθική διάσταση : η ακραία διαστρόφη των φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών αποκαλύπτει "το υποτιθέμενο ηθικό ποιόν του αναπαριστώμενου [...]", λες και "ξεσκεπάζει τον ουσιώδη χαρακτήρα του απεχθούς "άλλου"²²⁹. "Η γελοιογραφία αποτυπώνει τη σχέση ηθικού ποιού και μορφικής έκφρασης κατ' αναλογία [...]. Η έμφαση είναι στην ηθική παρά στη φυσιογνωμική, την οποία το έργο χειρίζεται παιγνιωδώς και αλληγορικά [...]"²³⁰. Η παραμόρφωση, μερική ή ολική, με την αλληγορική της λειτουργία δεν συγκαλύπτει το πραγματικό. Τουναντίον, αλλοιώνοντας αποκαλύπτει, καθιστά ορατό το λανθάνον, το μη ορατό και το καταγγέλλει.

Ωστόσο το ζητούμενο δεν ήταν να εντοπίσουμε αν και σε ποιο βαθμό οι εικόνες που φιλοξενούνται στις εφημερίδες μαζί με τις λεζάντες τους αντιστοιχούν ή

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 14-15.

²²⁵ Burke, .ό.π, σ. 169

²²⁶ Λούβη, ό.π., , σ. 12-15.

²²⁷ Βασίλης Αντ. Πασχάλης, *Η γελοιογραφία και το δαιμονικό*, Αθήνα : Ιδίοις Αναλώμασιν, 2006, σ. 32.

²²⁸ Burke, ό.π., σ. 170-171.

²²⁹ Πασχάλης, ό.π., σ. 109

²³⁰ Στο ίδιο, σ. 57

όχι στην πραγματικότητα, ή αν ισχύουν ή όχι οι στερεότυπες απεικονίσεις των "άλλων". Αντιμετωπίσαμε, καταρχάς, τις δημοσιευμένες στον Τύπο εικόνες ως αναπαραστατικά μέσα με μια κατεξοχήν επικοινωνιακή διάσταση, αυτή της παραγωγής και διάχυσης πληροφορίας και μηνύματος σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων, αλλά και της αντανάκλασης συλλογικών παραδοχών. Όμως, κινηθήκαμε κυρίως προς την κατεύθυνση της δύναμης που έχει η εικόνα ως λογοθετική πρακτική, είτε μέσω της "ρεαλιστικής" μορφής είτε μέσω της σατυρικής στρέβλωσης να αναπαριστά μεν το πραγματικό ταυτόχρονα όμως να το κατασκευάζει συμβολικά, να δημιουργεί και να αναπαράγει νοήματα και συνδηλώσεις αντανακλώντας το συλλογικό αίσθημα και τη συλλογική πεποίθηση, συγκροτώντας στη συνείδηση των αναγνωστών του 1912 - 1913 τον κόσμο μέσα στον οποίο σκέφτονταν και δρούσαν και συνιστώντας όχι τόσο - ή μόνο - εργαλείο προπαγάνδας όσο ένα μέσο θέσμισης και πρόσληψης του "είναι".

3.2. Ο πόλεμος

Τα σχεδιάσματα των εφημερίδων επιστρατεύουν πλήθος συμβόλων, οπτικών και λεκτικών μεταφορικών σχημάτων ως μέσο για να αναπαραστήσουν την αναμέτρηση. Τα επικρατέστερα οπτικά σύμβολα είναι ο σταυρός, ο δικέφαλος αετός, το ένδοξο 1821, τα οποία συνυπάρχουν με εκείνα της κλασικής παράδοσης, αλλά και με στοιχεία της φύσης, όπως ο φωτοδότης ήλιος, σύμβολο πολιτισμού. Επίσης, σημαντική είναι και η χρήση ως συμβόλου του προσώπου του βασιλιά, ενσαρκωτή της ιδέας του έθνους και της ελληνοχριστιανικής του ταυτότητας και εγγυητή της υλοποίησης της εθνικής του αποκατάστασης και της ιστορικής του συνέχειας.

Στις 7 Οκτωβρίου του 1912, κι ενώ η Ελλάδα έχει μπει στον πόλεμο, μεγάλο τμήμα της πρώτης σελίδας του *Σκριπ*, κάτω από τους τίτλους, καταλαμβάνει ένα εντυπωσιακό ασπρόμαυρο σχέδιασμα, κομψά κι επιδέξια φιλοτεχνημένο, που φέρει την υπογραφή του Φ. Αριστέως, με λεζάντα την προστακτική - παραινετική φράση "*Εμπρός! Ο Θεός ευλογεί τα όπλα σας!*" (Εικ. 2). Απεικονίζει εύζωνες του ελληνικού στρατού οι οποίοι προελαύνουν με προτεταμένα τα όπλα τους κρατώντας ψηλά μια σημαία ελληνική με τον σταυρό στο κοντάρι της οδηγούμενοι από έναν εύζωνα που δίνει το σάλπισμα της μάχης, ενώ δίπλα τους, στρατιώτες με δυτικού τύπου στολή σπρώχνουν ένα κανόνι. Το συμβολικό στοιχείο όμως του σκίτσου είναι οι φιγούρες των αγωνιστών του 1821 μέσα στα σύννεφα που καλπάζουν στα άλογά τους, με μπροστάρη τον Κολοκοτρώνη, και οι οποίες φαίνεται να οδηγούν την προέλαση, ενώ

στην πάνω δεξιά γωνία, μπροστά από τη φιγούρα του Γέρου του Μωριά, φαίνεται τυπωμένο το "1821". Το προστακτικό (ή και παραινετικό) *"Εμπρός!"* που μάλλον εκστομίζεται από τον Κολοκοτρώνη, ο οποίος απεικονίζεται με προτεταμένο το αριστερό του χέρι δείχνοντας μπροστά, ενώ συγχρόνως το κεφάλι του είναι στραμμένο προς τη μεριά των ευζώνων σα να τους μιλάει και να τους εμπνύχώνει, συνδυάζεται εξαιρετικά με την γεμάτη δυναμισμό και ορμητικότητα ανοδική κίνηση και πορεία των στρατιωτών προς τα εμπρός.

Ο πόλεμος με την Οθωμανική αυτοκρατορία έχει ξεκινήσει και ήδη ο ελληνικός στρατός, σημειώνει τις πρώτες θριαμβικές νίκες του, ανακτώντας την αίγλη και τη δόξα του, καταλαμβάνοντας την Ελασσώνα και το Γρίμποβο, ξεπλένοντας έτσι ολοσχερώς με το άφθονο αίμα που χύθηκε στις πεισματώδεις μάχες το όνειδος του 1897 και αποκαθιστώντας την εθνική τιμή και το εθνικό γόητρο υπό την αυτοπρόσωπη ηγεσία του διαδόχου Κωνσταντίνου, όπως μας πληροφορούν τόσο οι τίτλοι πάνω από το σκίτσο, όσο και το άρθρο *"Η πρώτη νίκη"* στο κάτω μέρος της σελίδας. Όμως ο στρατός σε αυτό τον τιτάνιο αγώνα δεν είναι μόνος του Συμπαραστάτες και οδηγοί του είναι οι ένδοξοι ήρωες του ηρωικού 1821, όπως και ο Θεός που έχει ευλογήσει τα όπλα και τη σημαία, καταξιώνοντας και ιεροποιώντας στη συνείδηση του κόσμου την τωρινή εξόρμηση για εθνική αυτοπραγμάτωση, που διεξάγεται εναντίον του ίδιου, προαιώνιου εχθρού, και ο οποίος παρουσιάζεται ως συνέχεια του πρώτου αγώνα, εκείνου της εθνικής παλιγγενεσίας. Αναλύοντας τις ερμηνευτικές φάσεις της Μ. Ιδέας κατά το 19ο αιώνα, η Σκοπετέα αναφέρει πως *"παρά τη διάψευσή της στην πράξη, ποτέ δεν έλειψε η πεποίθηση ότι το 1821 ήταν δυνατό να συνεχιστεί από εκεί ακριβώς που διακόπηκε. Και στο τέλος του 1821 βρισκόταν πάντα η Πόλη, συναπαρτιζοντας μαζί του τον θεμέλιον λίθον της Μεγάλης Ιδέας"*²³¹

Τα αρχαιοπρεπή σύμβολα κάνουν έντονα την εμφάνισή τους στο σκίτσο στις 21 Οκτωβρίου 1912 του Σκριπ με λεζάντα *"Το εθνικόν μας όνειρον!"*, με υπογραφή *"Μαύρος"* (Εικ. 6). Εδώ, τη δεσπόζουσα, συμβολική μορφή του έφιππου βασιλιά, του ηγεμόνα του έθνους - που φαίνεται να ίπταται του εδάφους με το καλπάζον άλογό του - οδηγεί με αποφασιστικό ύφος, κρατώντας το χαλινάρι του ζώου του μια δαφνοστεφανωμένη, με μεγάλες φτερούγες και αρχαιοπρεπή εμφάνιση γυναικεία

²³¹ Σκοπετέα, ό.π., σ. 284-285.

μορφή, προσωποποίηση της Νίκης ή της Ελευθερίας, η οποία κραδαίνει με το δεξί της χέρι απειλητικά υψωμένο το σπαθί της και ενισχύει στην ουσία συμβολικά τη μεγαλοπρεπή παρουσία του αρχηγού. Ο βασιλιάς ηγείται στρατιωτικού σώματος ενδεδυμένου με ευρωπαϊκή στρατιωτική στολή, αμφίεση που παραπέμπει στον εκσυγχρονισμό του ελληνικού στρατού, το οποίο κρατά την ελληνική σημαία και τρέχει πίσω από τον φυσικό αρχηγό του ακολουθώντας τον ρυθμό της προέλασής του. Στο βάθος αριστερά διακρίνεται ο λόφος της Ακροπόλεως - σύμβολο του αρχαίου παρελθόντος των Ελλήνων αλλά και της καταγωγής του δυτικού πολιτισμού - πίσω από τον οποίο "ανατέλλει" ένας λαμπρός ήλιος, φυσικό σύμβολο του πολιτισμού, ο οποίος εξακοντίζει τις τεράστιες ακτίνες του προς την κατεύθυνση του προελαύνοντος βασιλιά και του στρατού του, φορέων του εκπολιτισμού, καταλαμβάνοντας όλο το φόντο του σκίτσου. Το ίδιο ακριβώς σκίτσο το ξανασυναντούμε μήνες μετά, στις 23 Ιουνίου 1913, όταν έχει ξεσπάσει πλέον η ενδοσυμμαχική σύρραξη, με τίτλο *"Από την ένδοξον και πρωτοφανή εποποιίαν μας"* και με λεζάντα αυτή τη φορά προσαρμοσμένη στις ιδεολογικές ανάγκες της νέας συγκυρίας : *"Η Νίκη οδηγούσα τον Βασιλέα στρατηλάτην Κωνσταντίνον τον Βουλγαροκτόνον εις νέα πεδία αθανάτου δόξης"*. Ωστόσο ενέχει άλλους συμβολισμούς λόγω της διαφορετικής συγκυρίας. Ήδη έχει αποδοθεί το τιμητικό επίθετο *Βουλγαροκτόνος* στον Κωνσταντίνο για τις νίκες του εναντίον των πρώην συμμάχων. Ενώ και στις 3 Μαρτίου του 1913 σε σκίτσο με τίτλο *"Εις τους νεκρούς του Μπιζανίου"* (Εικ. 27), πάλι μια μεγαλοπρεπής γυναικεία μορφή με αρχαιοπρεπή εμφάνιση μέσα σε σύννεφα κρατώντας την ελληνική σημαία και δάφνες ευλογεί τα πτώματα των νεκρών στρατιωτών στα πόδια της, ενώ πάνω δεξιά ακτινοβολεί ένας σταυρός, σύμβολο του χριστιανισμού. Το σχέδιασμα αποτίει φόρο τιμής σε όσους έχασαν τη ζωή τους στην πολύμηνη, σκληρή πολιορκία των οχυρών του Μπιζανίου, τα οποία τελικά εκπορθήθηκαν ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την κατάληψη των Ιωαννίνων στις 22 Φλεβάρη 1913.

Ο τρόπος με τον οποίο στο *Σκριπ* η υλοποίηση του εθνικού ονείρου μέσω του πολέμου συνδέεται συμβολικά με τη βασιλεία είναι εμφανής και στα παρακάτω δύο σκίτσα, τα οποία παρά τη διαφορετική συγκυρία κατά την οποία δημοσιεύονται, μοιράζονται την ίδια συμβολική τυπολογία - όπως και όλη την έκταση της πρώτης σελίδας. Το πρώτο, στις 20 Μαρτίου 1913, έχει θέμα του το εθνικό πένθος για τη δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου, ενώ το δεύτερο δύο μήνες μετά, στις 21 Μαΐου,

είναι αφιερωμένο στο διττό εορτασμό της βασιλικής - ονομαστικής γιορτής και της εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου, η οποία μετατέθηκε λόγω της δολοφονίας του βασιλιά, πατέρα του Κωνσταντίνου. Η σύμπτωση, επίσης, των εορτασμών μάλλον δεν είναι αθώα κι έχει το δικό της συμβολισμό, που εγγράφεται στο θυμικό και στη συνείδηση των αναγνωστών. Το πρώτο - με υπογραφή δυσδιάκριτη - με τίτλο "ΕΘΝΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ" (Εικ. 29), δεν εστιάζει στη μορφή του κεκοιμημένου βασιλιά, τοποθετημένου ευλαβικά στο νεκρικό του κρεβάτι, όσο στη δημιουργία ενός αισθήματος μεγαλοπρεπούς, δραματικού και κατεξοχήν εθνικά πένθιμου, χάρη στην σημασιολογική ενίσχυση του σκίτσου με αντικείμενα και μορφές φορτισμένα συμβολικά, που πλαισιώνουν το νεκρό : η μεγάλη ελληνική σημαία που σκεπάζει το βασιλιά, με το στέμμα στο κέντρο του σταυρού της, οι δύο αρχαιοελληνικοί κίονες, ο αρχαιοελληνικός τρίποδας, η αρχαιοπρεπής εμφάνιση της θλιμμένης και περήφανης γυναικείας μορφής - ίσως προσωποποίηση της Ελλάδας - που όρθια καταθέτει στο νεκρό δάφνινο στεφάνι, οι δύο νεαρές γυναικείες φιγούρες στα πόδια της νεκρικής κλίνης που θρηνούν γοερά σκεπάζοντας το πρόσωπό τους, τα κλαδιά φοίνικα στα πόδια τους και τα δάφνινα στεφάνια που καταθέτουν με τα ονόματα της Ηπείρου και της Μακεδονίας, ενώ υπάρχει κι ένα ακόμη στεφάνι που φέρει κορδέλα με το όνομα "Νήσοι". Παρόμοια συμβολικά μοτίβα βρίσκουμε και στο δεύτερο σκίτσο (Εικ. 42), η χρονική ταύτιση δε των δύο εορτών, της ονομαστικής και της επετείου της Εθνικής Παλιγγενεσίας καθιστά το βασιλιά εκφραστή της ιδέας του έθνους και της πραγμάτωσης του προορισμού του. Από το πορτραίτο του εορτάζοντος βασιλιά Κωνσταντίνου, μέσα σε στρογγυλό δάφνινο πλαίσιο, προβάλλουν μια ελληνική σημαία που κυματίζει και η κάνη ενός τηλεβόλου. Κι εδώ, παρίσταται όρθια μια γυναικεία μορφή αρχαιοπρεπής, η Ελλάδα μάλλον, με ποδήρη χιτώνα διακοσμημένο με μαιάνδρους και στεφανωμένη με δάφνινο στεφάνι, η οποία με το δεξί της χέρι κρατά ένα κλαδί φοίνικα, σύμβολο δόξας, και στεφανώνει με αυτό το πορτραίτο του βασιλιά. Στέκεται δίπλα σε μια τούρκικη σημαία με ημισέληνο ριγμένη στο έδαφος, σύμβολο της οθωμανικής ήττας, ενώ αριστερά της βασιλικής μορφής, μεταξύ ουρανού και γης ίπταται νεαρή γυναίκα - προσωποποιημένη Νίκη ή η Ιστορία; - που με το ένα της χέρι δείχνει το βασιλιά και με το άλλο σε μια μαρμάρινη πλάκα χαράζει τα ονόματα των στρατιωτικών νικών, *Σαραντάπορον, Γιαννιτσά, Θεσσαλονίκη, Πέντε Πηγάδια, Μπιζάνι, Γιάννενα*. Πάνω από τον βασιλιά βρίσκεται ένας δικέφαλος αετός που στο μέσον του φέρει συμβολικές ημερομηνίες, επάνω το 1821 και από κάτω το

1912-13, ενώ στη δεξιά επάνω γωνία της ζωγραφιάς υπάρχει ένας ακτινοβόλος σταυρός με το "*Εν τούτω νίκα*", σύμβολο του βυζαντινού παρελθόντος.

Η δολοφονία του βασιλέα Γεωργίου, ο οποίος προσεχώς θα γιόρταζε την πεντηκονταετηρίδα του, στη Θεσσαλονίκη στις 5 Μαρτίου 1913, συγκλονίζει την κοινή γνώμη του βασιλείου και κλονίζει συθέμελα το Έθνος, που νιώθει την εγκληματική πράξη ως εθνικό δυστύχημα και τεράστιο πλήγμα σε μια περίοδο κρίσιμη για τις εθνικές του βλέψεις, τις οποίες απειλεί να ανακόψει. Πέρα όμως από τη προσωπική δημοφιλία του τεθνηκότος, του θεμελιωτή της Μεγάλης Ιδέας,²³² το ίδιο το πρόσωπο του βασιλιά, ως εικόνα, ήταν επενδυμένο με συμβολική σημασία, αφού μ' αυτό ταυτιζόταν το έθνος, σ' αυτό ενσαρκωνόταν η ασφάλεια και η ενότητα του, ήταν ο εγγυητής της εθνικής ομοψυχίας κι εκφραστής της σύμπνοιας, εγγυητής της εξασφάλισης των εθνικών δικαίων και η προσωποποιημένη φυσική συνέχεια των Βυζαντινών αυτοκρατόρων.

Τον δικέφαλο αετό, σύμβολο της αυτοκρατορίας του Βυζαντίου, τον συναντούμε και στο σκίτσο του Παπαδημητρίου στο *Σκριπ* στις 28 Οκτωβρίου 1912 με λεζάντα : "*Η θριαμβευτική είσοδος του στρατού μας εις την Θεσσαλονίκην*", (Εικ. 8). Ο μαύρος δικέφαλος αετός με το στέμμα δεσπόζει στο πάνω μέρος της εικόνας που απεικονίζει τον ελληνικό στρατό να εισέρχεται στην πόλη φέροντας σημαία με μεγάλο σταυρό και με οδηγό μάλλον τον Κωνσταντίνο (το σκίτσο δεν είναι τόσο ευκρινές). Η Θεσσαλονίκη παραδόθηκε και όλη η φρουρά της είναι αιχμάλωτη του ελληνικού στρατού, όπως διαβάζουμε στην εφημερίδα. Μια περιφανής νίκη που προκαλεί όχι μόνο εγκώμια για τις στρατιωτικές αρετές του Διαδόχου και τη γενναιότητα του ελληνικού στρατού, αλλά και τη βεβαιότητα εκ μέρους του ευρωπαϊκού τύπου²³³ για την προσεχή κατάλυση της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Όμως συγχρόνως μπαίνει από την Αυστρία, τη Δυναδική Μοναρχία, και ζήτημα διεθνοποίησης της πόλης. Ίσως ο παραπάνω κίνδυνος απώλειας της αποκλειστικής κατοχής Θεσσαλονίκης κάνει τον Παπαδημητρίου να στεφανώνει την είσοδο του ελληνικού στρατού στην πόλη με τον δικέφαλο αετό προκειμένου να στείλει ένα

²³² Ακρόπολις, 6 Μαρτίου 1913.

²³³ Σκριπ, 28 Οκτωβρίου 1912, *Ωρα 5η πρωινή*, τηλεγραφήματα από τον συντάκτη της εφημερίδας στο Βερολίνο. Το ένα αφορά την εφημερίδα *Τάγκεμπλατ*, η οποία, όπως τηλεγραφούν από Βιέννη, εξαίρει τις στρατιωτικές ικανότητες του Διαδόχου, ενώ το άλλο την επίσημη *Φρένδεμπλατ*, πάλι από Βιέννη, η οποία θεωρεί την κατάληψη της Θεσσαλονίκης "*ως βεβαίαν αφετηρίαν της προσεχούς καταλύσεως της Ευρωπαϊκής Τουρκίας*", σ. 5.

σαφές μήνυμα στους θεατές του για την χριστιανική της ταυτότητα, αλλά όπως τονίζει και ο τίτλος, κυρίως, για την υλοποίηση του εθνικού ονείρου, δηλαδή την επανάκτηση εδαφών, την απελευθέρωση αλύτρωτων πληθυσμών και την ανασύσταση, εν τέλει, της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Από την άλλη, βέβαια, ο δικέφαλος αετός ήταν και έμβλημα αυτοκρατορικό, γεγονός που τον συνδέει άμεσα με τον Κωνσταντίνο και το θεσμό της βασιλείας, ενσάρκωση της ελληνικής και χριστιανικής ιδέας. Έτσι το μήνυμα του σκίτσου προς τους αναγνώστες ή θεατές της εφημερίδας καθίσταται διττό.

Η Βαλκανική συμμαχία του 1912, όπως είδαμε, ήταν ένας στρατιωτικός συνασπισμός των ομόθρησκων, χριστιανικών λαών του Αίμου εναντίον της μουσουλμανικής Οθωμανικής αυτοκρατορίας με σκοπό την απελευθέρωσή τους από την τουρκική τυραννία και τη συγκρότηση ανεξάρτητων εθνικών κρατών στο πρότυπο της Δύσης. Αυτό το στοιχείο του ομόθρησκου έρχονται να επιβεβαιώσουν και να ενισχύσουν στη συνείδηση του κόσμου, των αναγνωστών της εφημερίδας, οι δύο φωτογραφίες που δημοσιεύονται στο *Σκριπ* με διαφορά ενός μήνα περίπου μεταξύ τους, στις 17 Οκτωβρίου και στις 25 Νοεμβρίου 1912, αντίστοιχα. Η πρώτη, λίγες ημέρες μετά την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων, είναι μια φωτογραφία του βουλγαρικού στρατού με λεζάντα "*Ο Βουλγαρικός στρατός προσευχόμενος προ πάσης μάχης*" (Εικ. 4). Εντούτοις, αυτό που απεικονίζεται είναι μια ομάδα Βούλγαρων στρατιωτών που φέρουν τα όπλα τους, χωρίς κάποιο οπτικό στοιχείο που να παραπέμπει σε στάση προσευχής. Η λεζάντα στην ουσία φέρει το μήνυμα της ομόθρησκης πίστης των Βούλγαρων, των ομόδοξων αδελφών σε αυτό τον πόλεμο και κατευθύνει τον θεατή για το πώς πρέπει να αναγνωσθεί η εν λόγω φωτογραφία, να ερμηνευθεί το περιεχόμενό της. Η δεύτερη, στις 25 Νοεμβρίου, απαθανατίζει έναν ιερέα να αγιάζει Βούλγαρους στρατιώτες, σύμφωνα με τη λεζάντα που τη συνοδεύει, "*Έλλην ιερέυς αγιάζων Βούλγαρους στρατιώτας εις τας Σέρρας*" (Εικ. 15). Πριν τη συμμαχία του 1912, βέβαια, εναντίον των Οθωμανών μια τέτοια εικόνα και σχέση, όπως αυτή που περιγράφεται παραπάνω, θα φάνταζε αντινομική ως και ανίερη, δεδομένης της ελληνοβουλγαρικής εχθρότητας που είχαν δημιουργήσει ο πανσλαβισμός, οι κρίσεις της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1870) και του Μακεδονικού αγώνα (1904-1908). Ωστόσο, τώρα, ο κοινός απελευθερωτικός αγώνας που ανέλαβαν να φέρουν εις πέρας οι βαλκανικοί λαοί εναντίον του μουσουλμάνου τυράννου παραμερίζει τα πάθη των προγενέστερων ετών και γεφυρώνει τις όποιες διαφορές

τους. Οι δύο φωτογραφίες, λοιπόν, επιβεβαιώνουν την κοινότητα αρχών και φρονήματος των κατά συνθήκη συμμάχων και προβάλλουν τον συμμαχικό παλμό, μεταφέροντας ένα σαφές ενωτικό μήνυμα, πειστικό ίσως ακόμη και για όσους δυσπιστούσαν - διατηρούσαν τις επιφυλάξεις τους στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους απέναντι στην συμμαχία Ελλήνων και Βούλγαρων.

Στις 5 Δεκεμβρίου του 1912 ο Βούλγαρος βασιλιάς Φερδινάνδος επισκέπτεται ανεπίσημα τη Θεσσαλονίκη μετά των πριγκίπων του, όπου γίνεται δεκτός από το Βασιλιά Γεώργιο. Ο ίδιος δηλώνει πως μετέβη στην πόλη ως περιηγητής²³⁴. Ο φωτογραφικός φακός απαθανατίζει τους δύο βασιλείς με το επιτελείο τους έξωθεν της οικίας στην οποία κατέλυσε ο Φερδινάνδος. Όλα δείχνουν πως η συνάντηση έγινε μέσα σε εγκάρδιο και φιλικό κλίμα. Ωστόσο, οι πρώτες τριβές έχουν ήδη εμφανισθεί από το Νοέμβριο. Οι διαπραγματεύσεις για την ειρήνη μεταξύ των πληρεξουσίων των εμπολέμων έχουν ξεκινήσει μεν στο Λονδίνο στις 3 Δεκεμβρίου, με την Ελλάδα όμως να συνεχίζει τον πόλεμο με την Τουρκία χωρίς να έχει συνομολογήσει την ανακωχή, γεγονός που προκαλεί τη δυσαρέσκεια της Βουλγαρίας. Οι αντεγκλήσεις και οι έριδες για το εδαφικό καθεστώς της Θεσσαλονίκης οξύνουν τα πνεύματα, ενώ η Τουρκία εκμεταλλευόμενη το διαφαινόμενο ρήγμα επιχειρεί να προσεταιριστεί την Ελλάδα. Ένα μήνα μετά, στις 4 Ιανουαρίου του 1913 το *Σκριπ* δημοσιεύει τη φωτογραφία των δύο βασιλέων στη Θεσσαλονίκη: "*Μια συνάντησις των Συμμάχων - Ο Βασιλεύς Γεώργιος φιλοξενών τον Βασιλέα Φερδινάνδον εις τη Θεσσαλονίκην*" (Εικ. 19).- Οι δύο ηγεμόνες - κεφαλές των λαών τους στέλνουν το μήνυμα της συναδέλφωσης Ελλήνων και Βουλγάρων, πως οποιεσδήποτε και αν είναι οι διαφορές μεταξύ των συμμάχων πρέπει αυτές να υποχωρήσουν μπροστά στην ανάγκη εμφάνισης της συμμαχίας ως συμπαγούς και αδιάσπαστης στην αντιμετώπιση εξωτερικών αντιπάλων.²³⁵ Όμως το μήνυμα δεν είναι μονοσήμαντο. Η διττότητά του έγκειται στην αναφορά της πράξης της φιλοξενίας του Φερδινάνδου από τον Γεώργιο και κατ' επέκταση στην δήλωση για το εδαφικό καθεστώς της πόλης: ο Έλληνας βασιλιάς είναι ο φιλοξενών, άρα ο κύριος, ο κάτοχος της πόλης και όχι ο φιλοξενούμενος - ξενιστής, δηλαδή προσωρινός επισκέπτης, όπως ο Βούλγαρος ηγεμόνας.

Προϊόντος του πολέμου, στα καταληφθέντα από το νικηφόρο ελληνικό στρατό μέρη εγκαθίστανται ελληνικές διοικήσεις. Οι απελευθερωθέντες ελληνικοί

²³⁴ Ακρόπολις, 5 Δεκεμβρίου 1912

²³⁵ Ακρόπολις, 7 Δεκεμβρίου 1912

πληθυσμοί αλλά και οι Μουσουλμάνοι αυτών των περιοχών εκφράζουν τις ευχαριστίες τους και την ευγνωμοσύνη τους προς την αγαθή ελληνική διοίκηση που τους απάλλαξε από την τυραννία και την υπανάπτυξη των Οθωμανών. "Μαρτυρίες" αυτής της ποιοτικής αντίθεσης αποτελούν οι δύο φωτογραφίες του Σκριπ στις 15 Ιανουαρίου και στις 28 Μαρτίου 1913: η πρώτη απεικονίζει Έλληνα γιατρό καθισμένο οκλαδόν επάνω σε ένα τοιχίο κάπου στην ύπαιθρο να εμβολιάζει Τούρκους χωρικούς, γυναίκες και άνδρες, με λεζάντα "*Έλλην ιατρός εμβολιάζων Τούρκους χωρικούς*". (Εικ. 23). Παρά τον πόλεμο, οι Έλληνες γιατροί περιθάλπουν τους άμαχους Τούρκους χωρικούς χωρίς ίχνος μεροληψίας ή διάκρισης εις βάρος τους λόγω θρησκευματος ή φυλής. Κι αυτό είναι ενδεικτικό όχι μόνο του πνεύματος της νέας, "*πατρικής*" διοίκησης που ευαγγελίζεται την τάξη και ησυχία και την ισότιμη μεταχείριση όλων των εθνικών και θρησκευτικών ομάδων που θα συμπεριληφθούν στο νέο κράτος, σύμφωνα και με τις δηλώσεις του βασιλέα Γεωργίου από τη Θεσσαλονίκη,²³⁶ αλλά και του εκπολιτιστικού της χαρακτήρα, που εισάγει τον ιατρικό, συν τοις άλλοις, πολιτισμό της Δύσης, σε αντίθεση με τις φτωχές ή ακόμη και ανύπαρκτες υγειονομικές υπηρεσίες των Τούρκων, και συνακόλουθα τον εκσυγχρονισμό, την πρόοδο και την εξέλιξη για όλους ανεξαιρέτως τους πληθυσμούς των υπό ελληνική διοίκηση περιοχών. Παρόμοιο είναι και το μήνυμα της δεύτερης φωτογραφίας, μήνες μετά, στις 28 Μαρτίου. Η λεζάντα της μας δίνει τις απαραίτητες πληροφορίες : "*Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος μετά του πρίγκηπος Γεωργίου και του βασιλόπαιδου Γεωργίου (νυν Διαδόχου) κατά την γενομένων υπό των Τούρκων δοξολογίαν προς τιμήν του Νικητού Ελληνικού Στρατού*" (Εικ. 32), ενώ ο τίτλος της : "*Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*", σημασιολογικά παραπέμπει όχι σε κατάκτηση, αλλά σε κάτι που είχε απολεσθεί και το οποίο αποκτήθηκε ξανά και περιήλθε στην δικαιοδοσία των φυσικών κατόχων του. Στη φωτογραφία, σε υπαίθριο χώρο με πλάτη στο φακό, μουσουλμάνος ιερέας, έχοντας μπροστά του τα απαραίτητα, τελεί δοξολογία προς τιμήν του βασιλιά ο οποίος παρίσταται ενώπιόν του μετά της συνοδείας του και πλήθος στρατιωτών. Στη διάρκεια του Ηπειρωτικού πολέμου που ήταν ιδιαίτερα σκληρός και κράτησε πολλούς μήνες, οι μουσουλμανικές αρχές και κάτοικοι όχι μόνο των Ιωαννίνων αλλά και χωριών και κοινοτήτων της Ηπείρου πολλάκις είχαν εκφράσει την ευαρέσκειά και την προτίμησή τους για την υπαγωγή τους στην ελληνική διοίκηση σε σχέση με την τουρκική ή την πιθανή

²³⁶ Ακρόπολις, 5 Δεκεμβρίου 1912

Αλβανική. Η αναγνώριση αυτή από τους Μουσουλμανικούς πληθυσμούς των περιοχών που καταλαμβάνει ο ελληνικός στρατός είναι ένα ακόμη ακράδαντο επιχείρημα για την αναγκαιότητα του πολέμου και της αλλαγής του φορέα διακυβέρνησης αλλά και έκφραση, ίσως, προσδοκίας από μέρους τους για τη μελλοντική τους θέση στο ελληνικό κράτος, το οποίο αναπαρίσταται ως κράτος δικαίου και συμφιλίωσης.

Η ρητορική της ειρηνικής συμβίωσης, της αρμονικής συνύπαρξης αλλά και της ισότιμης μεταχείρισης των διαφορετικών εθνικών ομάδων στις κατακτημένες από τον ελληνικό στρατό περιοχές εκφράζεται και στην παρακάτω εικόνα, ένα ολοσέλιδο σκίτσο του Σκριπ στις 14 Απριλίου του 1913. Με λεζάντα "*Το Πάσχα εις την Νέαν Ελλάδα*" (Εικ. 35) απεικονίζει έλληνες και μουσουλμάνους στην ειδυλλιακή ύπαιθρο κάποιου χωριού να γιορτάζουν μαζί το Πάσχα γύρω από τη σούβλα με το αρνί. Τα όπλα έχουν σιγάσει και είναι ακουμπισμένα στη γη. Άνωθεν του σκίτσου υπάρχει ένα σχεδιάσμα: περιλαμβάνει σύμπλεγμα από δύο ελληνικές σημαίες, πολεμικό ταμπόυρλο, σάλπιγγες και κάννες τουφεκιών και τηλεβόλων και δάφνες το οποίο στεφανώνεται από το "Κ" του βασιλιά (Κωνσταντίνος) και ένα βασιλικό στέμμα, ενώ στο κάτω μέρος του η επιγραφή "*Χριστός Ανέστη*", ταυτίζει την απελευθέρωση των περιοχών αυτών με την Ανάσταση του Θεανθρώπου. Διπλή Ανάσταση, λοιπόν, διπλός εορτασμός, θρησκευτικός και εθνικός, και διττό μήνυμα.

Σε αντιδιαστολή με τα αγαθά του πολιτισμού, υλικά και πνευματικά, φορέας των οποίων είναι η ελληνική διοίκηση στις απελευθερωθείσες περιοχές, η βουλγαρική δεν επιφυλάσσει παρά βία, τρομοκρατία και καταπίεση στους αλλόθρησκους και αλλοεθνείς πληθυσμούς. Αυτό είναι το μήνυμα της φωτογραφίας του Σκριπ της 1ης Ιουνίου 1913 (Εικ. 44). Βέβαια βρισκόμαστε περίπου τρεις εβδομάδες πριν την έναρξη του δεύτερου πολέμου, η ένταση που έχει παγιωθεί εδώ και μήνες κλιμακώνεται, όπως και η ρητορική των εφημερίδων, οι οποίες υιοθετούν μια επιθετική γλώσσα και οδηγούνται σε εκφραστικές ακρότητες όσον αφορά τους Βούλγαρους. Η φωτογραφία, λοιπόν, απεικονίζει δύο βούλγαρους στρατιώτες - με τα γνωστά γουρουνοτσάρουχα - που έχουν ενδιάμεσα ένα άνδρα ντυμένο φτωχικά. Ο στρατιώτης αριστερά με το ένα του χέρι κρατάει ένα όπλο που ακουμπάει στη γη και με το άλλο κρατάει ένα μακρύ ξίφος - λεπίδα που το κατευθύνει απειλητικά προς τον νεαρό άντρα. Ο άλλος στρατιώτης εκ δεξιών βαστάει το κεφάλι του άντρα από το λαιμό μιμούμενος τη λαβή του στραγγαλισμού. Σύμφωνα με τη λεζάντα οι

εικονιζόμενοι είναι *"Βούλγαροι στρατιώται εις τας Σέρρας σκεφθέντες να απαθανατίσουν τα αιμοβόρα ένστικτά των διά της φωτογραφίας. Ο ταλαιπωρούμενος είναι Τούρκος αχθοφόρος μετά του οποίου εποζήρισαν εις στάσιν διδάσκουσας πώς σφάζουν και πώς στραγγαλίζουν τα θύματά των"*. Ο αποτρόπαιος κυνισμός των εικονιζόμενων στρατιωτών που έστησαν μια τόσο βίαιη φωτογραφία δίνει ένα πολύ ισχυρό μήνυμα στους αναγνώστες της εποχής : επιβεβαιώνει τη στερεότυπη πρόσληψη των Βουλγάρων ως σφαγέων, στραγγαλιστών, βιαστών και εχόντων αιμοβόρα και βάρβαρα ένστικτα, ενώ το ότι ο ταλαιπωρούμενος άντρας - μοντέλο είναι Τούρκος αχθοφόρος παραπέμπει όχι μόνο στα δεινά που βιώνουν οι πληθυσμοί, Έλληνες και Τούρκοι ανεξαιρέτως, στα εδάφη που κατέχουν οι Βούλγαροι, κάνοντάς τους συχνά να νοσταλούν την πρότερη τουρκική διοίκηση, αλλά και σε όσα πρόκειται να ακολουθήσουν σε μια ενδεχόμενη επικράτηση των Βουλγάρων στις περιοχές αυτές. Ο απελευθερωτικός πόλεμος εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας έχει εκτραπεί σε κατακτητικό από τη μεριά των Βουλγάρων εδώ και μήνες, όπως καταγγέλλεται από τις εφημερίδες. Έτσι, η καταφυγή στα όπλα μοιάζει αναπόδραστη προκειμένου να απελευθερωθούν οι πληθυσμοί από την καταπίεση που υφίστανται και την τρομοκρατία που έχουν εξαπολύσει εις βάρος τους οι πρώην σύμμαχοι στα μέρη που κατέχουν από τον πρώτο πόλεμο.

Σε παρόμοιο πνεύμα κινούνται και οι δύο επόμενες εικόνες. Στις 25 Ιουνίου, κι ενώ έχει ξεσπάσει η ελληνοβουλγαρική σύγκρουση, ένα σκίτσο του Σκριπ (Εικ.48) με τίτλο *"ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ"* έρχεται να σαρκάσει τους ισχυρισμούς της Βουλγαρικής πλευράς περί απελευθερωτικού πολέμου που αυτή διεξάγει : ο σκιτσογράφος απεικονίζει ένα βούλγαρο στρατιώτη γενειοφόρο, που μόλις έχει κατατομήσει μια γυναίκα, να κρατάει ψηλά με το αριστερό του χέρι από τα μαλλιά το κομμένο κεφάλι και στο δεξί του να φέρει μια μεγάλη χαντζάρα, το όργανο του εγκλήματος. Στο βάθος δεξιά ένας άλλος στρατιώτης μαστιγώνει έναν ηλικιωμένο ιερέα με μπαστούνι. Πίσω τους φαίνονται πυρπολημένα σπίτια και εκκλησία, ενώ στη δεξιά γωνία του σκίτσου διακρίνονται τα πόδια ενός άλλου πτώματος. Το ιδιαίτερο στοιχείο του σκίτσου είναι η χαλαρή στάση του σώματος και η έκφραση του προσώπου της κεντρικής φιγούρας, του εκτελεστή : η απάθεια και η ψυχρότητα, το κατεβασμένο γείσο που κρύβει σχεδόν τα μάτια, το κρεμασμένο τσιγάρο στο στόμα, έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την μακάβρια πράξη του. Ο σκιτσογράφος ψυχογραφεί σχεδόν το μοντέλο του, αποτυπώνει στην όψη του

την κτηνωδία, ανατριχιαστική γιατί είναι ψυχρή και ατάραχη, δημιουργώντας έναν καθολικό τύπο Βούλγαρου. Η λεζάντα δε που το συνοδεύει: *"Πώς οι Βούλγαροι απελευθερώνουν τους Χριστιανούς και εκχριστιανίζουν τους Τούρκους διά τας μαχαίρας και του κνούτου"*, μαζί με τον τίτλο του ειρωνικά αντιφάσκουν με το αντιχριστιανικό περιεχόμενο της εικόνας και διά της αντίθεσης αυτής αποκαλύπτουν το βίαιο χαρακτήρα της Βουλγαρικής κατάκτησης, όπως την είχε περιγράψει και ο Ουράνης στο χρονογράφημα του *"Βουλγαρική...χριστιανικότης"*.

Με τη λήξη του πολέμου και τη συνομολόγηση της ειρήνης μεταξύ των εμπολέμων τον Ιούλιο του 1913 έρχεται και ο απολογισμός. Στις 31 Ιουλίου το *Σκριπ* φιλοξενεί σκίτσο με τίτλο *"Η Υπογραφή της ειρήνης"* (Εικ. 65). Η Βουλγαρία βέβαια καταρτίζει ένα διαφορετικό απολογισμό, σύμφωνα με τη λεζάντα του: *"Ο Βούλγαρος Χάρος. Μετρά τα κεφάλια των αθώων θυμάτων του και καταρτίζει τον εθνικόν απολογισμόν του πολιτισμού των υπηκόων του"*. Ο Φερδινάνδος, ο επονομαζόμενος και *"ερυθρός τσάρος"*, ως μακάβρια προσωποποίηση του Χάρου, με σκυμμένο κεφάλι και με μουστάκι που απολήγει σε ουρά διαβόλου, με ανεβασμένα τα μανίκια, κρατάει μια χαντζάρα βαμμένη με αίμα, ενώ στα πόδια του βρίσκονται στοιβαγμένα ανθρώπινα κρανία. Μαύρα σύννεφα και μαύρα πουλιά συμπληρώνουν κι ενισχύουν τη ζοφερή ατμόσφαιρα του θανάτου.

3.3. Οι Τούρκοι

Στις 18 Οκτωβρίου 1912 σε γελοιογραφία του *Σκριπ*²³⁷ με λεζάντα *"Πώς θα βγη ο τουρκικός στόλος εις το Αιγαίον διά να ...καή"*, (Εικ. 5), η Τουρκία απεικονίζεται με τη μορφή γαϊδάρου φορτωμένου στη ράχη του ένα τουρκικό πολεμικό πλοίο, τον οποίο οδηγεί από μια αλυσίδα ένας μικρόσωμος φουστανελοφόρος εύζωνας - το κατεξοχήν σύμβολο αναπαράστασης του Έλληνα στις γελοιογραφίες - με εύθυμο και υπερήφανο ύφος, φρύδια προεξέχοντα και μουστάκες μεγάλες που πετούν προς τα πάνω, μια καθαρά θετική, λαϊκή φιγούρα. Η συσχέτιση της Τουρκίας με γάιδαρο θυμίζει την περιγραφή ρυμούλκησης τού *"Τουργούτ Ρεϊς"* από τον *"Βαρβαρόσα"* στο ναύσταθμο των Στενών, λόγω βλάβης που υπέστη την ώρα της ναυμαχίας, σύμφωνα με την οποία το θωρηκτό *"ομοιάζε προς γάιδαρον συρόμενον με σχοινί και*

²³⁷ Η υπογραφή του σκιτσογράφου, "Μ. Αθης" (;) είναι αρκετά δυσδιάκριτη, μάλλον είναι συντομογραφία του *Αθανασιάδης*, βασικού γελοιογράφου της εφημερίδας, που το συναντούμε και σε άλλα σκίτσα του *Σκριπ*.

στραβολαιμιάζοντα και δυστροπούντα να εισέλθῃ εἰς τὸ ἀχούρι"²³⁸. Τὸ ἴδιο σκίτσο ξαναδημοσιεύεται στὶς 19 Δεκεμβρίου με νέα λεζάντα : "Νέα ἐξόδος τοῦ τουρκικοῦ στόλου διὰ...ναυμαχίαν". Ἄλλοτε πάλι ξαναβρίσκουμε τὴν Τουρκία ὡς ἄνθρωπο πιθηκόμορφο, με φέσι, ἡμίγυμνο και ἀνυπόδητο, ὅπως στὴ σπονδυλωτὴ γελοιογραφία τοῦ Σκριπ στὶς 12 Νοεμβρίου (Εἰκ. 11), με τίτλο "Ποῦ κατέληξαν αἱ ἀπειλαὶ τῆς Τουρκίας" και με λεζάντα "Ἀφοῦ ἀπεδύθη εἰς τὸν περὶ ἐξευρέσεως τόπου διαμονῆς ἀγώνα, ἀντὶ να μεταφέρῃ στρατόν δια τῶν πλοίων τῆς, μεταφέρει αὐτὰ διὰ ξηρὰς πρὸς.....πώλησιν εἰς διάφορα σιδηροπολεῖα, ἐνῶ ὁ στρατάρχης Σεφκέτ ἐκπληρῶν τὴν υπόσχεσίν του....ὁ δὲ γέιτα εἰς τοῦ Ζαχαράτου δια να πῆ τὸν καφέ του." Τὸ σπονδυλωτὸ σκίτσο γελοιοποιεῖ τὶς ἀπειλές -κούφια λόγια - τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τῆς, τῆς ὁποίας ἡ κραταιότητα τελικὰ ἦταν ἓνα σαθρὸ οικοδόμημα που κατέπεσε με πάταγο, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ ἀλλεπάλληλες ἤττες τοῦ στρατοῦ και τοῦ στόλου τῆς. Τὸ "ἀπεδύθη" χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν γελοιογράφο με κυριολεκτικὴ και μεταφορικὴ σημασία συγχρόνως, καθὼς ὁ ἀγὼνας τῆς Τουρκίας να διατηρήσει τὶς ἐυρωπαϊκὲς τῆς ἐπαρχίες τὴν ἀπογύμνωσε ολοκληρωτικὰ - ἀφοῦ χάνοντας τὰ πάντα δὲν κατόρθωσε να σώσει οὔτε αὐτὴ τὴν τιμὴ τῆς αυτοκρατορίας τῆς - ἀποκαλύπτοντας τὴ σήψη τοῦ καθεστώτος τῆς. Ὁ περιλάλητος στόλος τῆς, ἐπίσης, ἀποδείχθηκε παλιосίδερα, ἐνῶ οἱ ἀλαζονικὲς δηλώσεις τοῦ Σεφκέτ πως θα πει καφέ στοῦ Ζαχαράτου τελικὰ ὄντως πραγματοποιοῦνται, ἀλλὰ ἀφοῦ ὀδηγεῖται ἐκεῖ δεμένος σαν σκύλος ἀπὸ ἓναν εὐζῶνα κι ὄχι ὡς θριαμβευτὴς νικητῆς.

Ἡ τέλεια ἀπογύμνωση τῆς αυτοκρατορίας, ἡ κατάρρευση τῆς και ἡ δυσχερὴς θέση στὴν ὁποία ἔχει περιέλθει ἀποδίδεται και στὶς 8 Νοεμβρίου²³⁹ με τὴ γελοιογραφία τοῦ Μ. Ἀθανασιάδη που τιτλοφορεῖται "Ἀπὸ τὰ παράδοξα τῆς μοίρας" (Εἰκ. 10) και ἀπεικονίζει ἓνα Τούρκο καθισμένο κατὰχαμα, τραυματισμένο και ἀνάπηρο, χωρὶς δεξὶ πόδι και ἀριστερὸ χέρι, με μαντήλι δεμένο γύρω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ τοῦ μάτι και τὶς πατερίτσες δίπλα του - συμβολισμὸς τῆς Τουρκίας που ἔχει καταστρεῖ "ἀνάπηρη" μετὰ τὴν ἀπώλεια τῶν ἐυρωπαϊκῶν ἐδαφῶν τῆς και κινδυνεύει με γενικότερο διαμελισμὸ - ὁ ὁποῖος ἐπαιτεῖ τὴ βοήθεια μιᾶς αὐστηρῆς κυρίας με γυαλιὰ που στὴν τσάντα τῆς γράφει "Εὐρώπη", και κρατᾶει μιὰ μεταλλικὴ ράβδο. Ὁ διάλογος μετὰξὺ τοῦς ἔχει ὡς ἐξῆς : "- Σώσε με, κουζούμ, ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς γκιαούρηδες, ἐνσάφι ὁ ἐν ἔχουνε. Στραβὸ, κουτσὸ και κουλὸ τὸ φουκαρά, ὅπως με

²³⁸ Ἀκρόπολις, 18 Οκτωβρίου 1912

²³⁹ Σκριπ, 8 Νοεμβρίου 1912

κατήντησαν, ζητούνε και να με πετάζουνε στο δρόμο. Αμάν, κουζούμ, λίγο τόπο να κάτσω ο άμοιρος...". Η ευρωπαϊά κυρία, όμως, του αρνείται την πολυπόθητη βοήθεια :*"Τί να σου κάνω, δυστυχισμένε, μήπως μου περνά από το χέρι να σε βοηθήσω;....."*. Οι όροι έχουν ανατραπεί. Η Τουρκία απευθύνει διαβήματα προς τις Δυνάμεις για μεσολάβησή τους μεταξύ αυτής και των Βαλκανικών συμμάχων για την ανακωχή και τη συνομολόγηση της ειρήνης, όμως αυτές δεν είναι σε θέση πλέον να της παράσχουν την παραδοσιακή τους στήριξη - το δόγμα περί ακεραιότητας της έχει υποχωρήσει μπροστά στα νέα δεδομένα που δημιουργούν με τη δράση τους οι Βαλκανικοί λαοί. Η Τουρκία δεν έχει πλέον *"πού στη"*²⁴⁰. Και λίγες μέρες μετά, στις 18 Νοεμβρίου, στο Σκριπ πάλι, *"Το Κισμέτ"* (Εικ. 13) - στο οποίο πιστεύουν οι Τούρκοι με τη χαρακτηριστική μοιρολατρία τους, σύμφωνα με τον δυτικό λόγο γι' αυτούς - με την υπογραφή του Ν. ΚΕΛΕΣ (;) έρχεται να προβλέψει την απώλεια του ευρωπαϊκού ορίζοντα για την Τουρκία, αλλά και τη μοίρα της αυτοκρατορίας, που είναι η απόσυρσή της στο εσωτερικό της Ανατολής, από την οποία προέρχονται οι Τούρκοι, και την ενασχόλησή τους με τη δουλειά του τραγοβοσκού, όπως στην ουσία τους αρμόζει : μια γύφτισσα λέει στον Σουλτάνο τη μοίρα του διαβάζοντας το χέρι του: *"Κουβαρντά άντρωπο είσαι, Γερμανό φίλο έχεις. Σεβνταλή άντρωπο είσαι, Πιέρ Λοτί έρωτα σου' χει. Στεναχώρια μεγάλη έχεις, Γκιαούρ φωτιά σπιτικό σου έβαλε. Χασάπι καλό είσαι, μα εδώ χασάπικη δουλειά πέρασι πεια δεν έχη πάρης Κοκόνες σου πηγαίνης Προύσσα εκεί τραγιά δικό σου πολλά έχεις, χρυσές δουλειές κάνεις...."*.

3.4. Οι Βούλγαροι

Οι ζωϊκές μορφές με τις οποίες συσχετίζονται στα σκίτσα οι Βούλγαροι παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία και συχνότητα από ό,τι εκείνες με τις οποίες αποδίδονται οι Τούρκοι. Άλλοτε ως φίδι, ως αρκούδα, ως γαΐδαρος ή ως ελέφαντας, οι αναπαραστάσεις τους εμπλουτίζουν με διαφορετικούς συμβολισμούς τις γελοιογραφίες που τους αφορούν, οι οποίες εστιάζουν στη βαρβαρότητά τους, στην υποκρισία και στην κατακτητική τους *"βουλμιά"*.

Έτσι, στις 18 Ιουλίου σε σκίτσο²⁴¹ του Σκριπ απεικονίζεται ο βασιλιάς Φερδινάνδος ως *"Ο γενη-τσάρος"*²⁴² της Σόφιας", (Εικ. 57) με αφύσικα μεγάλη μύτη,

²⁴⁰ παράφραση της γνωστής ρήσης του Αρχιμήδη *"Δῶς μοι πᾶ στῶ καί τὰν γᾶν κινάσω"* (Δώσε μου κάπου να σταθώ και θα κινήσω τη γη).

²⁴¹ Η υπογραφή του καλλιτέχνη στην κάτω δεξιά γωνία του σκίτσου είναι δυσανάγνωστη.

²⁴² Γενί = νέος

ντυμένος με ποδήρη ιμάτια, όπως αρμόζει ίσως σε "Τσάρο", μέσα από τα οποία ξεπροβάλλουν λαβές όπλων, αλλά κι ένα αποκρουστικό κεφάλι φιδιού με υπερβολικά μεγάλα δόντια - σύμβολο της ύπουλης, διπρόσωπης συμπεριφοράς, του ψεύδους και της εξαπάτησης των συμμάχων. Στο δεξί του χέρι, επίσης, κρατάει ένα βιβλίο ανοιχτό το οποίο γράφει στις σελίδες του *"Αγαπάτε αλλήλους"*, μήνυμα χριστιανικό το οποίο όμως ταυτόχρονα αναιρείται, αφού συνοδεύεται από ζωγραφικά συμπλέγματα μαχαιριών και πιστολιών, υπαινιγμός στην "ιδιότυπη χριστιανικότητά" τους, την οποία συναντήσαμε κι αλλού στις σελίδες της παρούσης. *"Παίζων τον Ταρτούφον και εκλιπαρών από τας Δυνάμεις τώρα την σωτηρίαν της Βουλγαρίας και της ζωής του διά να συμπληρώση το εκπολιτιστικό του έργον...της σφαγής και των λοιπών Ελληνικών πληθυσμών"*, λέει ειρωνικά η λεζάντα. Λίγο πριν τη λήξη του δεύτερου, ατυχούς για εκείνη, πολέμου, η Βουλγαρία, ως άλλος Ταρτούφος - συνώνυμο της υποκριτικής και ανήθικης συμπεριφοράς - επιδιώκει δια της διπλωματικής οδού την ανακωχή και τη συνομολόγηση ειρήνης. Το λογοπαίγνιο του τίτλου, με τις πολλαπλές δηλώσεις και συνδηλώσεις του, *γενη (νέος) τσάρος* αλλά και *γενίτσαρος* συγχρόνως, σαρκάζει αλλά και καταγγέλλει αφενός την αλαζονεία του Φερδινάνδου, αφού επιδίωξε να επικρατήσει στη Βαλκανική ως άλλος τσάρος της Ρωσίας, και αφετέρου το *γενιτσαρισμό* που επέδειξαν αυτός και ο στρατός του, που με σημαία τον εκπολιτισμό πέρασαν, ως νέοι γενίτσαροι, διά πυρός και σιδήρου τις περιοχές που είχαν περιέλθει στην κατοχή τους προσπαθώντας να τις προσαρτήσουν εδαφικά και να υλοποιήσουν έτσι το *"δόγμα της Νέας Βουλγαρίας"*.

Τον Μάιο του 1913 οι σχέσεις των συμμάχων έχουν επιδεινωθεί ανεπανόρθωτα. Έλληνες και Βούλγαροι συγκρούονται ήδη στην περιοχή του Παγγαίου, ενώ αρχές Μαΐου στην *Ακρόπολη* δημοσιεύονται στοιχεία από τον εθνολογικό πίνακα Μακεδονίας και Θράκης του κ. Δαπίρ,²⁴³ τον οποίο μετέφρασε και δημοσίευσε ο κ. Πρωτοπαπαδάκης, βάσει του οποίου οι Βούλγαροι ζητούν να υπαγάγουν υπό την κυριαρχία τους - *"να υποδουλώσουν"* - πληθυσμό υπερδιπλάσιο του Βουλγαρικού. Οι *"τερατώδεις βουλγαρικές απαιτήσεις"* αποδίδονται αλληγορικά με το σκίτσο (ανυπόγραφο) (Εικ.66)μιας αρκούδας²⁴⁴ - σαρκοβόρου θηρίου, εχθρικού

²⁴³ Διπλωματούχος των Νομικών και Κοινωνικών Επιστημών, ο οποίος κατά τα έτη 1905-1909 είχε περιοδεύσει στη Μακεδονία και τη Θράκη με ειδική αποστολή και είχε δημοσιεύσει λεπτομερή εθνολογικό πίνακα της περιοχής με τίτλο "Τα Βαλκάνια διεκδικούμενα υπό των Συμμάχων".

²⁴⁴ Ακρόπολις, 10 Μαΐου 1913. Γι' αυτό το είδος του ζωομορφισμού ο Β. Πασχάλης επισημαίνει πως "Συχνά η μορφή της αρκούδας *"διασταύρωνε το ανθρώπινο με το κτηνώδες [...]* δημιουργώντας ευρεία ποικιλία οντοτήτων στις οποίες το κτηνώδες έθετε την ανθρώπινη υπόσταση υπό την

στερεοτυπικού συμβόλου της (ρωσικής) δύναμης - με ανοιχτό στόμα που βρυχάται και που στη ράχη της γράφει "Βουλγαρία", ενώ έχει σχεδιασμένο κι ένα χάρτη της Μακεδονίας και της Θράκης, περιοχές που επιδιώκει να τις υπαγάγει στην κυριαρχία της. Το σκίτσο συνοδεύεται από το παρακάτω μακροσκελές κείμενο : *"Πόσα ζητά να πάρη η Βουλγαρία; Πόσον Ελληνικόν πληθυσμόν ζητά να καταβροχθίση; Πόσα Ελληνικά δίκαια ζητά να καταπνίξ[...]*εννοεί να γίνει η διανομή των κατακτηθεισών υπό των συμμαχικών στρατών χωρών; *Ρίψατε μια ματιά εις την άνω εικονιζομένην αρκούδα. Όλη την έκτασιν την οποίαν φέρει εις την ράχιν της ζητά να την μεταφέρει εις την κοιλιά της. Ολόκληρον, δηλαδή, την Θράκην[...]*κληρον σχεδόν την Μακεδονίαν. *Με άλλους λόγους η Βουλγαρική αρκούδα ζητά να υπαγάγη υπό το κράτος των τρομερών ονύχων τ[...]*250 χιλιάδας Έλληνας. *Και τα νύχια μιας αρκούδας δεν παίζουν. Ξεσχίζουν, κομματιάζουν, καταρακώνουν. Οι θέλοντες - και ποίος Έλλην θα είναι εκείνος που δεν θα θέλη να λάβη απτήν γνώσιν του απειλουμένου να συντελεσθή εγκλήμα[...]*ρος του Έθνους και ενός, σχεδόν, εκατομμυρίου καθαρού, αμιγούς Ελληνικωτάτου πληθυσμού δεν έχουν παρά να ζητήσουν από [...]ριδοπώλας του Παλαιού Πρακτορείου εφημερίδων το περίφημον φυλλάδιον του κ. Ε. Πρωτοπαπαδάκη, το οποίον η "Ακρόπολι [...] κεν εις σύντομον, αλλά πολλά λέγον παράρτημα. Πωλείται από σήμερον αντί 10 λεπτών."

Στις 29 Ιουνίου οι συγκρούσεις μαίνονται, αλλά το βουλγαρικό μέτωπο έχει καταρρεύσει από τις πρώτες μέρες του πολέμου, λόγω και της αποσύνθεσης του βουλγαρικού στρατού ύστερα από την πολύμηνη διάρκεια του πρώτου πολέμου. Έλληνες και Σέρβοι προελαύνουν κεραυνοβολώντας τους Βούλγαρους και ο ρουμανικός στρατός - πρόσφατος σύμμαχος - εισβάλλει στη χώρα του Φερδινάνδου. Η Βουλγαρία ζητάει την παρέμβαση της Ρωσίας για τη συνομολόγηση ανακωχής. Στη γελοιογραφία (ανυπόγραφη) του Σκριπ με τίτλο *"Από τους μύθους του Αισώπου"* (Εικ. 49) ο σκιτσογράφος εμπνέεται από τον αισώπειο μύθο για τον γάϊδαρο που φορούσε λεοντή παριστάνοντας το λιοντάρι και τρομάζοντας τα ζώα, αλλά αποκαλύφτηκε εξαιτίας του γκαρίσματός του. Παρόμοια και η Βουλγαρία, ως άλλος αισώπειος γάϊδαρος, μετά την απώλεια της "λεοντής" - του συμμάχου και του πολιτισμού - που έφερε εξαπατώντας τους συμμάχους της και τους Ευρωπαίους και την αποκάλυψη της πραγματικής της φύσης, τρέχει φρενιασμένα να ξεφύγει από δύο

κυριαρχία του, άλλοτε μεταλλάσσοντας το χαρακτήρα και άλλοτε προκαλώντας πλήρη ψυχοσωματική μεταμόρφωση.", Πασχάλης, ό.π., σ. 220.

αξιωματικούς - τους στρατούς της Ελλάδας και της Σερβίας - που την κυνηγούν κραδαίνοντας ρόπαλα. Η λεζάντα αναφέρει : *"Ο όνος και η λεοντή - αδιάκοπον κυνήγημα προς τους σταύλους της Σόφιας"*. Το φυσικό, βέβαια, ενδιαίτημα ενός γαιδάρου είναι ο σταύλος, ωστόσο οι *"σταύλοι της Σόφιας"*, προς τους οποίους τρέχει το κυνηγημένο ζώο, συνιστά ένα μεταφορικό σχήμα για την υπανάπτυξη και καθυστέρηση της Βουλγαρίας.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου τους, κατά την υποχώρησή τους οι Βούλγαροι επιδίδονται σε σφαγές και πυρπολήσεις στις περιοχές που εγκαταλείπουν. Στις 18 Ιουλίου, κι ενώ ο πόλεμος έχει ήδη κριθεί, στο *Σκριπ* δημοσιεύεται το παρακάτω σκίτσο με τίτλο *"Οι νέοι Μακεδονομάχοι"* (Εικ. 58) και με λεζάντα *"Πώς τρέχουν να αναγγείλουν εις τον αιμοσταγή Τσάρον της Βουλγαρίας τας νίκας των και...την προσέγγισιν του Ελληνικού στρατού εις Σόφιαν"*. Ο σκιτσογράφος στηλιτεύει τα εγκλήματα και τις θηριωδίες του βουλγαρικού στρατού που αιματοκύλισε τη Μακεδονική γη, αλλά και την προτροπάδην υποχώρησή του, εξαιτίας της νικηφόρας προέλασης των συμμαχικών στρατών. Ζωγραφίζει, λοιπόν, ένα αντιφατικό εμφανισιακά όν, με ετερόκλητα στοιχεία : ένας στρατιώτης με πηλίκιο, ο οποίος όμως έχει την όψη νέγρου Ζουλού - σύμβολο της αγριότητας και του απολίτιστου μη Δυτικού - ξυπόλητος, ντυμένος με κοντό χιτώνα και κάπα που ανεμίζει - αρχαιοπρεπή ενδυμασία - αφού τρέχει με μεγάλα βήματα πατώντας σε μια λίμνη αίματος στη γη με το όνομα *"Μακεδονία"*. Ο εικονιζόμενος φέρει αιματοβαμμένο σπαθί και πέλεκυ στη μέση του, ενώ με το άλλο του χέρι κρατά υψωμένο ένα ξύλινο δόρυ με ένα μακάβριο λάφυρο, ένα ανασκολοπισμένο ζωντανό βρέφος - οι *"περιφανείς νίκες"* του βουλγαρικού στρατού.

Στις 22 Ιουλίου η Βουλγαρία έχει κατατροπωθεί. Πώς προσλαμβάνεται η ήττα της, όμως; Ο καλλιτέχνης παρουσιάζει τον Φερδινάνδο ως γίγαντα²⁴⁵, εικόνα συνώνυμη της τεράστιας και κτηνώδους δύναμης, ξαπλωμένο και ακινητοποιημένο από τα άκρα του με τις σημαίες των μικρών λαών που τον κατατρόπωσαν, της

²⁴⁵ Σύμφωνα με τον Βασ. Αντ. Πασχάλη, *"Από την αχανή ποικιλία της γελοιογραφικής τερατομορφίας, οι μορφές που είχαν προσβληθεί από γιγαντισμό παρέμεναν από τις δημοφιλέστερες επιλογές, καθώς συμβόλιζαν με τρόπο εντυπωσιακό την κτηνώδη, άκρατη δύναμη και τις επιπτώσεις της στην κοινωνική ζωή. Η εικόνα του γίγαντα και του μικροσκοπικού αντιπάλου του [...] καλεί σε στράτευση κατά του πρώτου και υπεράσπιση του δεύτερου επικαλούμενες το κοινό περί δικαίου αίσθημα [...]"*. Επίσης, συχνά, *"η σατυρική οξύτητα ενισχύεται από το στοιχείο υποτίμησης που προέρχεται από την κατάδειξη της κραυγαλέας μικρόνοιας [...] που τυπικά αποδίδεται στη γιγαντόμορφη φιγούρα."*, Πασχάλης, στο ίδιο, σ. 214-215

Ελλάδας, του Μαυροβουνίου και της Σερβίας - ως νέος Γολιάθ που συντριβή από τον μικρό Δαβίδ, ως άλλος Γκιούλιβερ που ακινητοποιείται από τους Λιλιπούτειους - να θρηνεί για την συντριβή του. Το μόνο που του λείπει είναι ένα...αντίσκηνο για να τον προστατέψει από τον ήλιο, υπαινιγμός στην ταπεινωτική ήττα της "Μεγάλης" Βουλγαρίας από τους τρεις μικρούς αντιπάλους της, στην απώλεια των κατακτήσεών της, επομένως και του επεκτατικού της ονείρου, ίσως και στην εξευτελιστική φυγή του Φερδινάνδου, ο οποίος κατέστη ανέστιος αναζητώντας καταφύγιο και προστασία στην Αυστριακή πρεσβεία της Βουλγαρίας, όταν το εξεγερμένο πλήθος αποπειράθηκε να εισβάλλει στα ανάκτορα,²⁴⁶ με τους συμμαχικούς στρατούς να βρίσκονται έξωθεν της Σόφιας. Ο τίτλος του σκίτσου *"Το τέρας της Βαλκανικής* (Εικ. 59), ενώ η λεζάντα *"Πώς ο φοβερός και τρομερός Πρώσος της Ανατολής έγεινε παιχνίδι των τριών συμμάχων. Ο Εύζωνος (προς τους συμμάχους). - Τώρα φέρτε κι' ένα αντίσκηνο για να μη τον μαυρίση ο ήλιος....."* κοροϊδεύει την υπέρμετρη αλαζονεία του Φερδινάνδου και κατ' επέκταση της Βουλγαρίας και την ταπείνωσή τους από τους στρατούς των τριών μικρών κρατών.

Με το τέλος του πολέμου, η λύση του ζητήματος της βουλγαροποίησης ή μη της Καβάλας και του λιμανιού των Ελευθερών, τα οποία τελικά επιδικάζονται στην Ελλάδα, εμπνέει τον γελοιογράφο για το έξυπνο λογοπαίγνιο με το όνομα της πόλης στο παρακάτω σκίτσο, της 28ης Ιουλίου²⁴⁷. Έτσι, απεικονίζει τον βασιλιά Κωνσταντίνο, ευθυτενή, κρατώντας τα χαλινάρια να κάθετα *καβάλα* στη ράχη ενός σκυμμένου Φερδινάνδου με μεγάλη και μυτερή μύτη ο οποίος λυγίζει υπό το βάρος του άντρα που μεταφέρει. Η γελοιογραφία τιτλοφορείται *"Η υπογραφή της ειρήνης"*(Εικ. 64)και συνοδεύεται από την εξής λεζάντα : *"Πώς ελύθη το ζήτημα τηςΚ α β β ά λ α ς"*.

²⁴⁶ Σκριπ, 13 Ιουλίου 1913, τηλεγράφημα του ανταποκριτή της *"Τριμπούνας"* στο Μπρίντζι.

²⁴⁷ Σκριπ, 28 Ιουλίου 1913.

Επίλογος

Από το 18ο αιώνα και μετά, μέσω πνευματικών, υλικών και πολιτικών μετασχηματισμών, είδαμε πως η Δύση επινόησε τον εαυτό της και το χώρο της ως συμβολικές οντότητες, συγκροτώντας την ταυτότητά της σε αντίστιξη με το χώρο της Ανατολής κι εξασφαλίζοντας, έτσι, για την ίδια τα πρωτεία του ανθρώπινου πολιτισμού και μια ισχυρή πεποίθηση πολιτισμικής ανωτερότητας απέναντι σε κοινωνίες που δεν ανταποκρίνονταν στο δικό της καθολικό υπόδειγμα, υπάγοντας τες σε γενικευτικά σχήματα και ορίζοντάς τες ως "άλλους" πολιτισμούς. Συγχρόνως, παρήγαγε, εδραίωσε και διέχυσε το δικό της λόγο, τη δική της οπτική γωνία θεώρησης της Ανατολής (Orient) ως τον κυρίαρχο τρόπο πρόσληψης της, οργανώνοντάς την λογοθετικά και υποστασιοποιώντας την συμβολικά ως μια οντότητα αχρονική και ακίνητη με αναλλοίωτα χαρακτηριστικά, μια ετερότητα συνώνυμη της καθυστέρησης και της βαρβαρότητας και γι' αυτό εκτός δυνατοτήτων και προοπτικών για οποιαδήποτε μορφή εκσυγχρονισμού κατά το δυτικό πρότυπο, το οποίο, εν αντιθέσει με τον ουσιοκρατικό λόγο για την Ανατολή, "συμπύκνωνε μια δυναμική ταυτότητα" πνευματικής και υλικής ανάπτυξης.²⁴⁸ Αυτή η λογοθετική συγκρότηση της Ανατολής επέτρεψε στη Δύση, στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, να αρθρώσει και να νομιμοποιήσει πολιτικές εκπολιτιστικής παρέμβασης από θέση ισχύος, *"κάνοντας δηλώσεις γι' αυτήν, εκφράζοντας έγκυρες απόψεις γι' αυτήν, περιγράφοντάς την, διδάσκοντάς την, κατοικώντας την, κυβερνώντας την"*, συνιστώντας στην ουσία ένα μηχανισμό *"για την επικυριαρχία, την αναδιάρθρωση και την επιβολή εξουσίας στην Ανατολή"*²⁴⁹.

Αυτό το κυρίαρχο αντιληπτικό σχήμα αλλά και η ιδεολογία του εθνικισμού που παγίωσε νέα κριτήρια συγκρότησης ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων και νέους τρόπους ταξινόμησης ανθρώπων και πληθυσμών επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώθηκε ο ελληνικός αλυτρωτισμός το 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα και διαμόρφωσαν στερεότυπους τρόπους πρόσληψης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των βαλκανικών κοινωνιών. Η πολιτική της εδαφικής επέκτασης του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου, θεμελιωμένη ιδεολογικά στο όραμα της Μ. Ιδέας, τροφοδοτήθηκε και από το αίτημα για εκσυγχρονισμό, για ριζικό μετασχηματισμό των δομών του σύμφωνα με το νεωτερικό, πολιτισμικό πρότυπο που συνιστούσε η

²⁴⁸ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 222.

²⁴⁹ Todorova, ό.π., σ. 38.

Δύση στη συνείδηση των ανθρώπων της εποχής, το οποίο απαιτούσε τη ρήξη με ένα μονολιθικό, "ανατολίτικο" παρελθόν. Σ' αυτό το πλαίσιο ενός αφομοιωμένου δυτικού λόγου για την παρακμιακή ταυτότητα μιας Ανατολής ξένης προς τον πολιτισμό, ο Σωτ. Σκίπης του Σκριπ το 1913 κάνει λόγο για ανάγκη εξωραϊσμού των τούρκικων πόλεων και σπιτιών με την άναρχη αρχιτεκτονική και για γκρέμισμα των "τουρκόσπιτων", ενώ τον Απρίλιο του ίδιου έτους παροτρύνει μέσω της στήλης του προς απόρριψη των δύο ανατολίτικων συνηθειών των Τούρκων που παρέμειναν στους Έλληνες, το κομπολόι και τον ναργιλέ, και για τήρηση αρνητικής στάσης απέναντι σε κάθε "ανατολισμό", καθώς αυτοί αποκοιμίζουν το πνεύμα εκείνων που τους διατηρούν και καλλιεργούν τη ραθυμία, όντας ασύμβατοι με το νέο πρότυπο της δραστηρίας ζωής²⁵⁰. Από την άλλη, το ίδιο το αφήγημα του εθνικισμού παρείχε τη νομιμοποιητική βάση για την επέκταση του ελληνικού έθνους και τη διάχυση του πολιτισμού του στα ιστορικά σύνορά του,²⁵¹ φέρνοντάς το σε αντιπαράθεση με τους υπόλοιπους βαλκανικούς αλυτρωτισμούς που είχαν εκδηλωθεί παράλληλα. Έτσι, εκσυγχρονισμός - εκπολιτισμός και εθνικισμός αποτέλεσαν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και τους άξονες της μεγάλης εθνικής εξόρμησης του 1912 - 1913.

Οι στερεοτυπικές απεικονίσεις των Οθωμανών αλλά και των Βαλκανικών λαών στη διάρκεια αυτής της εξόρμησης υπήρξαν, βέβαια, συνάρτηση όχι μόνο των παραπάνω λογοθετικών σχηματισμών, του οριενταλιστικού λόγου για την Ανατολή και του εθνικισμού, αλλά και της σύγκρουσης των βαλκανικών αλυτρωτισμών στην προσπάθειά τους να οικοδομήσουν έθνη στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης. Η αποδελτίωση των εφημερίδων μας έφερε στο φως τους όρους συγκρότησης ταυτοτήτων του εαυτού και των "άλλων" μέσα στο πλαίσιο της μεγάλης αντιπαράθεσης. Είδαμε πως ο Α' Βαλκανικός πόλεμος εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που συσπείρωσε τα χριστιανικά βαλκανικά κράτη εναντίον του κοινού εχθρού, του μουσουλμάνου Οθωμανού, αναπαραστάθηκε συμβολικά στον εθνικό λόγο και στην εικόνα ως σύγκρουση του πολιτισμού εναντίον της βαρβαρότητας και της καθυστέρησης που εκπροσωπούσε η Οθωμανική Τουρκία, αφομοιώνοντας κι αναπαράγοντας τη δυτική οπτική γι' αυτή, ενώ οι μικροί βαλκανικοί λαοί απεικονίστηκαν ως αυτοί που επιτελούσαν το εκπολιτιστικό έργο στην περιοχή. Στο Β' Βαλκανικό πόλεμο, όμως, που ήταν πόλεμος μεταξύ των πρώην

²⁵⁰ Σκριπ, 11 Μαρτίου και 30 Απριλίου 1913.

²⁵¹ Εξερτζόγλου, ό.π., σ. 222.

συμμάχων για την εθνική επικράτηση στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης η ρητορική των εφημερίδων μεταβάλλεται, καθώς έρχεται στο προσκήνιο η εκπολιτιστική διάσταση της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας. Οι Έλληνες αναπαρίστανται ως ο αποκλειστικός φορέας του δυτικού πολιτισμού και του εκπολιτισμού στην περιοχή των Βαλκανίων, ενώ το κράτος τους προβάλλεται ως εγγυητής του δικαίου και της συμφιλίωσης. Τουναντίον, οι Βούλγαροι αναδεικνύονται σε εχθρό του ελληνισμού άρα και του εκπολιτισμού, η ταυτότητά τους επαναπροσδιορίζεται, χαρακτηρίζεται από ρευστότητα κι αστάθεια, μετασχηματίζεται μέσα στη νέα ιστορική συγκυρία, το ίδιο και η πολιτισμική τους αναπαράσταση μέσα από το λόγο των εφημερίδων. Ή μήπως η πορεία ήταν αντίστροφη;

Μέσω του υλικού της αποδελτίωσης προσπαθήσαμε να δείξουμε πως οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις του "εαυτού" και του "άλλου" με το συμβολικό τους περιεχόμενο και το αξιακό τους φορτίο, ιστορικά διαμεσολαβημένες, συνιστούσαν στην ουσία μια ενεργητική και σύνθετη διαδικασία λογοθετικής συγκρότησης και οικοδόμησης της πραγματικότητας. Μια διαδικασία που, στη δεδομένη ιστορική συγκυρία και απευθυνόμενη στην κοινή γνώμη του ελλαδικού βασιλείου, συγκρότησε το συμβολικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τα υποκείμενα της εποχής προσέλαβαν τον εαυτό τους και τους "άλλους" με συγκεκριμένους τρόπους, δόμησαν τις ταυτότητές τους, ατομικές και συλλογικές, θέσμισαν το "είναι" τους και αναλόγως κατηύθυναν τη δράση τους μετασχηματίζοντας εν τέλει την ίδια την κοινωνία και τις ζωές τους.

Βιβλιογραφία

- Burke, Peter, 2003. *Αυτοψία : Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα : Μεταίχμιο (μτφρ. Αντρέας Π. Ανδρέου).
- Gerolymatos, André, 2008. *Συγκρούσεις στα Βαλκάνια : Κατάκτηση, επανάσταση και αναδιανομή από την οθωμανική εποχή έως τον 21ο αιώνα*, Αθήνα : Σαββάλας.
- Γιακωβάκη, Νάσια, 2015. *Ευρώπη μέσω Ελλάδας, Μια καμπή στην Ευρωπαϊκή αυτοσυνείδηση 17ος - 18ος αιώνας*, Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε.
- Γούναρης, Κ. Βασίλης, 2007. *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων, Από το Διαφωτισμό έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο Α.Ε.
- Dodson, Laura, 2006. "Η φωτογραφία και η ψευδαίσθηση του ρεαλισμού", στο Δημήτρης Παπαγεωργίου, Νίκος Μπουμπάρης, Ελένη Μυριβήλη(επιμ.), *Πολιτιστική αναπαράσταση*, Αθήνα : Κριτική Α.Ε, σ.
- Εξερτζόγλου, Χάρης, 2015. *Εκ Δυσμών το Φως; Εξελληνισμός και Οριενταλισμός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (μέσα 19ου - αρχές 20ού αιώνα)*, Αθήνα : Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Καρακασίδου, Αναστασία, 2000. *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη 1870 - 1990*, Αθήνα : Οδυσσέας.
- Κιτρομηλίδης, Πασχάλης, 1997. "Νοερές κοινότητες" και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια. Στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ.52-120.
- Λούβη, Λίνα, 2011. *Η Ελληνική οικονομία του 19ου αιώνα με τη γραφίδα των γελοιογράφων*, Αθήνα : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Πρόγραμμα ερευνών ιστορικού αρχείου.
- Mazower, Mark, 2006. *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα : Πατάκης (μτφρ. Κωνσταντίνος Ν. Κουρεμένος).
- Πασχάλης, Αντ. Βασίλης, 2006. *Η γελοιογραφία και το δαιμονικό, Μορφές και όρια του σατιρικού σκίτσου*, Αθήνα : Ιδίους Αναλώμασιν.
- Quataret, Donald, 2006. *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Οι τελευταίοι αιώνες, 1700 - 1922*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια (μτφρ. Σαρηγιάννης Μαρίνος).
- Σαπρανίδης, Δημήτρης, 2001. *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας*, Αθήνα : Ποταμός.
- Σκοπετέα, Έλλη, 1988. *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830 - 1880)*, Αθήνα : Πολύτυπο.

Todorova, Maria, 2005. *Βαλκάνια, Η Δυτική φαντασίωση*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο Α.Ε.(μτφρ. ΙουλίαΚολοβού).

Hall, C. Richard, 2002 (2000).*The Balkan Wars 1912 - 1913, Prelude to the First World war*, London : Taylor & Francis e-Library.

Δικτυογραφία

Άπαντα της Καινής Διαθήκης, Novum Testamentum στο
<https://books.google.gr/books?id=5A1hAAAAcAAJ>

<http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=19&catid=%CE%9D&apprec=20>

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%82_\(%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%82_(%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1))

Πηγές(Εφημερίδες)

(catalog.parliament.gr/hipres/help/null/horizon/microfilms.htm)

Ακρόπολις(Σεπτέμβριος 1912 - Αύγουστος 1913)

Σκριπ (30 Σεπτεμβρίου 1912 - Αύγουστος 1913)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ & ΣΚΡΙΠ